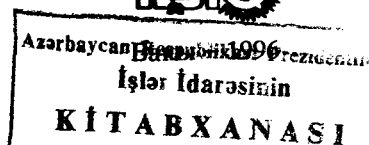
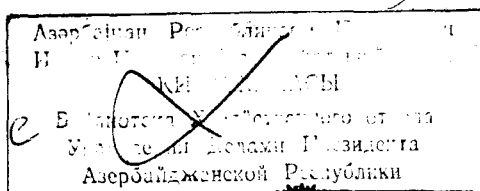

НАМИГ ФƏРƏЧ СЫҒЫРЛЫ

АЗАДЛЫҒЫН ГƏДРИ

933e

Редактору: АЛАЗ МУСАЈЕВ

Намиг Фэрэх Сығырлы

С 57 АЗАДЛЫҒЫН ГӘДРИ. Бақы. Ишыг. 1996. 100 сәһ.

Китабда Азәрбајҗан Республикасының президенти Һейдәр Әлијев җәнабларының апардығы милли дәвләт сийасәтинин җәтин мүбаризәләрлә долу шәрәнтдә ешә ғалибијәтлә һәјата кәширилдинин мәстәрәи вә һәр бири тарихин ән зәрури мәғамында јазылып дәври мәтбуатда дәрҗ олунмуш публисистик јазылар или дәфә топлу һалында нәшр едиләр. Дәрҗин аналитик тәфәккүрүн мәһсулу олин бу јазыларда муәллифин һәр чүр субъективликлән узак сәрт сийаси мөвгәји вә јүксәк журналист ешәкарлығы өз ифадәсини тапмышдыр.

Муәллиф вә нәшријат бу китабын ишыг үзү көрмәсиндә көстәрдији ғајғы вә диғтәтә көрә Азәрбајҗан Республикасы Рабитә Назирлијинин "ГАСИД" Мәтбуат Јајымы Фирмасының сәдри Ағәли Исмајлова өз дәрин миннәтдарлығыны билдириләр.

НАМИГ ФЭРЭЧ СЫҒЫРЛЫ

БИР КӨРӨ ЈҮКСӘЛӘН БАЈРАГ....

Бир көрө јүксәлән бајраг –
Һүрријәтләр доғду сәни...
Бир көрө јүксәлән бајраг –
Әсарәтләр боғду сәни...

Дүнәнимиз тәкчә сәнсән,
Сабаһымыз сәндән кечир.
Динчлијимиз тәкчә сәнсән,
Савашымыз сәндән кечир.
Бир көрө јүксәлән бајраг...

Ғылымч чалан голумузсан...
Сән азадлығы јолумузсан...
Симург кими доғуламусан...
Бир көрө јүксәлән бајраг...

Јердән-көјдән өлүм јағыр.
Ғанлы-ғанлы сулар ахыр...
Биз сусуруг, заман бахыр.
Бир көрө јүксәлән бајраг...

Топла јенә күчүмүзү,
Јенилмәјән өзмимизи.
Нәсил-нәсил ғалдыр бизи,
Бир көрө јүксәлән бајраг...

(псевдоним: АТИЛЛА АТАСОЈ)
"Илһам" гәз. №(13), 2 феврал 1991-чи ил.

РЕСПУБЛИКА ВӘ МИЛЛӘТ МӘҢАРЫ

*Мән мүстәгиләм, мәнә әә ја бу әә-
зифәә әәрәр вәрәчәк јанлыш бир иш мәр-
мәрәм. Халғын көзүндә дартынылан
бир Президент олмаг истәмәрәм. Мә-
ним ојнајачағым рол Конституцисјада
бәлирләнмиш олан ролдур.*

СҮЛЕЙМАН ДӘМИРӘЛ

Түркия Республикасынын Президенти.

Милләтин өзүнә лидер сечмәси онун тарих боју гаршылашдығы ән чәтин проблемәрдәндир. Ачы төчрүбәләр көстәрир ки, бир чох халларда сәһвләрә халг да јол верир.

Мән К. Томасын "һәјат етикасы" әсәриндә охумушам: "Әкәр биз көләјиксә, бизим үчүн гәһрәман ола билмәз. Биз ону таныја билмәрик, биз шарлатаны гәһраман кими көрә биләчәјик". Совет империясы дағыландан сонра ајры-ајры сијаси мачәрачыларын чешидали шүарларла азаллыг, демократија вә истиглалийәт арзулајан күтләләрин үзәриндә јаратдығы мүвәггәти хәјали инһисарчы "Тә'сисат" вә "Лидерләр" ијерархијасы буна ө'јани мисалдыр.

Јерләшмиш олдуғумуз кеосијаси ареалда тоғгушан мараглар мұнагишәсиндән авантуристчә истифадә едән субпассионар гүввәләрин 1991-чи илин 18 октябрында өз мүстәгиллијини е'лан етмиш өлкәмиздә апардыглаары гәјдасыз ојунларын ағыр нәтичәләри, шүбһәсиз, үчүнчү миниллијәчән һәлә аралдан там галдырыла билмәз.

Густав Лебон "Күтлә психолокијасы" әсәриндә һағлы јазырды: "Сивилизасијанын вә халғын малик олдуғу көркәмли адамларын сәјча чох да олмајан сечмә нүмунәләринин һәр нәсилдә мәнһв едиламәси һәмин халғын сивилизасијалы иргләр чәрмәсиндә дәрһал силинмәси үчүн кифәјәт едәрди. Чүнки мәнһв

һәмин бу нүмунәләр иргин реал күчүнү тәмсил едирләр".

Елә билирәм ки, Азәрбајчан халғынын бөјүк оғлу, сијаси мүтәфәккири вә дөвләт башчысы һејдәр Әлирза оғлу Әлијев чәнабларына гаршы апарылмыш бүтүн идеоложи вә физики гәсәләрин изләдији јеканә мөгсәд дә мәнһв халғымызын реал күчүнү мәнһв етмәкдән ибарәт олмушдур.

Мән инди фәхр едирәм ки, милли дөвләт идеалымызын бир даһа аловланмаға башладығы күнләрдән антиәлијевчи кампанијалара гаршы дуранларын илк чәрмәсиндә олмушам. Бу мөвгәји "Азәрбајчан мүәллими" гәзетини 20 ијун 1990-чы ил тарихли сәјында јазычы Ә. Әјлисли илә апардығым мүсаһибәдә, шөбә мүдири ишләдијим "Илһам" гәзетиндә, сонралар "Азәрбајчан" гәзетиндә дәрч олунмуш јазыларымда ачыг ифадә етмишәм.

Талә елә көтирди ки, мән партија битәрәфлијимә бахмајараг, милли дөвләтчилијимизин тарихи сынаг күнләриндә дә һејдәр Әлијевин идеја байрағыны го-рујанларын сырасында олдум. 17 март 1995-чи илә халғымызын, дөвләтимизин вә Президентимизин әләјһинә силаһлы гијама галхмыш иртича гүввәләрини һәмин күн парламентин органы "Азәрбајчан" гәзетиндә "Хәјанәтин зирвәси" адлы мөгәләмлә идеоложи чәһәтдән дармадағын етдим.

Мән о тарихи күнләрдә өз мөзләримлә көрә билдим: кимсәнин Азәрбајчан Республикасынын президентинә ғалиб мөләчәк гүдәрәти јохдур. Чүнки онун сәнкәри дә, галасы да бу халғын үрәјидир. Бу дүнјада алынмаз төк бир гала варса, о да Азәрбајчан халғынын президент һејдәр Әлијевә олан әбәди мәнһәббәтидир.

Бу күн дүнја сијасәти илә мөшғул оланларын там е'тираф етдији бир факт вардыр: Азәрбајчан халғы артыг ики-үч әср әввәлки, үч-беш ил әввәлки халг дејил.

"Президент һејдәр Әлијев дөвләт идеалы уғрунда апардығы мүбаризәнин реал вә бир о гәдәр дә әсатири характери илә Азәрбајчан милли шөхсијәтини јени тарихи вүс'әтә галдырды. Вә милләтә јалһыз јени дүшүнчә дејил, һәм дә гурулуш вә архитектура верди". (Н.Ф. С., "ЈА", гәзети, 23. XII. 95, № 34/97/, "Азәдлығын гәдри" мөг.).

"ИНСАН ОЛДУГУМУЗ ЈЕРДӘН..."

"Азәрбајжан мұәллими" гәзетинин 20 ијун 1990-чы ил, № 46 (6982) тарихли сајында јазычы Әкрәм Әлисли илә апардыгымы муһаһибәдән һејдәр Әлијевлә бағлы һиссәни тәкрар охумунун муһаһимәсинә верирәм. Бу муһаһибәјә јалмыз бир кичик әлавәни етмәји өзүмә борч билирәм. Јазычы Ә. Әлисли һ. Әлијевә заманын һади-сәләринә җаваб олараг" сәнәдли әсәр" јазмагы тәклиф етмишди. Мән зәһн едирәм ки, "Сәнәдли әсәри" һејдәр Әлијев артыг јазыб баша җатдырмишдыр: бу илк мүс-тәһил-конститусијалы Азәрбајжан Республикасыдыр.

Намиг Фәрәч Сығыры: Русија тарихчиләри Пјотр Меншиков, Столыпин, Гучков, Керенски, Хрушшов вә башгаларынын һәјаты вә сијаси фәалиј-јәти һаггында фундаментад елми-тәдгигат әсәрләри јазыб дәрч етаирмәкдәдирләр. Лакин бизим респуб-ликада, демәк олар ки, халгымызын һеч бир сијаси һадими һаггында елми тарихи китаб јазымамыш-дыр. Истәр А. М. Гачар, истәр М. Ч. Бағыров, истәр С. Ч. Пишәвәри, истәрсә дә һ. Ә. Әлијев олсун-һамы-сы бизим тарихимизин ајрылмаз парчасы олан шәх-сијәтләрдир.

Онларын һәјат вә фәалијјәтинә дүзјүн елми-та-рихи гиймәт вермәк, тәдгиг етмәк әвәзинә, ара-сыра сөјүшләр җап еләмәк елимизин вичданына, мәнчә, ләкә јахмадан башга бир шеј дејил. Хүсусилә, гон-дарма шүарларла сон илләрдә силаһланмыш бә'зи сијасәтбазларын һансы идеаллара хидмәт еләдији артыг бизә јахшы мәлумдур. Сизчә, сөјүшүн "елм" кими тәсдиг едилә билдији индики шәраити нечә вә һансы васитәләрлә арадан галдырмаг олар.

Әкрәм Әлисли: Сијаси лидерләрин һәјатынын арашдырылмасы халгда јүксәк һакимијјәт даи-рәләри барәдә реал тәсәввүр ојатмадан, халгын сијаси мәдәнијјәтини јүксәлтмәкәдән өтрү ләзымдыр. Бу исә јалныз инсаф вә объективлик олан јердә мүм-

күнаур. Чох тәәссүф ки, биздә белә олмур. Тә'рифлә-јәндә дә, писләјәндә дә һәдди ашырыг. Әзү дә бәла бурасындадыр ки, һәр ики һалда һәдди ашанлар, адәтән, ејни адамлар олур вә җәмијјәт белә адамларә дөзүр: бу мүдһиш ријакарлығы ифша еләмәјә санки һеч тарихин дә зору җатмыр.

Партијанын һәр шејә мүтләг һаким олдуғу бир дөврәдә бу партијала, сөз јох, ән парлаг сималардан бири олан һејдәр Әлијев дә "һәмишәбаһар" ријакар-лығын мин бир сифәтини, јахшы ки, өз мөзү илә көрдү. Инди бүтүн бу ишләр барәдә, мәнчә, һ. Әли-јевин шәхсән өзү мүтләг нәсә јазмалыдыр. Әзү дә охунағлы беллетристика јох, реал фактлар, фактик мүшаһидәләр үстәд гурулмуш сәнәдли әсәр. Белә бир әсәрин доғурачағы резонансы елә индидән дә тәсәввүр еләмәк җәтин дејил.

□.

***

СИЈАСИ ЈОЛ

(Биринчи мәгалә)

*Бир Аллах!
Бир Азәрбајҹан!
Бир Президент!*

Тарихдә гүввәләрин арасыкәсилмәз ојуну әбәди һәгигәтдир. Одур ки, үмүмдүнја тарихини кәндирләрлә ојнанылан кукла театры кими идәрә етмәк севдасына дүшәнләрин сајы һеч вахт азаалмыр.

Азәрбајҹанын идәрәчилик бәһранына мәрүз галдығы сәксән-дохсанынчы илләрин һадисәләри сијаси ојунларын интәһасыз ағрыларыны чәкмиш халгын уғурсуз ағибәти олду.

Тарихи һадисәләрә өз шәхси мүдаһиләси илә вәтәнин тәләјини јенидән јазан һејдәр Әлијев белә сијаси ојунлара бирләфәлик сон гојду. Республикамызын һөкүмәт машыны, бүтүн јухары хидмәт апараты, администрасија сәһәсиндә зәиф јерләри үзә чыхармагла, рәһбәримиз өз бөјүк интуисија илә долашыг шәраитлә вә гарышыг комбинасијаларла ән доғру тактиканы сечмәк габилитјетини кәстәрди.

Һејдәр Әлијев милли дәвләт идәрәчилији тарихиндә сијаси јол јаратаы. Онун јарадычы әмәли, зәкасы илә милли ганунверичилијә тәшәббүскарлыг тәканлары верилди, дахили-харици сијасәт сәһәсиндә кениш үфүгләр ачылды, һөкүмәт механизминин мүасир тәләбләрә ујғун шәкил алмасы үчүн јени-јени истигамәтләр мүәјјәнләшди.

Һазырда өлкәдә кедән милли дәвләт гуручулуғу просесләри, парламент сечкиләринә һазырлыг, јени конститусијанын јарадылмасы, бейнәлхалг аләмлә јени типли мүстәгил, бәрәбәрһүгүглу дипломатик мүнәсибәтләрин гәрарлашмасы, нәһәјәт, базар иғтисадијјатына кечидлә өләгәдар сивил һүгүг нәрмативләринин ганунверичилик әсаслары илә тәсбит олунмасы вә саир бөјүк вүс'әт алмышдыр.

Азәрбајҹан өз тарихинин абсурд мәрһәләсини баша чатадырмышдыр. Артыг милли һәјатын ән реалист, ән мүбариз вә дүнјәви формалары фатал сурәтдә үзә чыхмышдыр. Демәк олар, милләтин һәр бир үзвүнүн, өзү өзү илә, башгалары илә, тәбиәт вә тарихлә таразлыгы јаранмағадыр. Бүтүн бунлар исә, әлбәттә, президент һејдәр Әлијевин милли дәвләтчилик хәттинин ардычыл вә дәнмәз сијаси характери илә сых бағлыдыр.

Һәлә ерамыздан үч әср әввәл Аристотел јазырды ки, дәвләт үмүми рифаһа, јә'ни әдаләтә хидмәт етмәлидир. Бөјүк философа кәрә, әдаләт һәгигәт аңлајышына ујғун олараг, мүшкүлләрин ән доғру һәл-линдән ибарәтдир.

Азәрбајҹанын милли дәвләтчилик сүканыны ичтимаи әдаләтә доғру үнванламыш президент һејдәр Әлијевин парламент сечкиләри өрәфәсиндә сијаси партија мејлини мүәјјәнләшдирмәк чәһди илә мәшғул олан даирәләр јанлышылыға јол верирләр. Чүнки истәр мөним кими битәрәфләрин, истәрсә дә әксәр нүфузлу партијаларын гә'ти гәнаәти демәјә әсас верир ки, Азәрбајҹан президенти гаршыдакы парламент сечкиләриндә һеч бир партијанын марағыны күдмүр, онун башлыча мәгсәди өлкәдә сијаси гүввәләрин парламент уғрунда кедән азад рәғабәтинә чағдаш дүнја демократијасынын сивил тәләбләринә ујғун әдаләтли шәраит вә тә'минат јаратмагдан ибарәтдир.

ҺЕЈДӘР ӘЛИЈЕВ АЗӘРБАЈҹАН ДӘВЛӘТИНИН БАШЧЫСЫ КИМИ ЧӘМИЛЈӘТДӘ ҺӘР ШЕЈДӘН ИРӘЛИ СИЈАСӘТИН МӘНӘВИ-ӘХЛАГИ РОЛУНА ҮСТҮНЛҮК ВЕРИР. Бу мә'нада онун хидмәтләрини АБШ-ын ән мәс'ул дөврләриндә мисилсиз дәвләтчилик фәалијјәти кәстәрмиш Чорч Вашингтонун тарихи шәхсијәти илә мүгајисә етмәк олар.

Ганунверичилик – сijasəтин бир hissəсидир. Бу sahəдə дə Һ. Əлијевин президент тəшəббүскарлығы тəдирəлајигдир. Ачыг етираф етмөк лазымдыр ки, сон ики иллик һакимијјəти дөврүндə президент Һ. Əлијевин ганунверичилик тəшəббүскарлығы илə һəјатə кечирдији тарихи гануналар һəм кəмијјəтинə, һəм дə кəфијјəтинə мөрə Азəрбајчан Республикасынын бүтүн дөврлəринин биркə наилијјəтлəриндəн чох-чох жүксəк олмушдур. О, конститусија јарадычылығы комиссијасынын сəдри кими өлкəдə Əсас Ганунун бирбаша мұəллифи вə демократијанын атасы олараг Азəрбајчанын чанлы тарихидир.

Торпаглаарымызын вə һүгуглаарымызын тəчавүзə мəруз галдыгы 90-чы иллəрдə милли дөвлəтчилик əн'əнəлəримизин бəрпəсы sahəсиндə Һəјдəр Əлијев фəноменинин мисилсиз ролу бир дə ондан ибарəт олду ки, һөрмəтли президент өлкə тарихиндə илк дəфə ган, груп-сijasи гонумлугу вə сүлалəчилијинə əсасланмајан тамамилə јени типли идарəчилијин, демократик режимин əсасыны гојду.

БƏЛИ, БУ КҮН ӨЛКƏДƏ, ҺƏГИГƏТƏН, ҺƏДƏР ƏЛИЈЕВ РЕЖИМИНИН МӨВЧУДЛУГУ ҺАГДА АЧЫГ ЕТИРАФ ЛАЗЫМДЫР. БУ РЕЖИМ ОЛМАДАН ЗАМАН-ЗАМАН СИЈАСИ, ИГТИСАДИ, МƏНƏВИ, ҺƏРБИ БƏҺРАНЛАРА СҮРҮКЛƏНМИШ БИР ӨЛКƏДƏ ДӨВЛƏТ МҮСТƏГИЛЛИЈИНИ ГОРУЈУБ САХЛАМАГ ОЛМАЗДЫ.

Бөјүк чагымызын адамы, бизим күнлəрдə јашајан əсатири гəһрəман – Һəјдəр Əлијевин јалныз Азəрбајчанда дејил, бүтүн Шəрг тарихиндə илк дəфə күчлү президент һакимијјəти јаратдыгы мөз габагындадыр. Дөвлəт əлејһинə галдырылмыш чеврилиш чəһдлəри нəтичəсиндə өлкəдə сон дəрд илдə ики экс-президент өз мəсулијјəтини вə вəзифəсини чанлары горхусундан гојуб гачмышлар. Јалныз Һəјдəр Əлијевин јаратдыгы күчлү режим бу шəрəфсиз əн'əнəјə һəмицəлик сон гојду. Вə белəликлə, истəрсə дə 1918–20-чи иллəрин кабинет бəһранлары, истəрсə дə 90-чы иллəрин һакимијјəт анархијалары Азəрбајчаны бирдəфəлик тəрк етди.

Бу күнлəр Азəрбајчан өзүнүн əн јахшы дөврүнү јашајыр. Əлбəттə, бу мұлаһизəни мən мұəјјөн нөгтеји-нəзəрдəн јазырам. Зəннимчə, јахшы заман о дејил ки, һəр шəј јахшыдыр. Јахшы заман онда башлајыр

ки, миллит өз тарихи вə талəји уғрунда һəгиги сынаглаардан кечир.

Азəрбајчан Милли истиглалийјəтə говушандан сонра өзүнүн дөвлəтчилији sahəсиндə даһа ики тарихи һадисə илə үз-үзəдир. Һəјдəр Əлијевин хаалгын бөјүк əксəријјəтинин мандаты илə президент сечилмəси, əсрин мұғавилəсинин имзаланмасы вə нефт кəмəри сijasəтинин уғурлу һəлли Һ. Əлијевчи Милли дипломатија технолокијамызын мұасирлик күчүнү вə гүдрəтини əкс етдирди. Гаршыда исə ики бөјүк һадисə – мұстəгил Азəрбајчанда илк парламент сечкиси вə јени Конститусијанын гəбулу кими мəсул вəзифəлəр дурур.

Əфсуслар олсун ки, өлкəдə мұһафизəкар мејлəр һələ күчлүдүр. Президентин игтисади, о чүмлəдən аграр sahəдə ирəли сүрдүјү ислаһатларын гаршысы мұəјјөн гүввəлəр тəрəфиндən һələ дə кəсилмəклəдир. Игтисадијјатда команда вə базар системлəри арасында һəгиги өлүм-дирим савашы кедир.

Гаршыдакы парламент сечкилəри вə јени конститусија референдуму Һəјдəр Əлијевин дөвлəтчилик сijasəтинин чəмијјəтдə нечə дəстəклəнмəси вə леки-тимлијинин тəкпар нұмајиши олачагдыр.

Азəрбајчаны бир вəтən, бир дөвлəт кими таныјан һəр кəсин бу дəстəји 4 ијун, 4 октјабр вə 13–17 март заманы олдугу кими вə бəлкə дə бир аз даһа артыг нұмајиш етдирəчəјинə шүбһə јохдур.

Милли дөвлəт гуручулуғумузун гələбə илə баша чатмасы XX əсрин сонларында тарихин һөкмүдүр. Бизим хилəсымызын башга јолу јохдур. Биз əсла унуда билмəрик ки, Николај Русијасы чөкəркən, Азəрбајчанда милли дөвлəтчилијин гəрарлашмасынын лəнклији үзүндən истəр өлкəнин пајтахтында – Бақыда, истəрсə дə јерлəрдə – Губада, Күрдəмирлəт, Шамаһыда, Зəнмəзурда, Нахчыванда нечə дəһшəт вə вəһшəтлə Ганлы Март һадисəлəри тəрəдилмишдир....

АЗƏРБАЈЧАНЛЫЛАРДА БҮТҮН ТАРИХ БОЈУ МИЛЛИ ДӨВЛƏТЧИЛИК ҺЕЈСИЈƏТИ КҮЧЛҮ ОЛМУШ, ЛАКИН БУНУН ГƏТИ СҮРƏТДƏ ЖЕРЧӨКЛƏШМƏСИ ЈАЛНЫЗ ҺЕЈДƏР ƏЛИЈЕВИН ШƏХСИЈƏТИ ИЛƏ ОРТАЈА ЧЫХМЫШДЫР. БУ, ТАРИХИ ФАКТДЫР.

Президентимизин дәүләтчилик курсунун халг арасында кениш дәстәкләнмәси дә елә буна көрәдир. Ејни сынырлар алтында јашамағын сәләтини бу күн һәр бир азәрбајчанлы бүтүн гәлби илә, бејни илә дујур... Мәлин, һәлә мин илләрин о үзүндә дили вәтән дуалы нәһәләрин тохулуға көбәләрә, халыларә дигтәтлә нәзәр јетирәк. (Билдјимиз кими, чәнаб президентимиз мәһз инчәсәнәтин бу сәһәсинә даим хүсуси вурғунлуғ көстәрир). Бу халыларын, көбәләрин, палаз вә халчаларын һәр биринин әтәји макик сәрһәдләрлә нахышланмыш вә сәрһәдбоју әскәр мәһнасы верән рәмзләрлә бәзәдилмишир. Халг өз кен јаллашыны, мәһәви хәзинәсини Вәтән сәјарағ тәтбиги сәнәтлә заман-заман чанландырмыш вә көләчәк нәсилләрә бир истигәлијәт дујғусу оларағ ирс гөјмушаур. Бу, халгымызын бөјүклүјүнү әкс етдирән бир фактаыр. Һалбуки франсызлар кими мәдәни бир милләт тарихчи Вилл Дурантын јаздығына көрә, һәлә ики әср әввәл белә дујғуларә малик олмамышыр. "Мәдәнијәтин тәмәлләри" әсәриндә охујуруг: "Узун сүрән истила заманы милли һакимијәт принципи мәхфилијә вә гејри-шүурлуға мејли олур; 1789-чу илә баш галдыран франсызлар Чәмил Десмулинси өз јадына саланачан, Франсаны мин илә гәләр идарә етмиш аристократијанын Алманијадан көлдәјини вә халгы зүлм алтына аларағ һакимијәт сүрдүкләрини билмирдиләр".

Азәрбајчан милли дәүләтчилик тарихиндә президент Һејдәр Әлијевин ачдығы сијаси јол милли сәадәтимизин әсасыдыр. Гаршыдакы парламент сәкиләри архивә верилмиш көһнә сијаси ојунларын дејил, Һејдәр Әлијевин сијаси јолунун давамы вә инкишафы олачагадыр.

"Јени Азәрбајчан" гәз, № 22(85),
14 октябр 1995-чи ил.

***

СИЈАСИ ЈОЛ

(Икинчи мәгалә)

Демократијанын принципи –
чөмәрдлик, монархијанын принципи –
шөрәф, истибадыи принципи –
горхудар.

ШАРЛ МОНТЕСКЬЕ.

Үмумдүна тарихинин мәнтиги тәкчә бир чәмијәтин дахили имканлары һесабына дејил, һәм дә мүхтәлиф инкишаф сәвијәсинә малик чәмијәтләрин гаршылығлы әләгәси нәтичәсиндә керчәкләшир. Бу заман чәмијәтин бир һиссәси дикәрләринин һесабына төрәгги едир вә бу һәмин тарихи эпохада дүна инкишафынын апарычы мејли (башлыча оларағ реал гүввә баһасына) кеч-тез гәлиб көлир.

Азәрбајчанда мөвчуд вәзијәт ону бүрүзә верир ки, чағдаш шөрг чәмијәтләри капиталист трансформасияларына, сөзүн һәгиги мәһнасында – социал-синфи, һүгуги, тәсисати, дүнакөрүшү, социал-психоложи, мәдәни-маарифчи, елми вә әмәли чәһәтлән һәлә һазыр дејилдир. Чүнки узун илләр әрзиндә дәүләт мүстәгиллијинин итирилмәси үзүндән јад игтисади һәрби-сијаси вә мәһәви-идеоложи тәсирләр алтында өлкәдә нормал капиталист ичтимаи мүнасибәтләринин јаранмасы просеси көскин деформасияја уграмыш вә Азәрбајчанын тәбии тәкамүлү позулмушаур.

Бәлкә елә буна көрә дә, бу күн Азәрбајчанда дәүләт һакимијәти сүканынын кимин әлиндә олмасы чох өнәмли мәсәләдир. Мәним Һејдәр Әлијев шәхсијәтинә јөнәлмиш дигтәтимин әсасында да мәһз бу аурур. Јадһыз Һ. Әлијевин надир дәүләтчилик

зөкасы сәјәсиндә Азәрбајҗанын јени инкишаф мәр-
һәләсинин актив әмәли, диалектик характери мӯә-
јәнләшди, чәмијјәтдә сijasи кәһинлијә, ијератик кул-
та вә мәнәви литуркијаја сон гојулау. Әкәр тарихи
һадисәләрә бөјүк рәһбәрин шәхси мӯдахиләси олмә-
са иди, онда Азәрбајҗанын варлығына чохдан сон
гојулмушду.

Һејдәр Әлијевин идәјалары милли-мәнәви дәјәр-
ләримизин, Азәрбајҗанчылыг идеолокијасынын әса-
сында дурур. Бу идәјалар шәхсијјәтә јалныз јени дү-
шүнчә дејил, һәм дә јени инкишаф импульслары ве-
рир.

Кимсәјә сирр дејил ки, өлкәдә чәрәјан етмиш ган-
лы һадисәләрин Һејдәр Әлијевин мӯдахиләсинә гә-
ләрки мәрһәләси ачыг-ашкар кәстәрди ки, XX әсрин
сонунда Азәрбајҗан чәмијјәти доғулмагда олан јени
тарихин ираләси, характери вә мәнәви боју илә уј-
ғулаша билмир. 20 Јанвар, 20 Нојабр, "Хочалы",
"Шуша"... вә даһа нечә-нечә милли фәчиәләримиз дә
мәһз бу сәбәбдән баш вермишдир.

1993-чү илин тарихи ијун чағырышы илә миллиә-
тин һарајына јетән Һејдәр Әлијев чох ғыса бир мӯд-
дәтдә Азәрбајҗаны авропалашма вә һуманизләшмә
просесләринә говушдурау вә беләликлә, јени тарихи
мәтерикә дахил етди.

Чағымызда ән һејбәтли империјанын чәкмәси
үзүндән ортајы чыхмыш фәлакәтләрин агыр нәти-
чәләриндән миллиәти хилас етмәјин јекәнә јолу вәтә-
ни кеополитиканын макистрал хәттинә вахтында
чыхармагдыр. Тарихин реал мәзмуну илә һеч бир
илишкиси олмајан сijasи дон-кихотлуглаара һәмишә-
лик сон гојмаг үчүн чәрәјан едән һадисәләрә Һејдәр
Әлијевин мӯдахиләси милли истиглаләтијјәтимизин
икинчи зәрури акты оладу. Нәһајәт, вәтәндашлары-
нын гәлби вә дили "Азадлыг" шүары илә долу бир
өлкәдә јени президентин сijasи зөкасы илә тарихин
фәлсәфи мәғзини вә әсл һәгигәтини баша дүшдү-
ләр. Јарарсыз утопијалардан хилас олан миллиәт ар-
тыг өз јени тарихини өзү јаралдыр. Президент Һејдәр
Әлијев өзүндән әввәлки өлкә рәһбәрләриндән фәрг-
ли олараг милли фәчиәләримизин арадан галдырыл-
масы истигамәтиндә Азәрбајҗан тарихиндә илк дө-
фә чаһаншүмүл кеополитик кедишләр етмишдир. О,
һәлә кечән иләчән чох "назик хәтт" кими көрүнән
милли хилас јолумузу бејнәлхалг һүгугун мһүм

предметинә чевирди. Бу барәдә биринчи мәғаләмиз-
дә әтрафлы шәрһ апардығымыза көрә һәрмәтли
охучунун диггәтини мӯасир Азәрбајҗан чәмијјәти-
нин сijasи мүнәсибәтләр системиндә президентими-
зин башчылығы илә милли дәвләт гуручулуғумузу
јери вә әһәмијјәти мәсәләләринә чәлб етмәк истәр-
дим.

Уғрунда минләрчә азәрбајҗанлынын ганы төкүл-
мүш милли дәвләтчилијимизин тарихи мӯғдәдара-
ты бу күн һамымызы, шүбһәсиз, нараһат едир. Һәлә
1991-чи илин 18 октябрында елан едилмиш икинчи
милли Дәвләт мӯстәғилији акты 20 нојабрда (1991)
амансыз террорун гурбаны олмуш дәвләт хадимлә-
римизин ал ганы илә бојанды. Мән әминәм ки, сон-
ралар дәрә ил ара вермәјән бүтүн дәвләт чеврилиши
чәһдләри практикасы мәһз бу мәшум вағиәнин да-
вамыдыр. Ајаз Мүтәллимов вә Әбүлфәз Елчибәј
апаратынын ифласы Азәрбајҗан тарихинин ән гара
сәһифәләриндәндир.

Јалныз президент Һејдәр Әлијев суверен Азәр-
бајҗан дәвләтини чәмијјәтимизин ән вәчиб сәсиал-
сijasи тәсисатларындан биринә чевирди. Индики
һалында дәвләт ики мһүм амили ваһид бир мәчрәја
салараг өз нәзарәтиндә сахлајыр: бир тәрәфдән, о,
өлкәнин сәсиал-игтисади структурунда вә гуручу-
луғ просесләриндә нәһәнк ирәлиләјишләрин башлы-
ча стимулјаторудур. Дикәр тәрәфдән о, мұхтәлиф
синиф вә төбәгәләрин мәнәфеләри арасындакы ба-
лансы (таразлығы) горујуб сахлајан, чохуклаады иг-
тисадијјат шәраитиндә игтисади просесләри стимул-
лашдыран вә низамлајан, сәсиал-игтисади
структурун јенидән гурулмасыны сүр'әтләндирән
сijasи механизмләр системинин реал ифадәчисидир.

Һејдәр Әлијевин дәрин зөкасы сәјәсиндә ғыса
бир мӯддәтдә Азәрбајҗан дәвләти чәмијјәтинин сijasи
тәшкилинин әсл нүвәсинә чеврилди.

Мӯасир сивилизасијанын тәләбләринә ујғун кә-
лән дахили вә хариҗи сijasәт јүрүдүмәси прези-
дент Һејдәр Әлијевин идәрәчилик мәктәбинин баш-
лыча мә'зијјәтидир. Дәвләт башчымызын түкәнмәз
әзми һесабына Азәрбајҗан чәмијјәтиндә јени игтиса-
ди, сijasи вә дәвләт-һүгуги тәсисатлар, принципләр
вә нормалар систематик бәргәрар олу, өлкәмизин
сәсиал-игтисади вә сijasи симасы мӯсбәт дәјишикли-

јо уграјыр. Азәрбајҗан дәвләтинин бејнәлхалг миг-јасла сон илләр әһәмијјәтли мөвгә вә нүфуз газан-масы да дәвләт башчымызын әзми, ирадәси вә зәка-сы сәјәсиндә мүмкүн олмушдур.

4 ијун, 3-4 октябр вә 13-17 март һадисәләри за-маны һејдәр Әлијевин тарихи мүрациәтләри хаалгы-мыза өз кәнчлик инамыны гәјтарды. Сөзүн һәгиги мәнәсиндә, мүбаризә илә долу һәмин күнләрдә јени тарихимизин мүасирләри өzlәринин бал ајыны ја-шадылар. Өлкә президенти һејдәр Әлијев исә нәин-ки хаалгын дәстәјини алды, һәм дә бүтүн дүнја ај-дын оладу ки, бизим милләтимизин мүтәрәгги гүввә-ләри һүдудсуздур, онун гуручу вә горујучу руһуна мөдәнијјәтдә дә, идрәк сәһәсиндә дә, дәвләт вә ичти-маи һәјәтдә дә сәрһәд жохдур.

Бә'зи даирәләр хаалгымызын бу тарихи миссија-сыны өлкәдә авторитаризмин тәзәһүрү кими гәләмә вермәк истәјирләр. Анчаг белә гијмәтләндирмә чөһдләри тарихи шүүрун касадлығы үзүндән баш верир.

Һејдәр Әлијевин фәалијјәти илә Азәрбајҗан мил-ли тарихи интибаһ мәрһәләсинә гәләм басды. Бу тарихи мәрһәлә милләтин јарадычы гүввәләринин сәрбәст бурахылмасы, мәркәздән ајрылмасы, бүтүн ичтимаи-мөдәни һәјәт сәһәләринин дифференсijasы вә автономлуғу (мухтаријјәти) үзәриндә гурулуру. Елм, инчәсәнәт, дәвләт һәјәти, игтисади систем, бү-түн ичтимаи аләм мухтаријјәт (автономлуғ) газан-ныр. Ичтимаи вә мөдәни һәјәтимыз мүстәгил харак-тер алыр. Беләликлә, милләтин јарадычы гүввәләри-нин азадлығы чағы башлајыр. Бу сәрбәст мүһитдә си-вил сынырлары позмадан апарылан мүбаризә шө-раитиндә тәбии суал доғурур: вахт кимин хејринә ишләјир?

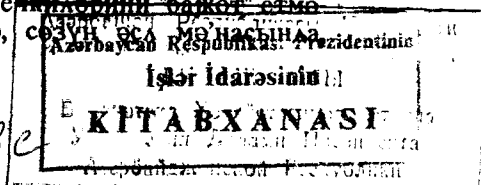
Е'тираф едим ки, мән "Сијаси јол" мөгаләләр сил-силәси илә һәмин суала өз шәхси чавабымы ачыгла-маг нијјәтиндәјәм. "Јени Азәрбајҗан" гәзетинин 14 октябр (1995-чи ил) тарихли сајында дәрч едилән биринчи мөгаләмәдән сонра өлкәдә чох вачиб сәнәдин – милли истиглаалијјәтимизин тарихи на-лијјәтләринин һүғуги тәсбити олан јени Азәрбајҗан конституsijasынын ләјиһәси дәрч едиләрәк хаалгын мүзакирәсинә верилмишдир. Азәрбајҗан милли дө-ләтчилијинә гаршы дүшмән мөвгә тутан гүввә-

ләрин сон вахтлар мүхтәлиф сијаси тәхрибатлара рә-вач вермәси тәһлүкәли шәкил алдығына мәрә мән мүасир демократијанын јарадычыларындан сајылан Шарл Монтескјөнун чох севдији мөшһүр "Ганунла-рын руһу" әсәринин тәсири алтында Азәрбајҗан Республикасынын конституsija ләјиһәсинин үмуми руһу һағгында рә'ј сөјләмәји өзүмә борч билдим.

Милли интибаһ руһу Азәрбајҗанын јени консти-тусија ләјиһәсинин мәғзини тәшкил едир. Одуру ки, гәтијјәтлә демәк олар, јени конституsija милли ди-рчәлишимизин сијаси башланғычы вә сијаси әсасы олачагдыр. Президент һејдәр Әлијевин рәһбәрлији вә бөјүк зәһмәти сәјәсиндә мејдана кәлмиш өлкәмиз-дә демократик руһлу илк мүстәгил дәвләт Консти-тусија гануну јени Азәрбајҗанын әбәди дирилик су-јудур. Бу сују илләрлә она тәшнә олмуш бир чөмијјәтә дадыздыраны һеч бир вәһлә милләтин гәлбиндән чыхармаг олмаз. Президент һејдәр Әлијевлә башлајан јени Азәрбајҗан тарихинин дахили руһу хаалгын илһам мәнбәјидир. Бу руһ гуманизмдир, инсанпәрвәрликдир. Бу гуманизм инсанда инсанлығын дирилмәси, инсанын мәркәзә гојулмасы, тәсдиги вә кәшфидир. Инсанын ән али рангы онун вәтәндашлығы статусудур. Ләһијә бу мәнәдә, мүстәсна һүғуги дәјәрә маликдир. Ләјиһәдә өксини тапан јүксәк гуманизм өзүнүн дәјәрләри вә маһијјәти илә али милли һәгигәтдир, чөмијјәтдә мүтәрәгги гүввәләрин вә азадлығын тарихи сынағыдыр. Чөмијјәт бу сынагдан али мөгсәдләр наминә кечмәлидир. Бу мөгсәд мәнсуб оладуғумуз милләтин тәрәггисидир.

90-чы илләр ингилабы инсан вә вәтәндаш һүғуг-лары пафосу, азадлығы пафосу илә һәрәкәтә кәлмиш-дир.

Милләтин вә онун һәр бир үзвүнүн гуманист өзүнүтәсдигиндә јени конституsijaнын гәбулу мү-һүм рол ојнајачагдыр. Тәәссүф едирәм ки, бу тарихи мөгамдә да өз шәхси вә груп амбисијаларыны күдә-рәк милли тарихимизин үмуми кәдишатына өз лү-зумсуз корректураларыны јамаг етмәк истәјәнләрин сајы һәлә азалмајыб. Сон заманлар өлкәдә чәрәјән едән бә'зи көзләнилмәз олајлар, хырда-буржуа бун-тарлығы илә жоғрулмуш гәрибәликләр, һабелә гар-шыдакы тарихи 12 нојабр сәһәринин "бајкәт" әтмә-јә јөнәлмиш чағырышлар,

милли дәвләт гуручулугумуза мане олмаг чәһдин-дән савајы бир шеј дејилдир. Халг артыг азадлыг вә һугугун ајрылмазлыгыны дәрк едир. Халгы илләрлә һәсрәт галлыгы реал конституција һугугларына сәһиб чыхмагдан имтина етмәјә чағыран гүввәләр 12 нојабрда сон вә гәти мәғлубијјәтә дүчар олачаглар. Халгы мејданларда тез-тез сijasи аләтә чевирәнләр, бу дәфә јанылмышлар.

Азәрбајчан милләти илләрлә дүшдүјү тарихи лабиринтдән артыг гуртула билмишдир. Инди о, һара кедәчәјини өзү јахшы дәрк едир.

12 нојабр – милли Азәрбајчан дәвләтчилијинин даһа бир тарихи сынагыдыр. Дәвләтчилик руһу халгымызын менезисиндә әбәди јурд салыб. Һәлә ХІ әсрдә Маһмуд Кашгарлы ифтихарла јазмышды: "Танры дәвләт күнәшини түрк бүрчләриндән доғурмушдур".

Шүбһә јохдур ки, гаршыдакы парламент сечкиләри вә јени конститусиянын гәбулу үзрә үмумхалг референдуму милли ирадәмизин бүтүн дүнја һәгиги нүмајиши олачаг. Јадда сахламалыыг ки, президент һејдәр Әлијевин һәлә ики ил әввәл ирәли сүрдүјү платформасынын ашагыдакы мүддәалары бу күн дә өз актуаллыгыны сахлајыр вә әминәм ки, үзүмүзә ачылачаг бүтүн сабаһларә әбәди ишыг сачыр: "Бизим әсас вәзифәмиз дәвләтчилијимизи вә мүстәғиллијимизи горумагдыр. Биз өлкәмиздә демократик дәвләт гурулушу јаратмаг, чәмијјәтимиздә бүтүн демократик принципләрин бәргәрар олмасыны тәмин етмәк, республикамызы һәм сijasи-ичтимай, һәм дә иғтисади сәһәдә демократија јолу илә апармаг истәјирик... Нә гәдәр чәтин олса да биз бу јолу кечирик вә кечәчәјик!"

"Јени Азәрбајчан" гәз., № 27/90/, 4 нојабр 1995-чи ил.

***

САҒЛАМ ДҮШҮНЧӘ

Бу күн милли әзәмәтин практик тәчәссүмү, милли һәјатын практик тәшкили вә милли дәвләтин практик гуручулугу просеси кедир.

Әрзин ән күчлү нүфузу – "Кремл" ифласа уграјандан сонра, көһнә илә јени дүнјаалары һәлә бир-бириндән ајыран заман мәсәфәсинин мөвчуд олмадыгы тарихи шәраитдә милли азадлыг јолунун нә гәдәр чәтин вә фәчиәви олдугуну көрүрүк. Һәгигәтән, азадлыг јолундан даһа мәсулијјәтли, даһа шүчәәтли вә даһа изтираблы шеј јохдур.

Азәрбајчан Јени дүнја адлы тарихи материкә говушур. Халгын ХVІ әсрдән башлајараг угрунда мүбаризә апардыгы бу јол дорд әсрлик тарихи тәкамүлүн зәрури наилијјәти сајылмалыдыр.

Јени тарих – јени шүурун, Јени Азәрбајчан – јени вәтәндашлыгын тәнтәнәсидир. Чәнкавәр чарпышмалары, мәзһәб јүрүшләри, сарај чеврилишләринин дејил, тамамилә өзүнәмәхсус тарихи иглимин мәһсулу олан бу јени дүнја өз характеринә, мәгсәдинә вә ирадәсинә көрә, дорд әсрлик милли давамизын мәнтиги јекундур.

Мән бир чөх башгалары кими бу дорд әсри "Милли изтирабларымызла долу" "лирик" бадә кими дә тәсвир едә биләрдим. Лакин бу тәфсир (тәсвир јох!) халгын башына заман-заман бәла ачмышларын чәзасыны һаким епәханын "ичтимаи рәјинә" дејил, нәсилләрин мүһакимәсинә верәнләрин руһуну инчитмиш оларды. Мирзә Фәтәли, Һачы Зейналладин Марағажы, Мирзә Тагы Хан, Сејид Чәмаләддин Әфгани, Әбдүррәһим Талыбзадә, Мирзә Чәлил, Мирзә Әләкбәр Сабир, Үзејир бәј кими онларча мүтәфәккирин изләри јашајан Азәрбајчанда, нәһәјәт, Ағлын өз али мәртәбәсинә учалачагы күн кәлиб јетишмәли иди.

Мүстәғиллијә говушандан (1991-чи илин 18 октябры) сонра, өлкәнин илк Милли Конститусиясы

азад референдумда 12 нојабр күнү гəбул олунду. Бу күндөн етибарен Азəрбајчанын гаршысында јени тарихи перспектив ачылышыдыр. Сөзүн там мəнасында, јени шүүр гəлиб кəлди.

Јени Азəрбајчан исə сивилизасијанын мөгəдини һəјатын өзүндə, онун практикасында, күчүндə вə сəадəтиндə көрүр. Бəсит рəмзлəр, утопик иллузијалар, сијаси хулјалар өз јерини бирдəфəлик олараг реалист руһа, керчəк наилијəтлəрə тəрк едир.

Азəрбајчан Республикасынын президенти Һејдəр Əлијевин рəһбəрлији вə мүəлифлији илə артыг тарихи наилијəтə чеврилəн илк мүстəгил Конститусија өлкəдəки Милли дəвлəт гуручулуғунун мөгзи вə маһијəтинин əн парлаг ин'икасыдыр. Демəк олар ки, бу гəдим дијарда илк дəфə (нағылларда, дəстанларда вə əфсанəлəрдə дејил) чанлы һəјатда азадлыг, бəрəбəрлик вə гардашлыг рəмзлəри тарихи зəрурəтлəн доғараг əсл керчəклијə чеврилдилəр...

Ислаһат һəрəкəтынын бајрағы алтында формаланан бу јени шүүр Ағлын нүфузуна вə көјə (Тапрыја) сəчдə ичиндə давамлы шəкилдə интəһасыз йəлəчөјə (сивилизасијаја) үз тутуб. Азəрбајчан сабаһы тарихи планда үч истигамəтдə реаллаша билəр: индијə гəдəрки тарихи өмрүн (јашын) вə талəјин давамлы олараг; милли характерин формалашма вə өлкə инкишафынын сүр'əтинə ујғун олараг аста-аста əн'əнəлəрдəн əл чөкөрəк "јухарыдан" ислаһатлар һəјата кечмəклə; шүүрлу шəкилдə, əн јакшы Гəрб идејаларыны, принциплəрини вə шəртлəрини чəмијəтə сəрт диллə "диктə" едəрəк.

Мəн, һəрмəтли Һејдəр Əлијев чəнабларынын 1969-чу илдəн бу күнəчəн сөјлəдији рəсми вə гəјри-рəсми нитглəрин, чыхышларын мəтнинə тəкрарəн нəзəр јетирəркəн, онун дəвлəтчилик бахышларынын мəншөји, мəнбөји вə тəкамүлүнү дəриндəн излəмөјə чалышдым; һəм ретроспектив, һəм дə чағдаш милли дəвлəт гуручулуғу планында. Вə бир даһа там əмин олдум ки, бөјүк рəһбəримиз өлкəмизин вə эпохамызын əн доғру тəчəссүмүдүр.

Азəрбајчан бүтүн бу иллəр əрзиндə, Һејдəр Əлијевин шəхсиндə, əн маарифчи Ағлын сəсинə гулаг асмышдыр. Гыса бир мүддəти – 1983–1993-чү иллəри нəзəрə алмасаг, өлкəмиз вə миллиəтимиз даима никбин бир тəрəгги јолу илə һəр саһədə ирəзилəјə бил-

мишдир. Гејдə етдијим синхрон "он илик" əрзиндə дə чəмијəтин бүтүн мүтəрəгги гүввəлəри јалныз бу нəһəнк Маарифчи ағлын – шəхсијəтин идејалары əтрафында бирлəшмиш вə мүбаризə апармышлар.

Һејдəр Əлијев вəтəни дүшмүш олдугумуз бу синхрон гасырғадан мəһарəтлə кəнара чыхартды. О, бүтүн дүнјаја сүбүт етди ки, Азəрбајчан беш-үч нəфəрин јаратаығы фантазија дејил, чанлы милли организмдир. Бу варлыгын мүғавимəт кəстəрмəк, мүбаризə етмəк вə гəлиб кəлмəк имканлары вар.

Империя катаклизмлəри илə бир вахта өлкəмиздə баш галдыран һəр чүр хроносентрик вə этносентрик егонизмлəр шəраитиндə Һ. Əлијев бөјүк узагкөрəнликлə хаалгын гүввəлəринин парчаланмасынын гаршысыны мəһарəтлə алды. Вə өз шəхси нүмунəсиндə кəстəрдди ки, бизим үмуми идејаларымыз вə үмуми үмидлəримиз аз дејил: Азəрбајчан дəвлəтчилијинə вə Азəрбајчан идеоложијасына мүхаалифəтчилик ола билмəз. Белə бир хəтти јүрүдəн гүввəлəр, əсиндə, вəтəнə дə, миллиəтə дə, тарихə дə хəјанəт јолуну тутмушлар. Онлара нə бу торпагда, нə дə бу миллиəтин арасында јер вар.

Миллəти дар күндə һəр һансы "аргументə" дајанараг өз бəлалары илə башлы-башына гојуб гачмаг миссијасы һəгиги милли хадимə хас сифəт сајылмыр. Һ. Əлијевин бөјүклүјү бир дə бундадыр ки, о, јашынын əн ихтијар чағында шəхси раһатлығыны вə сакитлијини атараг мүбаризəјə галхмыш миллиəтинин һарајына кəлди, чох гыса бир мүддəтдə исə Азəрбајчан давамсынын бајрагларына, гəһрəманына вə јенилмəз сəркəрдəсинə чеврилди. Бу, слə бир дəвр иди ки, һəтта 20 јанвар, 20 нојабр, Хочалы кими нечə-нечə фачиəлəримиз дə империя катаклизмлəриндəн суистифадə едəрəк Азəрбајчанда вəзифə күрсүлəри тутмаға чан атанларын һəрислијини сəндүрə билмирдди.

Өлкəдə бүтүн һакимијəт күрсүлəри ачкəзүклə зəбт едилир, вичдан күрсүлəри исə вакант олараг галырды. Мəһз белə бир вахта даһи рəһбəримиз Халга вə Эпохаја өз хидмəтини Вəзифədə дејил, Лəјагəт күрсүсүндə көрдүјүнү е'лан етди.

Мүасир дүнјада гносеологизм, методологизм, прагматизм руһу һəкмран олдугу хаалда, хаалгы аскетик шүүрун парлаг мүбалиғəлəрлə зəнкин бəлағəт

батаглыгына сүрүкләјөн сийәси анархистларын ачдыгы "чәбһәләр" орта әсрләрин теократик системинә јенидән гајытмаг төһләүкәси јаратмышды. Өзүнәмәхсус јени позитив мүгәддәсләр култу, позитив төғлим, һәјатын јени типли руһани регламентасиясы, јени лидерләр ијерархиясынын төшкили Азәрбајҗан керчәклијини тарихи парадокса чевирилди.

Үмумдүнја тарихинин али мәғсәди гуманизмдир!

"Нә етмәли?" суалы гаршыја чыхмышды. Керијә? – инкишафдан әввәлки орта әсрчилијәми? – төкрар гајытмалыјыг. Јохса Ироли! – цивилизацияја доғру инадла аддымлаамалы идик... Сосиал ентропија баш вермишди: нечә әсрин ахыб гөвушдуғу бир мәдәнијјәтин јарадычы енержиси сәнәләнир, јайылыр вә дағылыб кедирди. Мәһз о бөјүк халим – һејдәр Әлијев тарихин бу кедишатына өз шәхси мүдахиләсини вахтында едәрәк, јолуну итирмиш Күтлә арасындан һәгигәтин шаһлыгына јол ачды. Бу – мә’нәви гәләбә иди. Неч бир чәмијјәт нәсилләрарасы мә’нәви бағлары, даһа доғрусу, тарихи ән’әнәләри ғырараг өзүнә сәадәт јарада билмәз. Һејдәр Әлијевин Азәрбајҗана јенидән дөнүшү вә хаалын арзусу, иналы нәтичәсиндә чәмијјәтдә синхрон он илик әрзиндә јаранмыш мүчәррәдчилиик (горбачовлуғ, вәзирәвчулуғ, мүтәлибәвчулуғ вә елчибәјчилиик) дәф елилли, маарифчи ағыл, зијалы ағыл, прагматик ағыл гәлиб кәлли.

Заман-заман күчә шүарлары илә алдадылмыш чәмијјәт, һәјатын кәлкәсини, охшарыны, сурәтини, капировкасыны дејил, нәһајәт, һәјатын өзүнү јашамаға башлады. Реалист, демократик, механики керчәклик өлкәдә јени игтисади ислаһатчылыг тенденсиясы доғурду. Һәјаты јашамаг – әсә рәғабәт сәһәсинә чеврилимиш олды.

Сәнајә-капиталист системинин формалашдыгы индики тарихи мәрһәләдә сийәси лихорадкалара гапылараг "Күчә" јарышларында али мә’нәви мәртәбәләрә жүксәлмәјин мүмкүнлүјүнү зәһн едәнләр әбәди јанылдылар. Сийәсәт, һәгигәтән, чәтин сәнәтдир. Сийәсәт елә ағыр сәһәдир ки, һарада имканын гуртардығы, һарада хүлјанын башладығы чох заман биллимир. Буланыг суда балыг севдасы да елә она мәрә ән сийәрәтедики ичтимаи хәстәлијә чеврилир.

Һејдәр Әлијевин апардыгы бөјүк сийәсәтин нәтичәси олараг, заманын буланыг сулары дуруллу вә

чәмијјәтдә сағлам дүшүнчә гәлиб кәлли.

Өлкәдә әсә оғулларын ганы баһасына газанылмыш милли истиглалијјәтимизин, дәвләтчилијјимизин вә һәр чүр наилијјәтимизин һүғуги тәсбити өлан илк Конституциямызы гәбул етдик. Демәк олар, чәмијјәтдә һәгиги мә’нәви иглим јаранмышдыр. Бу мә’нәви иглим, атмосфера һәр шәјдән әввәл борч, әдаләт, һүғуг вә ганун-ғајда демәклир. Мән әминәм ки, Јени Азәрбајҗан иглими тарихдән вә психолокијадан даһа чох, азад өлкә вәтәндашынын физиоложи ифадәси олачагдыр.

"Јени Азәрбајҗан" гәз., № 31/94/, 2 декабр 1995-чи ил.

* * *

АЗƏРБАЙҶАНДА МҮХАЛИФƏТЧИЛИК СИНДРОМЛАРЫ

(Биринчи мəгалə)

Һәр бир милләтин тарихиндə елə мəрһəлələр олур ки, ичтимаи-утопик шүүр чəмијјəтин кəрчək мараглаарыны үстələмəјə башлајыр вə сыхышдырыр. Азəрбајчан һəјаты бүтүн XX əср боју мұхтəлиф утопик идејаларын сынағы үчүн полигона чеврилмишдир.

Биздə Сен Симон, Фурјє, Оуєн, Кабє вə башгалары типли утопик зəкалар олмадығы һалда, талєјин иши елə кəтирмишдир ки, əвəзиндə утопијалара гапылмаға фəвгəл'адə мєјлли бир халг формалашмышдыр. Зəнкин миф, нағыл вə əфсанələрə малик олан бир халг үчүн утопик шүүрун јүксək фəаллығы тəбии һал саяымалыдыр.

Азəрбајчанда XX əсрин илк чағлары зиддијјəтли ичтимаи шүүрун һəкмранлығы шəраитиндə "мұсават", јə'ни бəрəбərлик шұарынын ортаја атылмасы илə чешидли сиюси гурумларын – партијаларын јаранмасы тарихи факта чеврилди. Утопизмин чичəклənməsi, утопик лəјиһələрин јаранмасы вə утопик сынағларын һəјата кечирилмəsi фачиəви Азəрбајчан илə бир араја сығмадығы һалда, псевдо-чох-партијалылыг зəмининдə "Азадлыг" вə "Бəрəбərлик" кими антогонист истилаһларын сүн'и "никаһы" бағланырды. Ичтимаи варлыға мұнасибəтдə трансстендент, гејри-адекват, ирреал шүүрун мəһсулу олан мұхтəлиф "партија" мəрамнамələри бир-биринин архасынча мєјдана чыхмышды. Көлəлик ичəрисиндə јашамыш, өз дəвлəтчилиг əн'əнələрини тамамилə итирмиш бир халгын мұдһиш фачиəси илк дəфə олараг əсл сиюси мəзһəkəјə чеврилди. Азəрбајчан

һəјаты өз тəбии маһијјəтиндən чыхыб əчаиб декорасиюја дənmүшдү.

Чəмијјəтдə мұхтəлиф груп вə синифләрин, јахуа бүтүн ичтимаијјəтин мəнафејинин мұдафиəси вə ичтимаи өзүнүмұдафиəнин дərки механизми кими милли идеолокија ичтимаи шүүрурун сəвијјəсини əкс етдирир. Əфсуслар ки, бу сəвијјə Азəрбајчанда тарихин əн мəһсулдар мəрһəлələриндə һəмишə ашағы вə утопик мəзмунда олмушдур.

Һазырда Горбачов "јенидəнгурма"сы зəмининдə баш алыб кəдən сахта мұхалифəтчилиг миссиюси əски социал хəстəликләрин синдромларындан савајы бир шеј дејилдир.

Əслиндə Азəрбајчанын тарихи вəзијјəти елə кəтирмишдир ки, о бүтүн шанлы мұбаризələри əрзиндə Сејид Чəмалəддин əл-Əфгани Əсəлбадинин кəстəрдији кими, фиғһдə гојулмуш бир принципин, "јə'ни дүшмən дајағындан халгын хејринə" принципин ардынча кетмишдир. Бу мə'нада, əсримизин илк вə сон ики он или сиюси "дилеммаларла" зəнжиндир. Кифəјəт гəдər мұғажисələр апармаг олар...

Əкər 88-чи илдən башлајараг əрсəјə кəлən вə кетдикчə һəрəkата чеврилən тарихи идејалары сафчүрүк етмиш олсаг кəрəрик ки, Азəрбајчан "елмитехники ингилаб" əфсанələринин јаратдығы сиєнтист-технократик тəмајүллəриндən тамамилə јан өтмүш, əксинə, 60–70-чи иллəрдən е'тибарən Гəрбдə чанланмаға башлајан утопик ренессанс кечикəрək 90-чы илдən е'тибарən гошулмушдур. Утопијалар сүр'əтлə ичтимаи мəзмун алараг чəмијјəт арасында кениш јайылмағалдыр. Бунун əн ағыр тəзаһүрү "мұхалифəтчилигдир". "Мұхалифəтчилиг" синдрому тəчавүзə мə'руз галмыш Азəрбајчанын əн сағалмаз дəрдинə чеврилмəкдəдир. Демократик идарəчилији социал дүшмənчилиг механизми кими гəбул едən сиюси гүввələр үчүн, кəрүнүр ки, "Вəтən" аналајышы да јалныз утопик мəзмун дашыјырмыш.

"Азəрбајчан Халг Чəбһəsi" адланан гурумун инкишаф етмөмиш бир чəмијјəтдə партија тандеми олараг хəтти-һəрəkəт кəтүрмəsi дə мəһз утопик шүүрун бир тəзаһүрү иди.

Дүздүр, һələ 80-чи иллəрдə "дил факты" сəвијјəсиндə гејри-мүəјјən статусларла демократик һүгүг вə азадлығлар бүтүн кечмиш ССРИ-дə дə һамы үчүн

вәд едилмишди, лакин сијаси просесләрин үфүгләринин кенишләндирилмәси истигамәтинлә ортада реал һеч бир шеј јох иди. Садәчә десәк, Горбачов демагомијасына алдадылмыш вә үмилләри ғырылмыш халг күтләләри үзәриндә нәзарәт етмәк габилијјотинә малик јени, чевик сијаси аләт лазым иди. Нә гәдәр ачы олса да, "халг чәбһәләри" бу функцијалары "классик" шәкилдә һәјата кечирдиләр.

"Халг чәбһәси" әслиндә, һеч вахт мұхалифәт механизми сајылмамышдыр. О, илк дофә Франсада 1935-чи илин ијулунда алман тәчавүзү гаршысында бүтүн өлкәдахили сијаси зиддијјәтләри мүүјјән мүдәләтә гәдәр мұвәггәти дондурмаг мөгсәдилә мұхталиф партијаларын ваһид платформаја әсасланан "Мүвәггәти һөкүмәт"и кими мејлана кәлимишди. Бу миссијадан һәтта коммунист һәрәкәти да јан өтмәмишди. Коминтернин VII конгреси "халг чәбһәләри" һаггында хүсуси тактика вә стратегија планы ишләјиб һазырламыш вә гәбул етмишди.

Азәрбајҗанда "АХЧ" феномени пејда оларкән ғырмызы империја гүввәләри чох кәзәл баша дүшүрдүләр ки, "АХЧ мұхалифәти" сахта бир миссијадыр вә о өз классик мәзмунундан нә гәдәр чох узаг дүшәрсә, бир о гәдәр дә чәмијјәтин үмуми тәрәггисинә әнкәл тәрәдәчәкди.

Бир иллик Елчибәј режими өз авторитар характери илә Азәрбајҗанда демократик просесләрин инкишафыны хејли ләнкитди, һүгуги дөвләт јаратмаг әвәзинә, "бәј – феодал" иларәчилик системинин тәзәдән бүнөврәсини гојду. Өлкәдә вәтәндаш чәмијјәти дејил, "бәј-кәда" мұнасибәтләри зәмининдә гејри-елитар бир ичтимаи һәјат һөкм сүрмәјә башлады.

Бу күн хортламыш сијаси мејитә бәнзәјән АХЧ-нин индијәчән јетишдирилји "хадимләрин" тарихи принципсизлији, әгидәсизлији артыг бүтүн халга мәлуаур. Әввәлләр "һакимијјәт бөлкүсү", "јени конститусија", "демократик сечкиләр" вә "мүасир һәрби доктриналардан" кифајәт гәдәр дәм вурмуш АХЧ "босслары" бир иллик ачы һакимијјәтләри әрзиндә сијаси меланхолизмә ујараг өзләрини там ифша етмиш оладулар. Чүнки АХЧ-нин псевдо-мұхалифәтчилији архасында Азәрбајҗанын милли дөвләтчилик мараглары дурмамышды. Әксинә, хариҗи өлкәләрин игтисади вә малијјә империјалары

илә чиркин әлагәләрә кирмиш "чәбһәчиләр" Азәрбајҗаны Гәрбин агушуна тәслим етмәкдә идиләр.

Чох шүкүрләр олсун ки, Азәрбајҗанын сијаси хәритәси, мәзмунча, башдан-баша Халг чәбһәсинин "рәнкинә" бојанмады. Халгын ирадәси өз мұғавимәтини кизли вә ачыг сурәтдә ахырачан давам етдирди.

Лакин АХЧ "рәнки" бу күнүмүздә белә милли Азәрбајҗан дөвләтчилији гуручулугунун әсасларыны мұхтәлиф сијаси нахәләфликләрлә дағытмаған атан мұфалифәтчи партијаларын үмуми анархизминә һопараг јашамагдалыр.

"Мүсават", "Мүстәгил Сосиал Демократ", "Боз гурд", "Ана Вәтән", "АМИП", "Вәтәндаш һәмрәјлији", "Јурдаш", "Доғру јол" вә с. адларла чыхыш едән партијаларын дәст-хәтти, әслиндә, тез-тез әһвал-руһијјәсини дәјишән әдалы ханым һиккәбазлығына бәнзәјир.

Һазырда чох сенсасијалы мөвзуја чеврилмиш "Мұхалифәт-игтидар" сөнбәтләри дә мәнз утопик шүурун тәзәһүрүдүр, чәмијјәтдә реал тәзәһүрләрин ифадәси олмајан бу чүр мұхалифәтчилик, башга сөзлә, ихтилафчылыг ајры-ајры фәрләрин шәхси вәзифә марагларынын үзәриндә гурулмушдур. Буну һәмин партијаларын һеч бир сијаси клубда тәмсил едилмәмәләри вә әфкари-үмумијјәт гаршысында конструктив програм вә планларла чыхыш етмәмәләри ајдын кәстәрир. Даһа зијадә, "күчә демократиясы илә" мәшгул олан белә партијаларын чохлауғу сијаси плүрализмдән чох, тотал психоза аид кәмијјәт кәстәричиси сајылмалыдыр.

Һәмин "партијачыглар" јарандығы күндәнчә АХЧ-нин бәсит аналогуна, аморф күтләдән ибарәт олан ајдын мәрәмсыз вә принципсиз "биосијаси" организмә чеврилмишләр.

АХЧ-нин "јетишдирилји" Тофиг Гасымов, Искәндәр Һәмидов, Фирудин Чәлилов, Әбүлфәз Елчибәј, Сабир Рүстәмханлы вә башга "хадимләрин" һачанса тәмтәрагла гәбул етдикләри өз мәрәнамәләринә (ики редаксијада) тамамилә зидд олараг јахын кечмишдә јаратдыглары үздәнираг посттоталитар режим, әслиндә, гаты авторитар әсасларла гурулмушду. "Һакимијјәт бөлкүсү" принципиндән, "демократик һүгуглардан" дәм вурмуш "чәбһәчиләр" гејри-гануни

жолларла һакимијјет столларына әјләшән кими һәр шеји унутдулар, иртичаја башладылар. АХЧ вә онун өтрафы ("Мүсават", "Халг Азадылыг", "Доғру јол" вә с.) сечкиләр заманы үздәнираг "јухары јаш сензи" тәјин етди, милләт вәкилләрини паралел сурәтдә һөкүмәт вәзифәләринә (назир, мәһкәмә сәдри вә с.) әјләшдирди вә президент идарәчилијини үмуммилли мәнафеләрә гаршы гојдулар. Олар президент мандатыны јалныз кичик бир ичтимаи тәшкилатын маргалларынын һәллине јөнәлтмәклә, дәвләт ғанунчулуғуну мәһкәмләндирмәк вә һәјаты низамламаг әвәзинә, чәмијјәтдә керчәк ичтимаи тәләбләри мәзһәкә вә мәсхәрәјә чевирән ојунчаг "бастиона" чевирдиләр.

АХЧ-нин сијаси гаракуруһа чеврилмәси тәһләкәси һәлә 1990-чы илдән ајдын һисс олунурау. Буну онун сәдри Ә. Елчибәј чәнаблары да һәмин чағларда ачыг етираф етмишди: "Халг чәбһәсинин ичиндә оланлардан бәзиләри бир сыра јанлыш һәрәкәт едиләр. Гапылары бағлатмаг, катибләри јохламаг, сәдрләри јохламаг вә с. Беләликлә, халг һәрәкәтанын ичиндә бир болшевизм гаты мәрсәнди. Сән кимсән? О кимди? Зијалы кимди? Мәнәм-мәнәм... ~ кими болшевик гаты" (Ә. Елчибәј. "Әдәбијјат вә инчәсәнәт гәзети, 21 сентјабр 1990-чы ил). Бундан әлавә, Елчибәјин "Дәјирдим ки, бу гурулуш дағылачаг" китабында да һәмин етираф вардыр: "Мәним тәсәввүрүмдә олан Халг Чәбһәси јаранмады" (Бах: Мәс. кит., Мәнчлик, Бакы – 1992, сәһ. 52).

Ачыначағлы олан будур ки, бир иллик угурсуз һакимијјәтдән сонра да Ә. Елчибәј вә онун "өтрафы" јенидән һакимијјәт дапасы дәјурләр.

АХЧ "рәнжинә бојанмыш бу псевдо-партијаларын һеч бириниң Азәрбајҹанда кифәјәт дәрәчәдә социал базасы јохдур. Одур ки, бу гурумлар, әсасән, харичи өлкәләрдән дәстәк алмаға чалышырлар.

Өлкәшиздә демократик һүзүг вә азадлығларын елан едилдији, сијаси просесләрин үфүгләринин кенишләндији индики мәрһәләдә – јени ичтимаи һәјәт гуручулуғу шәраитиндә халг күтләләринә нәзарәт етмәк габиллијјәтинә малик јени чевик идарәчилик әләтинә кәскин ертијач дујулмағдадыр. Һәләлик бу ертијачы президент идарә систелиш мүнәјјән гәдәр јеринә јетирир. Шүбһәсиз ки, тали тәкмилләшмәлиш бу ичраијә инсти-

тутунун кәли-кәсирләри бәјүж өндәрилмиш һәјдәр Әлијевин шәхси рәһбәрлик истедадынын сәјәсиндә һәләлик ишлешин үмуми инкишаф хәттинә сезилмәк зијанлар вура билшир.

Елан етдијимиз һүгуги дәвләт гуручулуғу јолу кери дәнмәз тарихи миссијадыр. Әминәм ки, Азәрбајҹан милләти бу миссијанын өһдәсиндән чох шәрәфлә кәләчәкдир. Вә милјонларла вәтәндашын арзусунда олдуғу јени типли дәвләт гуручулуғу хәтти сахта мұхалифәтчилик иддиасында булуналарын күдазына кетмәјәчәкдир.

АБШ тарихиндә илк партијаларын: федералистләрин вә республикачыларын формалашмасы Америка керчәклијинин тәбии тәләбләриндән доғмушду. Бурада буржуа-плантатор блокунун һекемонлуғунун горунуб сахланылмасы јекәнә бирләшдиричи компромис мәгсәд олараг һәр ики партијанын ваһид һакимијјәтдә вә һөкүмәтдә әмәкдашлығынын әса-сында дурмушау.

Азәрбајҹанда ојунчаг "партијачыглаарын" кәбәләк кими артмасы, башга сөзлә, сүн'и "мұхалифәтчилик" синдромларынын мениш јайылмасы ону кәстәри ки, сијаси һәјәтдә учуз шәһрәтпәрәстлик, принсипсизлик, вәзифәпәрәстлик, рәгабәтчилик вә интригабазлыг руһу дәвләт идарә сұканларына чан атмаларын әсас гычыглајычы сәбәбләридир.

Өз "евини" сыфыр тсикләдән гурмаға чалышан утопик мұхалифәтчилик һәрәкәти, әслиндә, Азәрбајҹаны һәлә ки социал учурума апармаға гадирдир. Онун дәвләт гуручулуғумуза һеч бир фәјдасы ола билмәз. Елә буна кәрә дә, чағдаш һәјәтимызда ичтимаи әхлағын сынырлары мәһз белә үздәнираг утопија-мұхалифәтчилијин сијаси һиккәләри үзүндән ардычыл сурәтдә позулур, нәтичәдә, мұһарибәјә мәрүз галмыш халгымызын вә Вәтәнимизин фачиәси күлүнч бир мәзһәкәјә чеврилир...

"Азәрбајҹан" гәз., № 63 (827) 5 Апрель 1994-чу ил

***

АЗЭРБАЙҶАҢДА МҮХАЛИФӨТЧИЛИК СИНДРОМЛАРЫ

(Икинчи мәғалә)

Тарихин кечид дәврләри бир дә онунла әләмәт-лардыр ки, бөһран һәҗәтәни бүтүн сәһәләрини бүрү-јүр. Инсанлар санки сәһрада туфанла гаршылашыр-лар. Гумдан горунмаг үчүн үз-мөзүнү бүрүјөн адам-лар һансы сәмтә кетмәјин даһа мөгсәдјәнлә оладуғу-ну билмирләр. Нечә дејәрләр, "ишыг көләнлә, ит һү-рән" арасында әлимјандыја дүшәнләр аличә бир сәс-дән дә үмид, имдад көзләјирләр. Марыға јатмыш кәмфүрсәт сјаси мөһтәкирләрә исә бир һим лазым-дыр... Олар мадди вә мә'нәви ғытаыг, ачылыг јаран-дыгда дәрһал јағышдан сонра көбәләк кими артараг аддымбашы әл-ајаға долашмага башлајырлар. По-наһларын, Исаларын, Әбүлфәзләрин, Сабирләрин, Е'тибарларын бир заманлар аз гала милләт гәһрәма-ны сәвијјәсинә галхмалары да бу чәһәтлән тәәччүб-лү көрүнмәмәлидир.

Халг дүшдүјү психоз вәзијјәтлән чыхлыгча, еј-форик думан чәкилдикчә, һәр кәсин јери ајдынча көрүнүр, һадисәләрин маһијјәти ачыгланыр. Биз икинчи мәғаләдә ихтилафчы "милләт гәһрәманла-рын"дан һәләлик биринин – Искәндәр бәј Һәмидо-вун чагдаш кечид доврүмүзүн ғыса заман кәсијин-дән нечә моһарәтлә бәһролондији, ичтимаи мәнәфе өртүјү алтында шәхси мәнәфе вә амбисјаларыны һансы усталыгла јеритдији бә'зи мәғамлара нәзәр салмышыг.

Тәһрүбә вә мүшаһидәләр көстәрир ки, иғтисади бөһранын дәрин оладуғу олкәләрдә популист вә'дләр өзүнә асанлыгла тәрәфларлар тапыр. Чүнки лүмпен вә пауперләр (синфи симасыны итирмиш шәхсләр)

јалан вә'дләрә тез инанырлар. Белә ки, дилдән пәр-карлар социал үмидсизликләр ичәрисиндә чырпы-нан адамлары асанлыгла өз тәрәфләринә чәкирләр. Унутмаг олмаз ки, күтлә даим һакимијјәтә мүхалиф-дир. Гејә олунан тәбәгә исә даһа чох еһтијач ичәри-синдә јашадығындан даһа радикалдыр. Искәндәр Һәмидов типли дил пәһләванлары оларын тәсәввү-рүндә өзләринин һакимијјәтә көләчәји тәғдирлә ја-радачаглары утопик чәмијјәтин мәнзәрәсини чы-зырлар. Бир тәрәфлән, социал әләләтә, бәрабәрлијә чағыран милли-социал мәзмунлу шүарларла чыхыш елән бу ихтилафчы "милләт гәһрәманлары", дијәр тәрәфлән дә өзләрини азад базар иғтисадијјәтинин тәрәфдары кими тәғдим едирләр. Әкәр бу сонунчу миссијаја сјаси јөн верилмәсә иди, онда "базар" илә "обехесс" психоломијјасынын узлашмасында гејри-тә-биилик ахтармаздыг...

Чәмијјәтин тәбәгәләшмәсинин лабүд нәтичәси кими тәбии варлы-касыб антагонизминдән мөһарәт-лә истифадә елән Искәндәр бәј варлыларын касыб-ларын ғаныны сормасыны бәлағәтлә писләјәрәк "Варлыларын малыны-пулуну касыблара пәјләјача-ғам", – типли көһнә марксист-пролетар шүарларыны һәлә ДИН рәһбәри ишләјәркән, даһа усталыгла дөв-ријә бурахмышды. О, бир тәрәфлән, варлыларла мүбаризә кампанијасы ады алтында күтләви бач-хә-рач јығмагла чибини долдурур, дијәр тәрәфлән дә өзү һагда чәмијјәтин даһа чох еһтијач ичәрисиндә јашајан тәбәгәсинин тәрәфдары образыны јарадыр-ды.

Әслиндә, Робин Гудун "варлылара нифрәт" психо-ложи овғатынын дашыјычысы олан И. Һәмидов гә-билдән олан адамлар чәмијјәтлә сүн'и гаршыдурма-нын катализаторудурлар. Беләләри гүтбәр арасын-да чевик маневрләр еләрәк чәмијјәтлә һәр чүр гар-шыдурмаја, һәтта вәтәндаш мүһарибәсинә потенси-ал рөвач верирләр.

Харичи көшфијјат күтләни өз сәвијјәсиндә да-нышмагла вәчдә кәтирән, рам етмәји бачаран белә адамлары чох асанлыгла тора салыр. Әслиндә, онла-рын өзү дә буна мејлидирләр. Билл Клинтонун тач-гојма мәрасиминдән сонра Америкадан гајыдан И. Һәмидов гәзәтләрә вердији мүсаһибәләриндә "Клин-тон арвалына деди ки, "ето-тот самыј Искендер"; "Ко-

лун элини мөһкәм сыхдым, инчидијини көрөндө айдим ки, Гарабагла нијө чидди мәшгул олмурсан?" вө с... гејри-чидди мулаһизэләр деликләримизә чанлы сүбутаур.

Өзләри әтрафында сирли аләм јаратмаг бу гәбил адамларын сәһијјәви хусусијјетидир. Оңларын әтрафындакы муздалу бош-боғазлар мүәјјән "информасија"лары чох мәһарәтлә мөвчуд сијаси вакумmlара сыздырырлар. Һәмин "сызынты"ларда мификләшмиш мә'луматлар јаылыр. Верилән вә'лләрин архасында һеч бир реал иш көрүмәдијинә, дајанмадығына бахмајараг, әфсанәләрә, әсатирләрә инанан утопик шүүр саһибләри сијаси авамлыг үзүндән һәмин чазибәјә дүшүрләр. Беләликлә, фырылдагчы сијасәт дәлләлләринин ичтимаи шүүра мұдахилә етмәләринә зәмин јараныр. Зигмунд Фрејдин "Психоанализ" нәзәријјәсиндә дејилир ки, тарихин дөнүш мөгамлаарында, социал сарсынты вә тәләтүмләр дөврүндә сакит чағларда габилитетсизлик үзүндән өзүнү реализә етмәк бачарығындан мөһрум адамлар аморф әхлагын һесабына ирәли чыхмаға мұвәффәг олурлар. Оңлар хисләтән чәмијјәтә, инсанлыға нифрәт идеологијасынын потенциал дашыјычыларыдыр. Белә фәрәләр рәзил нијјәтләрини һәјата кечирмәк наминә һәтта өн сәрсәм вә гәддар аддымлары өз иш принципләринә чевирирләр.

Чыағынлыг зәмининдә һәјата кечирилмиш журналистләрин тәһгир едилиб дөјүмәси, миник машынынын јүк багажына салынмасы просесләрини, "субтропик" Астара әмәлијјатларыны хатырласаг, дејиләнләрин әјани мәнзәрәси јаранар. И. Һәмидовун ифрат "түркчүлүк" шұарларындан мен-бол истифадә етмәсини изләсәк, онун көкүндә зәрәрли мејлләри асанлыгла көрәрик. Бизим, еләчә дә Түркијәнин тәчрүбәси вә мұшаһидәләри көстәрир ки, ифрат милаитетчи вә "түркчү" шұарларла силаһланмиш "идеологлар" сепарат вә мәркәздән гачан гүввәләрә хидмәт едән сүрүшкән вә әгидәсиз адамлардыр. Оңларда субординасијанын көзләнилмәмәси, мизансызлыг, интизамсызлыг кими АХЧ-дән көлмә синдромлар вардыр. Әслиндә, узун заман фасиләсиз вә дәрин социал програмлар әсасында мүмкүн олан проблемләрин һәллине хәјали гыса јолла чатмағы вә'д едәрәк, сүн'и сурәтлә мүчәррәд "асанлыг" тәсәввүрү јарат-

маг мејли, бир тәрәфдән, күтлә психологијасыны рам етмәк арзусундан доғурса, диқәр тәрәфдән дә Искәндәр бәјин өзү һагда "һәр шејә гадир" образы јаратмаг истәјиндән доған иллүзијасынын мәһсулу-лур.

Ултра шұарлар көврәк кечид дөврүндә јалныз дағыдычылыг функцијаларынын јеринә јетирилмәсинә хидмәт едир. Мәркәздәнгачма мејлләринин вә етник сепаратизмин мөвчудлуғу шәраитиндә бу даһа горхулулур. Онун бәјанатлары санки милаи дөвләтчилијин әләјһинә чеврилмиш Азәрбајчан халгына дүшмән мәркәзләрдән истигамәтләндирилир. Бу чәһәтдән, И. Һәмидовун ики зәрәрли идеологи хәтти даһа габарыг көрсәнир. Бунлардан биринчиси, јаланчы социал едаләтә вә утопик социал бәрәбәрлијә чағырышларындан ибарәт казарма-социалист идеја-ларындан, икинчиси исә ифрат милләтчилијә, милаи әләһиддәлијә, сон нәтичәдә исә милаи дөвләтчилијин дағыдылмасына јөнәддилиш чағырышлардан ибарәтдир.

"Мұхалифәт" пәрдәсинә бүрүнмүш сијаси нахәләфликләрин, гәрәзли ихтилафларын Азәрбајчан дөвләтчилијинә гаршы бөјүк тәһлүкәјә чеврилмәси вәтәндаш чәмијјәти вә һүгуги дөвләт гуручулуғуна хидмәт едәнләрин һамысыны ајыг салмалыдыр.

"Азәрбајжан" гәз., № 77/841/, 23 апрел 1994-чу и.л.

***

АЗƏРБАЈЧАНДА МҮХАЛИФƏТЧИЛИК СИНДРОМЛАРЫ

(Үчүнчү мөгалә)

Азәрбајчанын мүстәғил дәвләтчилиик хәтти әлејһинә јөнәлмиш әкс чәһәләрдән ән тәһләүкәлиси идеоложи тәһрибатлардыр. Нәр һансы маалли объектин сырадан чыхмасы мүгабилиндә мүәјјән физики вә малијјә вәсаити ајырмагла зијаны арадан галдырмаг олар. Лакин инсанларын психолокијасынын мәруз галдығы ерозијаја әләч тапмаг чох чәтиндир.

Инсан аглы даим информасија ачлығы кечирир. Буну бизим нәр күн ән азы 15 мин сөз демәк вә ја ешитмәк кими тәбии еһтијачымызла әләгәләндирмәк мүмкүнәүр.

Мүстәғиллијинә тәзәчә говушмуш кәнч Азәрбајчан Республикасында мәтбуатын һәлә там демократик вә сивил гајалар әсасында тәнзимләnmәмәси үзүндән мүхтәлиф информасија вәситәләри һәлә дә өз функција вә маһијјәтинә тамамилә зида сурәтә дезинформасија илә мәшғул олмагаладырлар. Бу чәһәтдән, БМТ-нин Азәрбајчандакы сәләһијјәтли нүмајәндәси Маһмуд әл-Сәид чәнабларынын фикирләри илә бағлы "Азадлыг" гәзети тәрәфиндән јахын кечмишдә тәһриф едилмиш мә'луматын јайымасы факты вә сәләһијјәтли нүмајәндәнин мә'лум тәкзиби хусуси гејд едилә биләр.

Зәннимчә, информасија ишинин ашағы сәвијјәлә гурулмасынын бир сәбәби дә мүвафиг назирликдә идәрә етмәјә габил олмајан сәриштәсиз кадрларын топланмасыдыр. Әз сијаси амбисијаларынын дәвләт хәтти кими гәбул етдирмәјә чалышан белә "кадрлар" мәтбуат сәһәсиндә һөкм сүрән криминал һалларын бирбаша иштиракчысы сајылмалыдырлар. Информасија вәситәләринин мүхтәлиф гејри-ғануни әмәлијјатларла мәшғул олмасы, вәтәндаш һүгуғларынын позан, шәхсијјәти тәһгир едән фәалијјәтә рәвач вермәси, һабелә дәвләт мәнәфејинә гаршы јөнәлмиш мәтбу фәалијјәтин индијәчән башлы-башына бурахылмасы, демократијаны мәнһудлашдырмаг истига-

мәтиндә үздәнираг гејдијјат русуму вә илахыр һаллар мәтбуатда там анархија һөкм сүрдүүнү кәстәрир.

Республикамызда јеканә дәвләт информасија мәркәзи сајылан АзәрТАЧ бу күн өз вәзифә борчуну јеринә јетирмәкдән чох узағдыр. Бу бир нөмрәли информасија әләти, демәк олар ки, мәгсәдли шәкилдә "сындырылмышдыр". Отағлары мүхтәлиф харичи фирмаларын ичәрәсинә верилән вә әслиндә бу "әмәлијјатлардан" һеч бир малијјә фәјдәси кәтүрмәјән АзәрТАЧ-ын бу күн чәми бир-ики харичи информасија акеңтлији илә бирбаша әләгәси вардыр. Әләкмиздә баш верән ичтимаи-сијаси просесләр, 6 иллән бәри зорла сүрүкләндијимиз мүһарибә барәдә лүјја әләкәләринә ардычыл сурәтдә информасија чатадырмалы олан, зирәк гоншуларымызын барәмиздә мүвәфәғгијјәтлә јадығлары јалан вә ифтиралары оператив ифша етмәли олан АзәрТАЧ өз рәһбәрләринин амбисијалары учбатындан бу күнәчән ојундан-кәнар вәзијјәтә лүшмүшәүр.

Азәрбајчан дәвләтчилији әлејһинә системли идеоложи тәһрибатларын, әсасән, үч мәнбәдән кәлдији аңлашылыр: биринчиси, азәрбајчанлыга гаршы харичдән идәрә едилән хусуси хилмәти сәһәәр вә онларын дахили акеңтура шәбәкәләринин мүнтәзәм сурәтдә һәјата кечирдији сијаси вә игтисади јөнлү тәһрибатлардыр. Онларын әсас мәрамы Азәрбајчан Республикасынын милли сијасәтини вә игтисади бүнөврәсини сарсытмагдан ибарәтдир. Гарадан савајы рәнк танымајан бу гүввәләр Азәрбајчанын бүтүн јахын кечмишинин үзәриндән гара хәтт чәкмәјә чалышыр, бунунла да Азәрбајчан мәрчәклијини сијаси тарихдән тамамилә силмәјә чан атырлар.

Икинчиси, өзүнүн дирчәлиш мәрһәләсини јашајан Азәрбајчан дәвләтчилиик ән'әнәләринин маһијјәтини дәрк етмәјәрәк утопик анархизмә јуварланмыш гејри-сағлам сијаси мүхалифәтин бөһтан вә шантажа дајанан шәрәфсиз идеоложи фәалијјәтидир. Авантүра мөвгејиндән чыхыш едән ајры-ајры сијаси мачәрачыларын шәхси вәзифә еһтирасларындан гајнағланан бу "мүхалифәт", нәјин баһасына олурса-олсун, һакимијјәтә чан атыр. Бу гаракуруһчулар үчүн нә Вәтән гејрәти, нә дә ана-бачы намусу вардыр. Шајиәләр механизминдән јерли шәрәнтә чох усталыгла

истифада едэн бу псевдо-мұхалифәт игтидары нүфуздан салмаг үчүн ичтимаи трибуналардан, депутат күрсүсүндөн тутмуш, гејри-ичтимаи јерләрәчән мұхтәлиф шәјиәләр јаймагла, бөһтанчылыг, арага-рышдырмаларла ардычыл мәшғул олулар.

АХЧ, Мүсават, Боз Гурд, Јурдааш, АМИП, ХАП, МҺП, АХДП вә саир сијаси дәстәләрин ичтимаијјәт арасында күнәән-күнә нүфуздан дүшмәси мөз габагындадыр. Бу вә дијәр сијаси групларын һеч бир альтернатив план вә ганунлар һазырламаг игтидарына малик олмадыглары үчүн дәвләтин јеритәдиј сијасәтә гаршы јалныз бөһтан характерли чыхышлары мејл көстөрмәләри ганунаујгун һал сајылмадыдыр.

Нәһәјәт, үчүнчү мәнбә, мөвчуд игтидарын өз дахилиндә маскалы фәалијјәт көстәрән "кизли мұхалифәт" ганадыдыр. Һәшин гүввәләр һакимијјәтин вәһид команда принципи илә ишләниәсиндән, мүәјјән күзәштләрдән фәјдаланараг һәм игтидар, һәм дә мұхалифәт сифәти илә сијаси бугәләмунлуг едирләр. Һакимијјәти нүфуздан салмаг, әһалини чахнашдырмаг, зармагарышыглыгдан истифада едәрәк милли игтисадијјәтүн дәвләт секторуну нәзарәтсиз вә ганунсуз шәкилдә талан етмәк јолу тутан бу даирәләр бирбаһа мафиоз структурларла чулғалашышлар. Олар мұхтәлиф шәјиәләр јаймагла һакимијјәтә күшлү тәсир көстөрмәк ишканы әлдә етмәјә чалышырлар.

Азәрбајҗан дәвләтчилијинин гүдрәтләниәси вә мөһкәмләнмәси бу мафиоз даирәләри кәлир мәнбәләриндән мәһрум едә биләр.

Шәјиәләрин даһа чох маили дејил, үфиги јайылмасы мұхтәлиф ичраијјә тәсисатларынын зәиф фәалијјәтинин һәгиги "барометриди". Ичра башчыларынын јерли проблемләрин һәллиндә ичтимаијјәтлә ачыг мәшвәрәтләрдән, мәсләһәтләрдән вә коллективлигдан узаг дүшмәси нәтичәсиндә әһалидә бөһрандан чыхмаг истигамәтиндә дәвләтин стратегијасы һаггында мә'луматсызлыг јаранмышдыр. Бу информасија бошлуғу әкс гүтбәләр тәрәфиндән мұхтәлиф гара шәјиәләрлә доладурулур.

Дәвләт мәнәфејинә гаршы јөнәллимиш идеоложи тәхрибатларын бөјүк һиссәси ултра-күтләви (тотал) һәрәкат олмуш АХЧ-нин бирилик үздәнираг һакимијјәти әрзиндә мөхфи тәшкилат механизмләри ичиндән дәвләт идарәчилик системинә пәрчимләниш бә'зи кизли "гүввәләрин" пәјына дүшүр.

Көһнә администрасија тәрәфиндән милли кадрларын учдәнтутма "өзәлләшдирилмәси" нәтичәсиндә аз вахтда АХЧ-нин "газанчдан" итирәлиј сәтимад кредитинин јерини инди дә гара шәјиәләр јаймагла доладурмаг мејли күчләнир.

Һалбуки Али Советдә ән аз мәнәдәтә малик олмуш АХЧ јахын кечмишиндәки дахили сахта "фраксијачылыг"дан чыхараг зор һесабына һакимијјәти зәбт етмәк јолуну тутмушду. АХЧ патронажлары Азәрбајҗанда өзүнүидарәчилијин бүтүн сечкили ән'әнәләрини мөһв етмиш вә ичраијјә һакимијјәтинин прерогативини кенишәндирмәк һесабына һеч бир конститусија әхлагына сыгмајан хунта режими јаратмышдылар. Һүгуги дәвләт гуручулуғунун бүнөврәси кими мұкәммәл Конститусија докринасы олмадан демократик идеаллары ирәли сүрән һәр чүр һакимијјәт сијаси демагожија илә мәшғулауру. Бу мәнада, АХЧ-нин һазырда јени парламент уғрунда мүбаризәси сијаси дәләдузлуғдан савајы бир шәј дејилдир.

Азәрбајҗаны узун мүддәт игтисади кеносидә мәруз гојмуш һәмин "чөһәчиләр"и өлкәмизин ресурсларынын Гәрбә дашынымасы вә үчүнчү дүнја өлкәсинә чеврилмәјимиз гәтијјән нараһат етмәјибдир. Белә төғәдрә, онларын инди һансы мәрәмла сечкиләрә кедәјәри чөх мұәмәләдыр.

Идарәчилик мәктәби кечмәмиш бу адамларын рәһбәрлик иштаһы јенидән Азәрбајҗан парламенти-нә доғру истигамәтләнишдир. Бу күнләрдә "Демократик конгресс" ады алтында мејдана чыхан гурама вә "мөлкә парламентаризм", әслиндә, демократик просесләрин тобиин инкишафына гаршы нөвбәти тәхрибатдыр. Чүнки бу "конгресс" дә мә'лум "азадыг ашигәри", јә'ни әски "чөһәчиләр" тәкратән үмуммилли мәс'улијјәт вә сәләһијјәтләрдән дәм вурмаға башламышлар. Республикамызда парламент сечкиләри кечирмәк үчүн конститусија-һүгуги, партија-сијаси вә малијјә системи ишләниб һазырланмадыр. "Һүгуги-дәвләт гуручулуғу" мәрәмына сијаси декорасија кими јанашмаг хәтти Азәрбајҗаны нөвбәти фәләкәтә уғрада биләр.

Мән үмидварам ки, мүстәгил Азәрбајҗан дәвләтчилији һәр һансы сијаси авантюранын дејил, ајдын програмын, һүгуги тәмәлин үзәриндә гурулачагдыр.

"Нахчыван" гәз., № 16/77/, 28 апрел-4 май 1994-чү ил.

СҮЛҺӘ АЛТЕРНАТИВ ЈОХДУР

Милли азадлыг һәрәкатынын шагули инкишафына гаршы һөвбәти гәсә әмәлијјаты илә сахта "милли мүгавимәт һәрәкаты" пәрләси алтында фәаллашмыш нео-чәһһәчи бирләшмәләр хаалгын мүәјјән һиссәсини јенидән бүтүн мүмкүн сijasи комбинасияларын вә интригаларын лабиринтиндән кечирәрәк sijasи мәрчәклијин дәр далашына кәтириб чыхармаға сәј кәстәрирләр. Өлкәмизин sijasи системинин ән башлыча тәсисатларынын дәрин бәһран ичәрисиндә олдуғу индики шәраитдә бу аксиянын һәјата кечирилмәси Азәрбајҗан дәвләтчилијинин тәкрарән тарихи сүгута сүрүкләмәк дәмәклир.

Мүәјјән авантюрист гүввәләр "милли мүгавимәт һәрәкаты" адындан чыхыш едәрәк, әслиндә, бунунла өзләринин шәхси ирадәсини чәмијјәтә ликтә етмәк истәјирләр. "Милли" өртүк алтында онларын Азәрбајҗан демократијасы әләјһинә јөнәлмиш һөвбәти "sijasи мүгавимәти" дәвријәјә бурахыламышдыр.

XX әср Азәрбајҗан демократијасынын елан етдији һүғуги дәвләт гуручулуғу хәтти гаршысы алынмаз бир фүтуһатдыр. Бу фүтуһатын сон учунда Азәрбајҗан өз миллилијини вә өз дәвләтчилијини гәти оларағ фәтһ едә биләчәклир.

1988-чи илдән башламыш Азәрбајҗан хаалг һәрәкатынын һәгиги нүмәјәндәләри "АХЧ-чиләр" дән фәрғли оларағ демократик инкишафа майли дәјил, лаим шагули јөн вермәјә чалышмыш, чәмијјәтин узун, әзаблы ахтарышлар вә мүбаризә һесабына гәзандығы үмуми наилијјәтләри јалыыз әјры-әјры вәтәндашларын инһисары, јахул sijasи ләстәләрин "хәзинәси" кими јох, бүтүн хаалгын малы кими дәјәрләндирмиш вә республикамызда демократик шүурун формалашмасына чох күчләү тәкан вермишләр.

Бу күн "Бишкек протоколу" әтрафында јаралыламыш sijasи шоу дүнән президент вә спикер сечкилә-

ри заманы үздәнирағ "јухары јаш сензи" тәјин едәнләрин өлкәдә вәтәндаш һүғуглары вә азадлығлары әләјһинә апардығы идеоложи вә һүғуги тәхрибатларын һөвбәти силсиләсидир.

Гарақуруһун бүрүнмәјә чалышдығы "милли мүгавимәт һәрәкаты" либасы, әслиндә, онларын өлкә вәтәндашларынын һүғуглары әләјһинә јөнәлмиш мәгсәдләринә хидмәт кәстәрир.

Бу авторитар sijasи азлыг өз "мүгавимәт һәрәкаты" илә бүтүн хаалг үзәриндә јенидән sijasи вә игтисади инһисара чан атыр.

Милли мүгавимәт дујғусу хаалгымызда бир милләт оларағ өзүнү дәрк етдији мүнән башламыш вә Мирзә Фәтәли, Мирзә Чәлил, Сәттәрхан, Шейх Мәһмәд Хијабани, Әһмәд бәј Агајев, Нәсән бәј Агаоғлу, Әли бәј Нүсәјнзадә, Әлимәрдан бәј Топчубашов, Мустафа Маһмудов, Нәриман Нәримановларын апардығы милли идеја савашында тәкрар-тәкрар тарихи сынағлардан чыхышдыр. Бу мүбаризә инди дә мәдир вә бүтүн варлығымыз боју давам едәчәклир.

"Милли мүгавимәт һәрәкаты" миссијасы бәшәријјәтин тарихиндә әјры-әјры чағларда һәлледици рол ойнамышдыр. Бу һәрәкат, бир гајда оларағ, дәвләтчилијини гејб етмиш хаалғарын өз милли варлығыны горујуб сахламағ уғрунда апардығлары мүгәддәс савашын әсас руһуну тәшкил етмишдир. Бу миссија Авропада фашизмә гаршы вурушмуш милләтләрин дүшмән үзәриндә гәләбә чаалаларынын рәһни олмушдур. Әфсуслар ки, Азәрбајҗанда елан едилмиш үздәнирағ псевдо-милли мүгавимәт һәрәкаты мәнз. Азәрбајҗан дәвләтинә, онун бејнәлхаалг вә дахили sijasәтинә гаршы јөнәлмишдир. Бу аксия Азәрбајҗанын әрази бүтөвлүүндән даһа зијадә онун дәвләтчилијини мәнв етмәјә чалышан дүшмәнләримизин дәјирманына су төкүр.

Бу "гүввәләр" алты иллик гејри-ғануни мүһарибәдә һәгиги сәнмәрин јерини мүәјјәнләширә биләммишләр. Бакыны сәнмәрә чевирмиш вәтәндашларын "милли мүгавимәтинә" алты илдән јухарыдыр ки, вәтәнин Шушада, Кәлбәчәрлә, Губадлыда, Хочалыда, Лачында... еһтијачы олмушдур.

Лакин "мерседесләрин" вә "микрофон" натиглијинин јаратдығы шоу, мөрүнүр ки, сојуғ вә нәм Гара-

бағ торпағындан даһа "чазибәдар" имиш?"

Дүнианын һеч бир халгы "милли мугавимәт һәрәкатыны" өз дәвләти әлеһинә жаратмамышдыр вә Азәрбајчан халгы да, бу мәһнада, истисна сајылмыр.

Бу күн өз фәрди вәзифә еһтирасларыны төһмин етмәк истәјән "гүввәләр" халгы силаһлы үсјана чагырмағ бәһанәсилә, әслиндә, индијәчән Азәрбајчан әскәрләриндән кизләјиб сахладығлары гејри-гануни һәрби сурсатлары сијаси дәвријјә бурахмаға чалышырлар. Бу аксија тәчавүзә мәруз галмыш вә алты илдән бәри сүлһә еһтијачы олан бир өлкәни вәтәндаш мұһарибәсинә сөвг етмәкдир. Лакин халг артыг чох көзәл баша дүшүр ки, бу ганлы гарғашалыгдан, социал гәзадан сонра "Мерседес"ләри кимләр минәчәк, јени-јени мәнзилләри кимләр гејри-гануни јолла вә ачыкөзлүклә мәнимсәјәчәкләр. Кимләр академијанын кичик елми ишчиси јерини бош гојуб Кипрәди ки ири маликанәләрдә кизли-кизли өзү үчүн јува гурачаг. Бир милјондан јухары көчкүнүн ағыр чадыр тәлеји барәдә Искәндәр бәјләри, Е'тибар бәјләри мәздирән "Мерседес"ләрин тәкәрләринә һеч нә јазылмајыб. О тәкәрләрин көһнә чәрхин – тоталитаризмин оху илә сијаси вакуумда фырланмасы јашадығымыз тарихин һәләлик ән ачы һәгигәтидир.

"Милли мугавимәт һәрәкаты" пәрдәси алтында Азәрбајчан дәвләтчилији әлеһинә е'лан едилмиш бу мұһарибә индики шәраитдә ермәни тәчавүзүндән даһа тәһлүкәлидир. Чүнки дәвләтин тәлејини шүбһә алтына салан бу гүввәләр, әслиндә, алты илдән јухары апарылан мұһарибәдә Азәрбајчанын јәкәнә алынмаз сәнјәрини – дәвләтчилијини мәһв едә биләрләр.

Түркіјә Чүмһуријјәтиндә 80-чи илләрдә јаранмыш охшар ситуасијаларда чәнаб Сүлейман Дәмирәл чох көзәл тәклиф ирәли сүрмүшдү: фәвгәләдә сәләһијјәтләри һеч һансы гүввәләрә дејил, јалныз дәвләтә вермәк лазымдыр. Бу күн Азәрбајчанда онун дәвләтинә гаршы сахта "милли мугавимәт һәрәкаты" е'лан етмиш гүввәләр халгын тәлејини онун дәвләтиндән ајрылмагла, тәкәрән һакимијјәти өзләринин инһисарына алмаға чалышырлар. Бу исә јол-верилмәздир.

"Бишкек протоколу" әтрафында јаранмыш сијаси шоу Азәрбајчанда сабитлијин, вәтәндаш сүлһүнүн,

мұһарибәсиз – линч, биркә јашајышын, демократик тәрәггинин, либерал ислаһатларын, һугуги дәвләт гуручулуғунун давамлы олараг гәрарлашдығы тарихи шәраитдә сивил гајдаларла һеч вахт һакимијјәт органына јијәләнә билмәјәчәк ајры-ајры сијаси мәчәрәчыларын фачиә жанрында һазырланмыш сон сијаси мәзһәкәсидир. Бу, тотал һекемонлуға бағлы сон ибн Сөн'ан издивачыдыр; өзкәләринин ирадәси илә сонунчу сијаси алвердир. Псевдо-мұхалифәтин ојнадығы бу нөвбәти "сәһнә тамашасы"нын әсл мәзмунуну јенидән үмүмән тәсәввүрләри һәјәчана кәтирмәк, сијаси мә'чүзәләр ичад етмәк, хошбәхт чевик "гәһрәманлар" мејдана чыхармағ, лакин бүтүн һалларла һәгиги ишлә һеч бир әлагәси олмајан бош-бәзәкли сөзләр ирад едәрәк ичтимаи фикри ифлич һала салмағ һесабына һакимијјәти јенидән зәбт етмәк хулајасы тәшкил едир. Бу "гүввәләр" унутурлар ки, онлар инди халгын арасындан дејил, сијаси мәзардан баш галдырмышлар.

"Бишкек протоколу" әтрафында галдырылан шоу ән уғурсуз сијаси актјорлуғдур. Вудро Вилсон она көрә ики дәрфә президент сечилмәклә мұһарибәпәрәст Теодор Рузвелти архасы үстә гоја билмишди ки, өзүнүн дејији кими – "Америка халгы сүлһә чан атырды", халгын: "О, бизи мұһарибәдән горууду!" – инамы үзәриндә Вилсон өлкә тарихиндә ән бөјүк епоханы сүгута јуварлады.

Мұһарибә – автократија дәмәкдир. Чәмијјәтин мұәјјән һиссәсинин вәтәндаш һугуғларыны мөһдулашдыран мұһарибә вәзијјәти ади ичтимаи шәраитдә өзләрини мәрчәкләшдирә билмәјән башга бир гисмин бә'зән һәјәти марагына чеврилмиш олур. Сүлһә гаршы чыхыш едән гүввәләр мәһз буну нүмајиш етдириләр.

Гафгазда кедән мұһарибәләр ихрачат мөһсуладур. Олур ки, ондан һеч бир сијаси гүввә ахырачан бирләшдиричи амил кими истифадә едә билмәз. Бу, јалныз мұвәггәти уғур кәтирәр. "Бишкек протоколу" хош мөрам вә нијјәт миссијасы олараг мұһарибәләрин үмүмән Гафгазда дајандырылмасында Азәрбајчан дәвләтинин вә халгынын марагыны ифадә едән бир сәнәд кими чох бөјүк дипломатик дәрәжә маликдир. Һәммин нијјәт протоколуна гаршы ирәли сүрүлән иддиаларын һамысы сахта "мугавимәт һәрәка-

ты" кими жалныз популизмдэн ибарэтдир.

Нәинки Азербайжаны, бүтүн Гафгазы жалныз фундаментал игтисади ислаһатларын әмәли концепсиясы әтрафында бирләшдирмәк олар. Вә бу күнүн бу дегигәсиндә истәр Ермәнистан, истәрсә дә Азербайжан үчүн "Бишкек протоколу" адланан сүлһ нијәтинин вә програмынын алтернативи јохлур.

"Азербайжан" гәз, № 99/863/, 25 мај 1994-чү ил.

***

ЕКС – ПРЕЗИДЕНТ Ә. ЕЛЧИБӘЈ ЧӘНАБЛАРЫНА

АЧЫГ МӘКТУБ

Һөрмәтли Әбүлфәз Елчибәј.

Мәммәдәмин Рәсулзадәнин анадан олмасынын 110 иллији мүнәсибәтилә "Халга мұрачиәт"инизин мәтни илә ("Азадлыг" гәз. 1 феврал 1994-чү ил) таныш олдугдан сонра растлашдыгым суи-мәгамлара кәрә чох төәссуфләндим вә одур ки, мұрачиәт етәјиниз халгын бир үзвү кими өз мүнәсибәтими Сизә чатдырмаг гәрарына кәлдим.

Сијасәт – ичтимаи фикрә рәһбәрлик сәнәтидир. Бу сәнәтдән истифадә едәнләр үчүн әлчү ме'јары доғрулуғ олмалыдыр. Әкс-тәғдирдә мизан-тәрәзи позулур вә чәмијјәтдә јахшы нә варса ичтимаи хаос ичәрисиндә мәһв олуб кедир.

Мәммәдәминин шәхсијјәтинә һәр бир азербайжанлынын гәлбиндә дәрин һөрмәт һиссләри вар. Лакин сијаси "Аллаһлар"ын сырадан чыхдыгы бир вахтда зидаијјәтләрлә долу һәјат сүрмүш бир хадими јенидән сијаси бүтә чевирмәк нәјә лазымдыр?! Онун барәсиндә Әли бәј Һүсәјнзадәнин дедикләрини хатырлатмаг истәрәдим: "Сиз Азербайжанын ән бәһранлы заманларында фәал бир мүчәһид сифәтилә чалышдыныз... мүхтәлиф чәрәјанлар ичиндә булуңдунуз вә сәркүзәштләрлә мали бир һәјат јашадыныз... Лакин Сиз Азербайжанда бир тәрәфи, бир фиргәни, бир фиргеји-сијасијјәни тәмсил едијорсыныз". (Бах, М. Ә. Рәсулзадә. Азербайжан Чүлһуријјәти, Елм, Бакы – 1990, сәһ. 7).

Чәнаб екс-президент! Мүсаватчылыгдан – бәрәбәрликдән, милли сазишдән данышдыгыныз һалла,

сијаси Азәрбајҗанын тарихи һәгигәтләрини "мүхтә-
лиф чәрәјанлар ичиндә булунмуш", "сәркүзәштләрә
мали бир һәјат јашамыш", "бир фиргеји-сијасијәни
тәмсил етмиш" хадимин шәхсијјәти илә бағламағ
һагсызлығ дејилми?

Мәммәдәмин барәдә ишләтдијиниз епитетләрдә
белә сиз тез-тез өлчү һиссини итирәрәк "бир төрә-
фин" наминә Азәрбајҗанын нечә-нечә бөјүк сијаси
оғуллаарынын хидмәтләри үзәринә көлкә салырсы-
ныз. Мүрачәтиниз белә башлајыр: "Бу күн ичтимаи
фикир тарихиндә јени дөвр ачмыш, азәрбајҗанчы-
лығ мәфкурәсини јаратмыш, үчрәнкли истиглал бај-
рағымызы галдырмыш, гәчә Шәргин илк демокра-
тик республикасыны – Азәрбајҗан Халғ Чүмһуријјә-
тини гурмуш улу өндәримиз, бөјүк јолбајымыз Мәм-
мәдәмин Рәсулзадеһин анадан олмасынын 110 илли-
јидир". Көлин сәмими олағ, Әбүлфәз бәј. Ахы Азәр-
бајҗанын "ичтимаи фикир тарихиндә јени дөврү"
Мирзә Фәтәли Ахундов ачмышдыр. Илк дөфә Азәр-
бајҗанда "милләт" анлајышыны мәһз Ахундов јар-
атмышдыр. Бөјүк философун бә'зи фикирләрини јада
салмағ истәјирәм: "ПАДШАҺ милләтлә иттифағ
етмәлидир, милләтлә үрөк бирлији вә фикир бирлији
етмәлидир, дөвләт мүлкүнү анчағ өз маалы кими
сајмамалыдыр. Өзүнү милләт вәкили кими һесаб
едәрәк халғын иштиракы илә ганун гојсун, "парла-
мент" гурсун вә өлкәни гануна көрә иларә етсин,
прогрессив олсун, сивилзасијә кәтирсин..." (М. Ф.
Ахундов. *Әсәрләри, Бакы – 1924, сәһ. 30*). Башға мә-
гамда јазыр: "Прогресс немисли без свободы мыш-
ленија" (Бах, Ахундов М. Ф. ИФП, с. 204).

"Азәрбајҗанлылығ мәфкурәсини Мәммәдәмин јар-
атмышдыр" демәклә сиз ән азы өзүнүзү күнаһа ба-
тырырсыныз. Бу, мәфкурә мәдәнијјәтимизин 1000
иллик тарихи инкишафы илә формалашмышдыр.
Һәсән бәј Зәррабиләри, М. Т. Шахтахтинскиләри, Ч.
Мәммәдгулазадәләри... Азәрбајҗанчылығ мәфкурә-
синдән нечә ајырмағ олар?! Бир һалла, буну Мәммә-
дәминин өзү дә дөфәләрлә тәслиғ етмишдир: "Мәт-
буатын тәсири илә Гафгасијала сијаси-ичтимаи вә
милли бир фикир тәшәккүл едијорау. Әфкари-үму-
мијјә вүчуд булујорау. Гәјати – миллијә үчүн пәк
мүһүм олан бир тағын мәсәләләр мүзакирә олуну-
јорау. Гәзетләрин букүнкү миллијјәтләрин тәшәккү-

лүндә ојналығлары рол мә'лумду" (М. Ә. Рәсулзаде,
"Азәрбајҗан Чүмһуријјәти", Б., 1990, сәһ. 22).

"Үчрәнкли мүғәддәс истиглал бајрағымыза" кө-
ләндә исә көлин ачығ е'тираф едәк, Азәрбајҗанын
истиглал бајрағлары даима биррәнкли олмушду.
Мән мүстәгил Азәрбајҗан дөвләтләринин бајрағла-
ры барәдә узун сәһбәт ачыб вахт алмағ истәмирәм.
Илк милли партијамыз олмуш "Дифаи"нин кизли
һәрби бирләшмәләринин көмәји илә Мәнчәдә әлдә
едиламиш истиглалијјәт нәтичәсиндә гурулмуш 20-
чи әсрин илк мүстәгил милли Азәрбајҗан һөкүмәти
биррәнкли ал бајрағ галдырмышды, лакин бир мүд-
дәт дә азад Бакыда дағғаландығдан сонра бу мүғәд-
дәс шәрәф кенерал Томсонун ајағлары алтына атыл-
ды. Шаир Әһмәд Чавад истиглалымызын бу ал бај-
рағыны нечә-нечә ше'рлә вәсф еләјибдир. 1919-чу
илин 24 ијулунда јаздығы "Ал бајрағ" ше'риндә оху-
јуруг:

Мүл рәнкинә бир бајрағын
Ортасында бир һилал.
Еј Ал Бајрағ, сәнин рәнкин
Сөјлә нејчүн бөјлә ал?!

(Бах. Ә. Чавад, С. Ә. 1-чи чилд, Б., 1992, сәһ. 141).

Марағлы төрәфләр бајрағын рәнки һағгында инди-
јәчән әчаиб-гәраиб әфсанәләр ујадурмағалдырлар.
Шаирин Милли Шураја һәср етдији бир ше'рини
тәфтишә чәкәрәк 92-чи илдән бәри јазырлар ки, куја
ал дејил, "јашыл-бајрағ", "вәсмил бајрағ", "елин бајра-
ғы" вә с. ифадәләри ишләтмишдир. Бу исә Азәрбајҗан
истиглаалынын илк рәмзини – Ал бајрағы тәһ-
гир етмәкдир.

Мүрачәтинизин бир јериндә охујуруг: "Һазырда
мәфкурәи ифласа уғрадығы үчүн гырмызы без пар-
часы даһа үч рәнкли Рәсулзаде бајрағыны әвәз едә
билмир. Лакин М. Ә. Рәсулзадеһин јаратдығы милли
мәфкурәни (?), онун символу олан үчрәнкли бајрағ-
дан ајырмағ истәјирләр. Бу күн М. Ә. Рәсулзаде мәф-
курәсини бир көнара гојур вә "јени милли идеолоки-
ја" јаратмағ һағгында дүшүнүрләр" Әчаба, бу нәдир?
Инанмағ олмур ки, бу сөзләри бир зијалы кими һөр-
мәтини сахладығым Әбүлфәз Елчибәј сөјләјиб. Дун-
јанын әксәр өлкәсиндә (о чүмләдән Түркијәдә), бир
чох әски түрк дөвләтләриндә гырмызы рәнкли бај-

раглар олдуғуну билирик. "Гырмызы" рөнкин тәһгирамиз бир шеј олдуғуну демәк саләләһләүкләр, јохса сијаси фонд – јәгин тарих өзү кеч-тез ајынылашды-рачагадыр.

"Үчрәнкли байраг", "Рәсулзаде байрагы" һаггында јалныз һәләлик буну асмәклә кифәјәтләниром ки, дүнјанын һеч бир чағлаш демократик өлкәсиндә дәвләт байраглары динин рәмзини ашымыр. Бу клерикал аспект "Рәсулзаде байрагы"нын бир гүсуру-дур, дикәр е'тигадлы вәтәндашларын дини дүғуларына гаршы дәвләт сәвијјәсиндә е'тинасызлыг вә ајры-сечкилик јарадыр. Лакин һәләлик мә'лум олан факт беләдир: (Загафгазија сәјми бурахылдыгдан сонра): "1918-чи илин мај ајынын 28-дә чох әләмәтлар тарихи бир күндә кечмиш Гафгаз чанишинлијинин сарајында милли Шуранын сәдр мұавини Н. Агајевин сәдрлији илә мәсәләнин һәртәрәфли вә бүтүн тәфәррүаты илә мұзакирә етдикән сонра Милли Шура Азәрбајчанын дәвләт мұстәғиллијинин е'лан едилмәси һаггында ашагыдакы гәтнамәни гәбул етди: "28 мај 1918-чи иләдә Тифлис шәһәриндә Азәрбајчан Милли Шурасы Нәсән бәј Агајевин (сәдр), Мустафа Маһмудовун (катиб), Фәтәли хан Хөјскини, Хәлид бәј Хасмәммәдовун, Нәсиб бәј Јусифбәјлиин, Мир Нилајәт Сәјидовун, Нәриман бәј Нәриманбәјовун, Нейбәтгулу бәј Мәммәлбәјовун, Мейли бәј Начынскиинин, Әскәр бәј Маһмудбәјовун, Аслан бәј Гардашовун, Султан Мәчил Гәнизәләнин, Әкбәр аға Шейхүлисламовун, Мейли бәј Начыбабәјовун, Мәммәдјусиф Чәфәровун, Худалат бәј Мәликаслановун, Рәһим бәј Вәкиловун, Нәмид бәј Шаһтахтинскиин, Фирудин бәј Көчәрлинин, Чамо бәј Начынскиин, Шәфи бәј Рүстәмбәјовун, Хосров Паша бәј Султановун, Чәфәр Ахундовун, Мәммәд Мәһәррәмәровун, Чавал Мәликјегановун, Начы Молла Ахунзәләнин иштиракы илә Азәрбајчанын истиглаал бәјаннамәсини е'лан етди..." (Бах: Ваһид Чырағзаде, "Истиглал јолларында", АДНПБ, Бақы, 1992, сәһ. 30). Кордүјүнүз кими, мәнз "Мәммәдәмин Рәсулзаде" алы бу тарихи гәтнамәнин мәтниндән кәнарда гаамышдыр. Буну биләрәк, инди мәнз Мәммәдәмини милли истиглаал һәрәкатымызын шәриксиз лидеринә чевирмәк нә дәрәчәдә инсафлыдыр?! Нијә Мәммәдәмин илк чүм-һуријјәтимизи гурмушлардан бири ләјил, ону шәк-

сиз-шәриксиз "гурмуш" али Нәзрәт сајылмалыдыр?! Илк милли сијаси партијамызы ("Дифаи"), илк милли сијаси гәзетимизи ("Нәјат") јаратмыш, илк милли һокумәтимизин (Мәнчә, 17 ијун 1918-чи ил) тәшкилатчысы олмуш јүксәк Авропа тәһсилли Әһмәд бәј Агајев, илк гануни әсасымызы – Истиглаал бәјаннамә-мизи јазмыш Мустафа Маһмудову, һәлә Нәсиб бәј Јусифбәјлини, Нәмид бәј Шаһтахтинскини, Фирудин бәј Көчәрлини, Фәтәли хан Хөјскини, Әлимәрдан бәј Топчубашову, Әли бәј Нүсәјнзәләни вә онларча дикәр сијаси хадимләримизи Азәрбајчанын истиглаал тарихиндән нечә силмәк олар? Әли бәј Нүсәјнзәләнин тә'биринчә десәк, "бир тәрәфин", "бир фиргеји-сијасијәнин" наминә халгын нечә-нечә оғуллаарыны көлкәдә гојсаг сабаһкы нәсилләр бизә һансы ады вә-рәрләр?... Чәнаб экс-президент, бу барәдә дүшүнүр-сүнүзмү?

"Милли мәфкурәни" Мәммәдәминдән чох-чох әв-вәл Мирзә Фәтәлиләр, Нәсән бәј Зәрәбиләр, Мирзә Чәлилләр јаратмышлар... Јени игтидарын "јени милли идеолокија јаратмаг һаггында дүшүнмәсинә" кә-ликадә ону дәрәк ки, бурада ахы хошаһәлмәз нә вар-дыр?! Тәбии ки, һеч нәдән бир шеј јаратмаг олмаз. Халг чүмһуријјәтчилији, демократизм дүшүнчәләри мәфкурә тарихиндә јенилик ләјилдир. 1789-чу илин Бөјүк Франса ингилабынын идеалларындан бирини – "Мүсаватчылығы" (бәрабәрлији) мәнимсәјәрәк ону јени бир мәсләк кими өз адындан ортаја атмаг сијаси партија үчүн шәрәфли һәрәкәт ләјилдир. Сизин "игтидарын јени бүт јаратмаг чағырышы илә халгы ала-латмасы" һаггында иддианыз зијалы е'тикасындан чох кәнардыр. Азәрбајчан Республикасынын прези-денти Нейдәр Әлијев үчүн бу күн "бүт јаратмаға" һеч бир еһтијаж јохдур: нә јенисини, нә дә көһнәсини. Бу-ну сиз дә јахшы билирсиниз.

Јени милли идеолокија јаратмаг үчүн бүтүн де-мократик дүнја өлкәләринин, "либерал" фәлсәфи фи-кир адамларынын вә Азәрбајчанын тарихи тәчрүбә-синин мұтәрәгги вә чағдаш чәһәтләрини дәриндән өјрәнмәк вә милли Азәрбајчан зәмининдә кәрчәк-ләшдирмәк ләзимдыр.

Нәһајәт, һәрмәтли Әбүлфәз Елчибәј. Бир мәсәлә-ни дә нәзәринизә јетирмәклә өз әрзими јекунлашды-рырам. Дүнја өлкәләринин һеч бир јериндә халгын

сечдији милләт вәкилләри парламент фәалијјәтин-
дән биртәрәфли мөһрүм едилмәмишләр. Бу ачы тәч-
рүбә јалныз Азәрбајчанда, мөһз "Мүсават" партија-
сынын башганы Иса Гәмбәрин спикерлији вә сизин
президентлијиниз заманында баш вермишдир.

Сечкили нүмајәндәлик органларында фәалијјәт
үчүн сәләһијјәтләр јалныз халг (сечичиләр) тәрә-
финдән верилир вә алыныр. Шүбһә јохдур ки, Азәр-
бајчан дәвләтчилијинин бүнөврәсиндә бундан сонра
лаһа һеч заман феодал-силк ајры-сечкилијинин тәза-
һүрү олан "бәјлик-амирлик" АХЧ идеалы гојула бил-
мәз. Вәтәндашларын сүн'и сурәтдә ичтимаи "сорт-
лашдырылмасы" Азәрбајчаны иларә етдијиниз бир
ил әрзиндә өзүнү доғрултмады.

Һөрмәтлә

Нашиз Фәрәж Сығырлы.

(битәрәф демократ)

"Азәрбајчан" гәз., № 23 /787/, 3 феврал 1994-чү ил.

***

ӘБҮЛФӘЗ ЕЛЧИБӘЈ ЧӘНАБЛАРЫНА

АЧЫГ МӘКТУБ

29 ијун 1994-чү ил

Һөрмәтли Әбүлфәз Елчибәј!

"Бир илдән сонра" һадисәләрә бахышы һәлә дәји-
шә билмәдијинизә морә чох тәәссүф едирәм. "Вәтән-
дашыг борчу вә вәтәндаш мүһарибәси" (*"Јени муса-
ват", 9-18 ијун 1994-чү ил*) башлыгы мүсәһибәниздә
белә гәнаәтә кәлдим ки, Кәләкидә мәрүз галдығы-
ныз анламаг вә јашамаг дилеммасы, әслиндә, Ә. Ел-
чибәј чәнабларынын оз-озү илә дуелидир.

Әмин етмәк истәјирәм ки, бу јалныз сизин шәхси
мүсибәтиниз дејил. Бу күн чәмијјәтимизин дүшләүү
бәлаларын ән башлыча сәбәби мөһз әхз етдијиниз
һәмин тоталитар тәфәккүрүн апарычы дүшүнчә
типи олараг сүрәкли фәалијјәт көстөрмәсидир. Хәс-
тә вә бөһранлы Азәрбајчан чәмијјәти индијәчән зә-
рури ислаһатларын вә тәшәббүсләрин һүгуги вә
мәдди тә'минатлары олмамасы үзүндән дәрин фәла-
кәтләр ичәрисиндәдир. Мүәјјон ультра-сијасы гүввә-
ләрин ортаја атдыгы популист, кәззәб шүарларын
архасынча дүшән күтлә демократијаја олан инамы-
ны заман-заман гејб етмишдир.

Әлбәттә, демократијаны фәрманла һәјата кечир-
мәк олмаз. Бу миссијаны өһдәсинә көтүрән һәр бир
дәвләт хадими сон нәтичәдә, јаланчы вәзијјәтинә
дүшмүшдүр. Демократијаја јалныз бир идеал олараг
тапынмаг лазымдыр. *Ичтимаи һәјатда һәр бир вәтән-
дашы өз нөггәји-нәзәринин гәләбә чалмасындан габаг
гәбул едилмәк гәрарын конститусија әсасы, јә'ни јасал
играры шәрәфләндирмәлидир. Әкәр демократија идеа-
лы, һәгигәтән, һаһымыз үчүн әзиздирсә вә һеч һан-*

сьмыз демократија идеалына гаршы бир кизли нијјә-ти сјјаси мејдана гојмалышыгса, онда Азәрбајҗан чә-мијјәтинин бүгүн тәрәфләринин ирәли сүрдүү мұхтә-лиф консенсијаларын, планларын, програмларын алтер-нативлијинә мәғбул һал кили јанашмалыјыг. Биз ја-шадыгьмыз чәмијјәтә бу идејаларын ән јарарлысы-ны, ән јахшысыны, ән перспективлисини сечиб сынага чәкмәк илканы вермәлијик. Вә әләхүсус, плүрализмә мөтбуат рекетчилији кими јанашан сјјаси мұха-лифәт ичтимаи шүүрун демократикләшмәсинә автори-тар сәлләр чәкмәк ән'әнәсинә әввәл-ахыр сон гоју-малыдыр. Ачыг е'тираф един ки, "јениләнгурманын" үзләнираг мұболләги Михаил Гарбачовун ујаурауғу "јухарыдан ингилаб" әфсанәсини тәтбиг едәләрин пионери АХЧ-чиләр олмушдур. Бу, Азәрбајҗанда демократик просессләрин майли вә ијерархик јажыл-масына мәтириб чыхарлы. Нәтичә мөз габагында-дыр, елә билирәм, "Кәләки панорамы" сүбут үчүн ки-фәјәтдир...

Ичтимаи тәрәггијә гарант гојула билмәз. Лакин чәмијјәт нә гәдәр ки, догматик (еһкамчы) тәфәккүр тәрзи илә видалашмајыб, олкәмиздә һүгуги дөвләт гуручулуғу хәтти сәсиал гәзәја-уғрајаагдыр.

"Бир иләән сонра олајлар"а бахышынызы дәјиш-мәдијинизә мәрә мән бир ил "әввәлиниз" өлмәз мұ-тәфәккиримиз Мирзә Фәтәли Ахундовун мөшһүр трактатындаан бир парча илә рәмзи шәкилдә нәзә-ринизә чатдырмаг истәјирәм: "Сәнин падшаһын дүн-јанын прогресиндән тамамилә гафил вә бихәбәр өз пәјтахтында өләшибдир. Белә билир ки, падшаһлыг ибарәтдир јахшы палтар мөјмөклән, өзбашына ол-магдан, һәр косин чанына вә малына һәдсиз-һүду-суз тәсәллүтү олмагдан, јахшы хәрәк јемәклән вә она табә өланларын баш әјиб тәнзим етмәсиндән, алчаг гул кими онун итаәтиндә дурмасындаан вә ах-маг шаирләрин ону ушагалдаан сөзләрлә тә'рифлә-мәсиндән".

Чәнаб Елчибәј! Сиз бир ил бундан әввәл Кәләки-јә гачдыгыныза мәрә өзүнүзә һагг газандырмага чалышырсыныз. Јуја бу, вәтәндаш мұһарибәсинин гаршысыны алмаг үчүн јемәнә келиш имиш.

Өчәба, бу мүн ејни сөзләрлә Әблүррәһман Вәзи-ров вә Ајаз Мүтәлибов да өзләринә һагг газандыра билмәзләрми?... Бу чүр тафтолокија илә данышмага

нә һачәт, бәј?..

"Халгы вәтәндаш мұһарибәсиндән хилас етмөк лазым или. Олур ки, мән дә, Пәнаһ бәј дә... Һакимиј-јәтдән имтина етдик", – дәјә өзүнүзә ширин тәсәлли верирсиниз, амма әслиндә, сиз "чөһһәкратија" аллы мұдһиш истиблад јарадараг бир ил сәрәсәр халгы алладыб өзлиниз вә халгын илк дәфә әсл үзүнү кө-рәнлә исә дәрһал лабанышыза түнүрүб гачдыныз. Бәј, ағибәтиниз бүтүн гачараг дүшмүш мұстәбид-ләрлә сизи дә ејниләшдирли. Нәһајәт, е'тираф един: "Бу – сизин тәләјиниздир".

Јаранлыгы күндән јалныз еһкамчы (догматик) тәфәккүрә мөјдан вермиш "Азадлыг" гәзетиндә ач-дыгыныз "Икинчи сөһбәт"иниздә бујурурсунуз: "Халг бизим һакимијјәтә догма һакимијјәт кими ба-хырлы". Белә өзүнәалудәчилик зијалыда олмасын мәрәк, а бәј. Ахы һансы халг өзүнүн сечмәдији "ог-ланлары" она башчы көнләрән һакимијјәти өзүнүнкү алландырыр?! Һәр һалла "Орлубад һадисә-ләри" Кәләкидән баханда лаһа ајлын көрүнүр, дәјил-ми?!

"Икинчи сөһбәт"ләки мај (1994) е'тирафларынызы охуаг: "Сөһвләримиз олду... Биринчиси, мәрәк пар-ламенти бурахајдыг... Икинчиси, ислаһатлара башла-магда хејли јубандыг... дәрлүнчүсү, һүгуг-мұһафизә органлары ишләјә билмәдиләр... Бешинчиси, 4 ијун һадисәсинин гаршысыны алмаг үчүн вахтында про-филактик тәлбирләр мәрә билмәдик. Бунун да тәгси-ри о адамларла олду ки, кәлиб мәни архајын елирди-ләр ки, сиз нараһат олмајын, филанкәслә сөһбәт ет-мишик, нә билим јахшы оғландыр вә с. Президент шурасы да кагыз үстүндә галды. Биз бә'зи калрла-рын өзбашыналығына мөһлулијјәт гоја билмәдик". Чәнаб әкс-президент, бу "сөһвләр" бәс дәјилми ки, халг сизләри Кәләкијәчән говсун. Бир лаһа Мирзә Фәтәли Ахундова мұрачиәт елирәм: "Әкәр сизин падшаһынызын дүнјанын вәзијјәтиндән башы чых-сајы, өлкәни иларә вә халгы тәрбијә үсулларындаан, әләләт, мүрүввәт, рөијјәтпәрвәрлик вә вәтәнпәрвәр-лик гајаларындаан хәбәрлар олсајы, өз рөијјәтләри-нә гаршы зүлмүн габагыны бирләфәлик алсајы... мәмләкәтә аид ишләри әләнчәләрдән үстүн тут-сајы, бир сөзлә, Бөјүк Пјотр вә Бөјүк Фридрих кими өз вәтәнини абаллашдырыб, Авропанын мөдә-

ни өлкөлөри сөвијјесинө чатдырсајды, о заман ону өзөмот саһиби вө уча ада лајиг саја билөрдиниз".

"Вөтөндаш борчу" мәсөлөсинө мүнәсибәтлә сизин гәјри-сәмими олмагыңыз исә ачыг-ашкар дујулар. Бир төрөфдөн, өз оппонентләриниз "коммунист әхлагынаа", Москвадан-Лениндән мирас галмыш "чәмијјәти ики јерө бөлмөк, синифләр мүбаризәси апармаг"ла мүнәһландырыр, лйкөр төрөфдән дә онларын мөвгәји башга олдуғу үчүн "Нөдән һөбс олу-нмурлар?! дејө өзүнүз "синфи чөбһә" јаралырсыңыз.

Һөрмәтли Әбүлфөз бөј! Бир јандан, һәр кәсин "вөтөндашлыг һүгугуну јүксөк тутараг јазырсыңыз: "Инсанлара сәрбөст, өзләринин дүшүнчөләри илә фәалијјәт кәстәрмәк имканы јаратмаг әсас шөртдир. Инсанларын сәрбөст, өзләринин дүшүнчөләри илә фәалијјәтләринә вө тәшәббүскарылыгына шөраит јаратмасан, чәмијјәт инкишаф етмәз. Бу, демократи-янын ана хәттидир". ("Азаллыг", 5 мај 1994-чү ил). Дикөр јандан исә кимләрисә "сәрбөст, өзләринин дүшүнчөләри илә фәалијјәт кәстәрмәләри" гаршы-сыны "һөбс олулмагла" алмагы арзулајырсыңыз. Мәкөр дүнјанын демократик өлкөләриндә адамлары мөһз "коммунист" олдуғуна көрө фәалијјәтдән вө ја сәрбөст дүшүнчөләрдән мөһрум едиләрми?! Бу ки, мүстәбидликдир!

Өз дәвләтинә гаршы "24 партијанын бирләшиб милли мұғавиләт һәрәкәтыны јаратмасына" бағлады-ғыңыз үмидләр килш, инанын ки, коммунист әгидә-синә көрө, вөтөндашлара гаршы карател мүнәсибәти-низ дә пуч бир илүзијадыр. Мән дә коммунист деји-ләм. Лакин адамлары әгидәсинә көрө мөһв еләмәк ар-зусу һесабына газанылачаг сахта "демократ" адыны да өзүмә һеч заман көтүрмәрәм. Әкөр сөһбәт Азәрбај-чан бајрагында мүәјјән атрибутларын дәјишмәсин-дән кедирсә, бу арзуларын һәр биримизин гәлбин-дән кечмәси чох тәбиидир. Әввәла, Азәрбајчан өз мүстәгиллијини е'лан етдији күндән – 28 мајдан 1918-чи илин 9 нојабрыначан ал рәнкли милли саваш бајрагыны дашымышлыр. Бу һагла "Елм" нәшријја-тынын 1993-чү илдә нәшр етдији "Азәрбајчан тари-хи" китабында охујуруг: "Азәрбајчан һөкүмәтинин 1918-чи ил 24 ијун тарихли гәрары илә үзөриндә ағ рәнкли ајпара вө сәккизжушәли улауз олан гырмы-зы бајраг дәвләт бајрагы кими гәбул едилди". (Бах,

Көст. китаб, сәһ. 248)". "Мә'лум олдуғу кими, бу ал бај-раг сонралар инкилис ишгал ордусунун Бақы јүрү-шү әрәфәсиндә, јө'ни кенерал Томсонун мә'лум бә-јаннамәсиндән сонра дәјишдирилмишди. Һазырда гүввәдә олан Азәрбајчанын үчрәнкли бајрагы һеч вахт бүтүн республика вөтөндашларынын үмуми ра-зылығынын ифадәси олараг ләжитимләшмәмишдир. Һәтта 1918-чи илин 7 декабрында топланмыш парла-ментин, јө'ни тарихи мәчлисин дә бүтүн халг адын-дан чыхыш етмәк сәләһијјәти јох иди. Буну инкилис командалыгынын тә'кидилә азлыгда галан мил-ләтләрин (о чүмләдән, ермәниләрин вө ајрыча "Даш-наксүтјун" партијасынын) тәмсилчәләрини парла-ментә дә'вәт етмиш Мәммәдәмин Рәсуладә дә парла-ментин ачылышында сөјләдији нитгдә ачыг е'ти-раф етмишди: "Бу күн азлыг тәшкил едән милләтлә-рин нүмәјәндәләри илә гәзаларын нүмәјәндәләри дә'вәт олулмаг үзрә иштә бу мәчлис тәшәккүл ет-мишдир. Бу мәчлис үмуми сечки үсули илә топлана-чаг Азәрбајчан мәчлиси-мүәссисаиы топланынчаја гәдәр мәмләкәтимизин саһиби олачаг" (Азәрбајчан" гәз., 9 декабр 1918-чи ил). Гәти олараг лемәк ләзым-лыр ки, үчрәнкли бајрагын дәвләт рәмзи кими тәс-диги бизим дәврүмүздә һәлә ки дә јалныз Али Со-ветин депутатлары сөвијјәсиндә тәсбит едилмиш, лакин һеч заман конститусија факты олараг халгын үмуми рө'јинә тәгдим едилмәмишдир. Олур ки, сија-си әгидәсиндән асылы өмәјараг, һәр бир Азәрбај-чан вөтөндашынын чағдаш дәвләт бајрагымызы мүзакирә объектинә чевирмәјә һаггы чатыр. Бу мүза-кирәјә көрө кимләрисә "һөбс олулмагла" горхутмаг, чәнаб Әбүлфөз Елчибәј, демократијанын ана хәтти-нә гаршы апарылан мүбаризәдир.

Мәним сизә ұнванланмыш илк "Ачыг мәктубума" гаршы мұхалифәтин "сәлиб јүрүшүнә" чыхмасы елә дә узаг кечмиш дејил. Һөзләмәк оларды ки, Елчибәј чәнаблары өз "санлыг" аләтләрини бир јерә јығыб ағзыны бағлајачагдыр. Әфсуслар ки, әксинә олу. Һөрмәтли бөјин өзү дә, "дәстәдән кери гала билмә-ли". Демократијаны, азал фикирлији "тәблиг едән" гәракүруһчулар һәлә инди-инди Һамиг Фәрәч Сы-ғырлы шәхсијјәтинә гаршы сөјүшләрә ара вердији бир дәврәдә јени бир "үсул" ичал етмишләр: мәним фикирләримин мүәллифләшсиздирәрәк мүчәррәд "иг-

тидар"ын хэтти кими көтүрүб ениңе-узунуна тәңгил вә тәфтиш едирләр.

Чәнаб Елчибәј! Мән кичик бир мәмурам. Чәмијјә-тин јалныз маашла доланан категоријасына лахиләм. Сизин кими мәним дә мәңзилим јохлур. Вә мәнә дә һәр јериндән дуран бир "лаш вуруб" вә буну шәрәфсизчәсинә лавам етдирирләр. Лакин бу лашлардан мән һеч дә ев тикмәк фикириндә дејиләм. Р. Рөв-шәнин ишарә вурдугу о "лаш" Шумери лагытлыгы күндән бизим Танрыја атылыб. О, "лашлар"дан нә Елчибәјә, нә дә Сығырлыја ев оласыдыр, бәј! Бунда хаалгын нә күнаһы?... Мән гәти шәкиллә биллирирәм ки, игтиларын идеоложи консенсијасыны вә хәттини үрәклән мұдафиә едирәм. Лакин имзамы гојлугум һәр бир јазынын шәриксиз мұәллифијәм вә өз фикирләримә көрә мәс'улијјәти дә бөлүрәм. (Мән битәрәф демократ мовгејими биллирирәм).

Еһкамчы тәфәккүр типинә гәдәр ки, бизим чәмијјәтлә һәлә һокм сүрүр, о гәдәр дә "игтилар-мұхалифәт" мұнағишәси сивил әсасларла һәлә едилә билмә-јәчәк. Әввәлә, өзүнү демократик һәрәкат тарихиндә аз-чох шәрәфли танытмағ истәјән һәр кәс унутма-малыдыр: чәмијјәтин тәрәғгисинин әсас шәрти бир гисим вәтәндашын башгасы үзәриндә сијаси инһи-сары дејил, интеллектуал јарышыдыр.

Чәнаб екс-президент!

Биз, үчүнчү гүввәләр, јәни милләтимизин зија-лылары һачанса сизә дә чох инанмышдығ. Лакин си-зин бир иллик һакимијјәтиниз әрзиндә бу инамы өз гәлбимизлә дәфн етдик.

Һадисәләрин келишии көстәрир ки, "Елчибәј" көл-кәсиндә" лаллаланмағ истәјән һәлә чох тұһафлар, һәјүләләр доланмағдалыр. Мән сизи Азәрбајҗан милләти үчүн итирилмиш вәтәндаш һесаб етмирәм. Бу күн ән мүғәддәс әмәл Азәрбајҗан дәвләтинә көстәрилән хиәмәтдир. Аүлвиг Фәјербахын тәбиринчә дессәк: "Ән һәгиги, инсани таңры јалныз дәвләт олма-лыдыр". Бу дәвләтин башында дурачағ инсан һәр чүр шәхси мәнәфеләрдән, шәхси амбисијалардан, шәхси марағлардан јүксәклә дурмага бачара билмә-лидир. Талә бу инсаны һамымыз үчүн јетирмишдир. "Россијски газетә"нын 15 ијун 1994-чү ил тарихли са-јында президент Һәјдәр Әлијевин мүдрик сөзләрини охујанда, мән бир лаһа буна инандым: "Бакыја өз ира-

дәмлә гајытмамышам вә сијасәтлә мәшғул олмағы планлашдырмамышдым...Мәни халғ чағырды. Буна көрә дә һеч бир командамы көтирмәдим вә һазырла-мадым. Доғрудур, Азәрбајҗаны јахшы таныјырам. Анчағ буралан 1982-чи илдә кетмишәм, бу дәвр әр-зиндә рәһбәрләрин бүтөв бир нәсли дәјишмишдир. Әзүмүн һеч бир партијам јохлур, инди олан адамлар-ла ишләјирәм".

Мән елә мәлир ки, чәнаб екс-президент, артығ идеоложи шоулар көстөрмәјин мәрһәләси баша чат-мышдыр. Ишләмәк вахтыдыр. Бу дәвләти јалныз онун гуручулуғу, мөһкәмләnmәси, гүдрәтләnmәси јо-лунда јорулмаз фәалијјәт вә шәхси фәдакарлығ һеса-бына тикиб учалтмалыјығ. Сизин һакимијјәтимиз-дән бир ил дә, мин ил дә сонра әсә вәтәндаш борчу-мүз будур! Етираф едим ки, бу борчу өләмәк үчүн јә-ранмыш шәраит һеч вахт индики гәдәр мұнасиб ол-мајыб. Сизә үнванланмыш мәктубу јенидән даһи Мирзә Фәтәлинин сөзләрилә тамамлајырам: "Пал-шаһ Фәрамушханәләр ачмалы, тәшкилатлар гурма-лы, халғ илә әлбир, үрәкбир мұттәфиг олмалыдыр. Әлкәни тәкчә өз малы һесаб етмәмәлидир. Әзүнү анчағ халгын бир вәкили кими дүшүнмәлидир. Хал-гын иштиракы илә ганунлар јаратмалы, парламент тәсис етмәлидир. Һәр иши ганун әсасында апар-малы вә өзбашына һеч бир ишә иглаам етмәмәлидир. Јәни мұтәрәғги мәсләк саһиби олуб мәдәнијјәт даи-рәсинә гәдәм гојмалыдыр. Халғ белә бир падшаһы әмин-аманлығ, әдәләт вә сәдагәтин дајағы һесаб едәр. Онун сајәсиндә дә патриот олар."

*Һәрмәтлә,
Нашиғ Фәрәх Сығырлы.*

"Азәрбајҗан" гәз. № 124 /888/, 29 ијун 1994-чү ил.

***

ЕКС-ПРЕЗИДЕНТ АЈАЗ МҮТӘЛЛИБОВ ЧӨНАБЛАРЫНА

АЧЫГ МӘКТҮБ

Чөнаб экс-президент!

Өз ме'jarларыны, ме'сулијјетини вә әгидәсини тәрк едиб гачан ајры-ајры мүстәбидләрә тарихин сон јүз или әрзиндә чох раст кәлмишик. Мән елә билирәм ки, истиглал мүчадиләсинә гаахмыш Азәрбајчанын гузејиндә бу һичрәтә гошуланлар сырасында сиз јеканә дејилсиниз...

Наполеонун бу фикрини хатырладырам: "Күнәш танынмаға мөһтач олмадыгы кими, Франса да еһтијач дујмамышдыр". Әфсуслар ки, Азәрбајчанын бүтүн гачгын экс-президентләри өzlәрини танытмаг үчүн һәлә дә дәридән-габыгдан чыхырлар. Истәр чөнаб Елчибәјин, истәрсә дә чөнаб Мүтәллибовун монотон чыхышлары јалныз гијафәнин дәјишмәси тәәсүратыны јарадыр.

Ајазымагда олан Москва "јениликләриндән" һәлә хејли әввәл, сизин "Ана" гәзетиндә (26 ноябр 1993-чү ил) кетмиш "Республикаја көмәк лазымдыр" сәрләв-һәли мүсаһибәниздә охумушуг: "Мән һакимијјәтдән мөһрум едилмиш адамам... Мән нә елә биләрәм? Әл-бәттә ки, һеч нә". Белә олан төгдирлә, чөнаб Мүтәллибов "Московский новости" гәзетиндә (24-32. VIII. 94) "Вәзијјәтдән гансыз чыхмаға үмид аздыр" башлыгы мүсаһибәниздә јахын күнләр үчүн вердијиниз символик прогноз чох мүөммалыдыр. "Мән Жириновскијә верилмиш суалы хатырлалырам: "Азәрбајчанла нә етмәли?" – "Рәјонлары ајырмаг, Бақы, һа-белә она битишик нефт әразиләриндә генерал-губернаторлуғ јаратмаг вә Мүтәллибову башчы гојмаг". Бу сәрт сичилләмәдән сонра исә "јумшаг"

әләвә верирсиниз: "Јадыныза салын ки, ахы, мөһз нефтли Ширван зонасы вә Бақы Русија империјасынын тәркибинә дахил идиләр".

"Русија империјасынын тәркиби"?! Чөнаб истиб-дад ашигләри, сизин тарихи идраксызлыгыныыз, си-јаси фачиәниз дә бу дүшүнчәјә малик олмагыныыз-дыр. Һемел дүзкүн нәтичә чыхармышдыр ки, һәр һансы деспот тахта-тачыны горумаг хатиринә өз хаалгындан кәнар бир гүввәнин дәстәјинә мөһтач-дыр. Киминсә чағдаш Британија Краллыгына, ки-минсә тарих сәһнәсиндә олмајан мәһул "Русија им-перијасына" бел бағлајараг "һакимијјәт" иллүзијасы јаратмасы дөврү артыг баша чатмышдыр. Азәрбај-чан милләтинин, еләчә дә кечмиш Русија империја-сынын чајнагында олмуш ајры-ајры хаалгарын, о чүмәләдән рус милләтинин ән јахшы оғуллары сиви-лизасијалы һөјат уғрунда узун илләрин сәрт мүбаризә сынагындан чыхмышлар. Бу күн милләтләрин адындан сијаси алвер етмәјә кимсәнин мәһви һаг-гы јохлур. О ки гаалды, Жириновскинин "Мүтәллибо-вун башчылыгы алтында менерал-губернаторлуғ" јаратмасына вә сизин бу илеја рәвач вермәнизә, чөнаб Мүтәллибов, мән, әввәл, бир азәрбајчанлы олараг, о чүмәләдән бир ширванлы кими, чох тәәссүфләр ели-рәм... Һәр һалла, хејли мүддәт Азәрбајчанын башын-да дурмуш бир шәхсин өзүнү Әликрам Һүмбәтов сә-вијјәсинә ендирмәси вә бу дәрәчәдә сепаратчылыға гапылмасы бағышланыламаздыр.

Сон чыхышларыныздан белә һасил олур ки, сиз һәлә дә Русијанын һәгиги оғуллары илә дејил, мөһз ән сәләгәтсиз оғуллары илә отуруб-дурусунуз. О "оғуларла" ки, лағылмагда олан коммунист чарлы-гынын харабалыглары алтында мүстәгил азад дөв-ләтчилик јолуна чыхмаға чан атмыш Азәрбајчаны илләрлә ганлы танкларын тыртырлары алтында си-зин иштиракыныыз илә әзмишләр. Ону да һәзәрини-зә чатадырырам ки, һәлә Б. Јелсинин һакимијјәт күрсүсүндә олмадыгы чағларда онун рус хаалгынын сәләгәтли оғуллары илә бирликдә Москвада һәмин ганлы танкларын гаршысына чыхмасыны имзасыз шәкилдә (сизин Бақыда јаратдыгыныыз истиблалдан чәкинәрок) "Дәјәнәк олан јерлә хаалг коләдир," – ал-лы јазымда (шәбә мүдири олдугум "Илһам" гәзетин-дә) хүсуси вәсф етмиш вә елә орадача да үзүмү сизә

тутараг демишәм:

Гургушун вә јалан
једијимиз јетәр.
Јетәр алчаглар
гул өлдүгүмүз.
Јетәр мәдаларын
чиби хејринә.
Соған габығы тәк
сојулдугүмүз.

Чәнаб экс-президент!

Азәрбајҗанла апардығыныз икибашлы ојунларыныз, инанын ки, һеч вахт сизә шәрәф кәтирмәјәчәк. Һәлә 8 ај бундан габаг "Ан" гәзетиндә кифәјәт гәдәр "мәгсәдјонлу" олмамагда, тамамилә мәрәксиз, Азәрбајҗанын милли мәнәфәләри үчүн лағылычы олан гаршыдурмадан јан кечә билмәмәклә" өзүнүзү тәгсирләндирмишдиниз. Әлбәттә, "бакылы-рајонлу" ајры-сечкилији јаратмагла сәһвә јол верлијинизи доләјысы илә етираф етдиниз. Сиз јахшы билерсиниз ки, Азәрбајҗан миллиәти, етник мәншәчә – чохтәр-кибли, етигадча – поликонфессионалдыр. Белә олдугу тәғдирлә, хусуси азлыг тәшкил едән әһалидән етник сепаратизм үчүн истифалә етмәк нијјәти сижәси әхлагсызлыгдыр. Әмин ола биләрсиниз ки, халгын бирлијини һеч вәчһлә поза билмәјәчәксиниз. Мәһз Мүтәllibов режиминдә пејда олмаға башламыш илк јарымрәсми етник "гочу" дәстәләри Азәрбајҗанын сонрақы тәлејиндә гејри-ғануни силаһлы бирләшмәләрин јаранмасына рәвач вермишдир. Елә билирәм ки, буну өзүнүз јахшы баша дүшүрсүнүз.

Чинси-мәзһәби билимәјән Санобар Шерматованын доллар вә ган горхулу "Фыртына габагы" аалы мәғаләсиндә ("Московскије новости" гәзети) сағ әлинизи башыныздан јухары јумруг еләјиб галдырмыш һалла фотошәклинизи тәғдим етмисиниз. Чәнаб Мүтәllibов! Сизин бу "јумругларыныз" инди чүрүк гөзу да сындырмаға гадир дејил. Бу, созун јалныз физики аңламында јох, һәмчинин сижәси мәнасында да беләдир. Сиз һеч вахт үмуммилли, үмум-азәрбајҗан нисбәтиндә "рәһбәр" ола билмәдиниз. Һәммин үзәнираг Санобар Шерматованын диктәнизлә јаздыгы етник мұнағишәјә рәвач верән мәкрәли мәғаләсиндә бир парчаны нәзоринизә јәтирирәм; она мәрә ки, сиз Ајаз Мүтәllibов (Ширван кенерал-губернаторлуғунун јени ашиги?! (еләчә бусунуз:

– Әли М., сабиг бакылы, Москвада кичик тичарот фирмасынын саһибидир. Арвад-ушагы илә Бақыдан мәрәрәк тамамилә бурада – Москвада јерләшмәк истәјир. "Бакыда коммерсанта јашамаг вә ишләмәк үчүн һеч бир имкан јохдур. – Москвада мұәјјән гәдәр гајда-ғанун вар... Бакыда тамамилә һакимијјәтсизлик вә рекетчилик һәкм-фәрмадыр".

Вәзијјәтдән чыхмаг үчүн Әлинин өз планы вар. "Гарабаг мұһарибәсини гуртармаг лазымдыр, – о, белә һесаб едир – русларла сүлһ бағланмалыдыр ки, онлар өз гошунларыны Азәрбајҗана дахил етсинләр; онсуз да Гарабаг бизим һа дејил". Мүтәllibовун һакимијјәти илләриндә Әли Бакы шәһәри ичрайјә комитәләриндән бириндә јүксәк рәһбәр вәзифәләрдән бириндә олмушдур. Һәммин вәзифәни Халг Чөһһәсинин һакимијјәти дөврүндә дә өзүндә сахлаја билмишди. "Әлијев һакимијјәтә мәнәндә мәнәндә өз хаһишмәлә ачары тәһвил алдылар" – дејә, о, сөјләнир, – вә ишдән чыхдым. – Инди мәним јеримдә нахчыванлы әјләшиб. Нахчыванлылар бүтүн "чәрәкли" вәзифәләри тутублар, санки башғаалары һеч адам дејиләр", – Әли әсәбиликлә билдирир.

– Бәс Мүтәllibов мәрәсә, ахы о ла өз адамларыны јерләширәчәк, онда нә дәјишәчәк ки?...

– Еһ, јахшы олачаг, өзүмүзүнкүләрдә ахы! – Әли мұлур вә Ајаз Мүтәllibовун хејринә өзүнүн кәскии аргументини ирәли сүрүр: "Бүтүн үч президентин сырасында о ән гөшонјидир, һа-һа... һәлә нсчә дә кәјинираи!"

Чәнаб Мүтәllibов, хошақәлмәз дурушда вә мәркәмдә тәғдим еләдијиниз фотәшәкиллә дирсәјинизин алтындакы "Һәгигәт" мәһз мәлүм кадрларыныздан олан Әли М...-ларын сәфсәфәсидир. Вә инанын ки, Ширванын оғуаллары һәлә өлмәјибләр ки, ораны белә әгидәсизләрин "отлағына" чевирәсиниз. Азәрбајҗанын мұстәғиллији вә бүтәвләјү бу мұн Ширванын да, Нахчыванын да Бақынын да, Гарабагында баш проблемидир. Мөрүнүр, Бақынын кечмиш "исполком" ишчиси Әли М. кими сизин дә башыныз бу проблемәләрдән чох-чох узагдыр вә һәммин узаглыгдан, һәммин көрпүдән исә саһилләр (сизин чох асанлыгла белә билдијиниз: "Бакы", "Нахчыван", "Ширван", "Гарабаг", "Шәки" вә с.) шүбһәсиз ки, сизә һәлә дә ајдын көрүнмүр. Унут-

мајын ки, халгы бу чүр этник мұнагишләрә чөлб етмөк мүстәгил Азәрбајчан дәвләтинин гануналары илә галагандыр вә мұвафиг малләләрлә агыр чәзаландырылып.

Чәнаб Мүтәлибов! Јаш бәзиләрини даһа мүдрикләшдирир, бәзиләринин исә аз-маз аглығы да әлиндән алып. Тәәсүфләнирәм ки, бу узун илләр әрзиндә өз гәрәзкарлығынызда, һижәкәрлилијинизлә, амбисијалылығынызда, нәһајәт, мафиозлугунузда гала билмишсиниз. "Вәзијјәтдән гансыз чыхмаға үмид аздыр" сәрләвһәли мүсаһибәнизлә севинчлә, дејәрдим лап ушагчасына, дејирсиниз: "Әлијев чәһд етди ки, Јелтсинин "кругуна" кирсин, амма Шумейкодан о јана мөдә билмәди". Унутурсунуз ки, инди Азәрбајчан мүстәгил бир дәвләтдир, онун президентинин һәр һансы өлкә рәһбәринин "кругуна кирмәсин" һеч бир еһтијачы јохдур. Бу "кирмәк еһтијачы" – елә һисс едирәм ки, гачаг дүшмүш сизләрә (екс-президентләрә) даһа чөх көрәк олур...

Мән Азәрбајчанын бөјүк оғлу, шәриксиз лидери, мүстәгил республикамызын президенти һејдәр Әлијевин апардығы узагжөрән даһили вә харици сijasәтинин ајры-ајры мөгамларына нәзәр јетирдикчә, нә гәдәр зәиф вә заваллы өлдүгүнуза мөрттәл галырам. Нә гәләр сijasәтчә бәсирәтсиз олмаг лазымдыр ки, белә бир сәрсәмлијә гапыласан: "Әкәр ермәниләр иримигјаслы һүчума башласалар, онда бүтүн сценари позулачаг вә о (јә'ни, һејдәр Әлијев – Н.Ф.С.) тәјјарәјә әјләшәрөк учуб арадан чыхачаг. Еһтијат аеродромлары артыг һазыр вәзијјәтләир". – Бу әхлагла Азәрбајчанда үчүнчү көрә һакимијјәт башына мөдмәк истәјирсиниз, дејилми, мөһтәрәм Мүтәлибов! Өз халгыны "ермәниләрин иримигјаслы һүчумлары" зәмининдә башсыз көрмәк вә халгын Хәзәрә төкүлмәси һесабына һакимијјәт арзуламаг сijasи әхлагдан чох-чох кәнардыр.

Сиз белә башчылығы, башыпозуглугу, һөлә 90-чы иллә дөнә-дөнә јаратдыныз. Елә билирәм ки, Михаил Горбачовун сон етирафлары бәзи олајлары сүбут үчүн инди кифајәт гәләр әсас верир... Олур ки, ашагыдакы бәдкүманлығы дүшмәјиниз гәрибә сәсләнир: "Һөлә бир ај әввәл мән әмин илим ки, онун (јә'ни һејдәр Әлијевин – Н.Ф.С.) әлиндә күчлү козырлар вар". Әкәр сijasәти јалныз ојун кими баша

дүшә билирсинизсә, онда сәмимијјәтимә инанын ки, сиз артыг вурулмуш картсыныз.

Азәрбајчан инди сизин дүнән идәрә етдијиниз Азәрбајчан дејил. Чох севиндиричи һалдыр: сijasи Азәрбајчан мәрчәклији јалныз Азәрбајчан енерјиси вә милли "мүһәррики" һесабына јашајыр вә тәрәгги едир. Сизин сүн'и русијабазлығыныз исә пуч бир хулјадыр. "Вәзијјәтдән гансыз чыхмаға үмид аздыр" башлығы мүсаһибәниздә ачыг бәјан етмишсиниз: "Мән кизләтмәмишәм вә кизләтмирәм ки, русмәјабам". Әфсуслар ки, бунунла да, јанлышлығы јол верирсиниз. Әслиндә, бу күн Азәрбајчан торпагында доғулуб боја-баша чатмыш адамлар ичиндә ән антируссунуз. Сизи Русијанын мүтәрәгги оғулары: Чаадајевләрә, Петрушевскиләрә, Милјуковларә, Соловјовларә, Илинләрә, Плехановларә, Керенкиләрә, Рјабушинскиләрә һеч нә бағламыр. Вахтилә Азәрбајчанда мәнһус "ГКЧП"ни дәстәкләјәрәк бүтөв бир халгын адына гара ләкә јахдығыныз һалда, инди һәја етмәдән Борис Јелтсинин һөкүмәтинин "сәрин көлкәсиндә" өзүнүзү сijasи арата гөјмусунуз. Елә билирәм ки, бунунла сиз рус демократик һәрәкәтаны дејил, олса-олса өзүнүзү алаатмышыныз. Нә рус халгы, нә дә Азәрбајчан халгы елә һәр атылан дашын далынча мөдәчәк гәдәр сәдәләвһ дејилләр.

Чәнаб екс-президент! Сиз тарихи шүүрунүзун касаллығы үзүндән башыныза бөлалар ачмагда давам едирсиниз. Һеч вахт халг руһунун күчүнү дуја билмәдиниз. "Халг руһу" анлајышы өз хүсуси принципләри әсасында дуран инкишаф мәрһәләләри илә бағлыдыр. Һежелә көрә: "Тарихдә белә принцип – халгын мөхсуси руһу сажылан мәнәви мөјјәнлијинлән ибарәтдир. Бу мөјјәнликлә халг өз шүүрунун вә истәкләринин, һабелә һәгигәтинин бүтүн тәрәфләрини ифалә едир: принцип – халгын дини хүсусијјәтләринин бүтүн чәһәтләрини, онун сijasи гурулушуну, әхлагыны, бундан әлавә, онун елмини, инчәсәнәтини вә техники бачарығыны әһәт етмиш олур". Беләликлә, тарихи инкишафын һәр мәрһәләси халг руһунун конкрет ифаләси илә әләгәлидир. Сиз исә мөһз мәнсуб олдуғунуз бу халгын руһуну мүтәмәли вә систематик сурәтдә зорламагла мүтләг сijasи карјера јаратмаға чалышырдыныз. Гәдәрин вә заманын һөкмү илә арзунуз көзүнүздә галды.

Сизин принципсизлигиниз, е'тираф етдијиниз "Мән нә едә биләрәм? Әлбәттә ки, һеч нә", – кими магмынлыгдан зијадә, сәјрәк "Москва көрүнтүләр-низдә" ала-тала нозәрә чарплыгыныз икиләшмәләр, үчләшмәләрдәдир. Зиддијет тәрәггинин анасылыр. Лакин бу һеч дә она әсас вермир ки, адам өз ағлыны каләјдоскопа чевирәрәк һәр чүр "тәртибләр" нүмајиш етдирмиш олсун. Бәс, мәнтиг һарададыр?!

Сабир Рүстәмханлынын тә'сисчилији илә чыхдыгы вахтда "Ан" гәзетинә верлијиниз мүсаһибәлә санки бирдән-бирә ајылыб Вәтәни хилас етмәк фикринә дүшүрсүнүз: "Әкәр Азәрбајҗанда бундан сонра ла сијаси гејри-сабитлик галарса, сијаси гүввәләр арасында консенсус әдә олмәзсә, партијалы систем әсасында – вәзифә тә'јинаты вә ја даһа көркәмли аламлар портфелләрин пәјланмасы јох, – ири, апарычы сијаси гүввәләрин коалисијадә әвәзчилији әсасында милли е'тимәд һөкүмәти тәшкил едилмәзсә, билирсинизми, онда Азәрбајҗан даһа бөјүк чәтинликләрә гаршылашаҗаҗа. (Бах: Нәстәрилән гәзет, 26 ноябр 1993-чү ил). Әчәбә, белә учуз, тәмтәраҗлы мүкалимәләрлә сиз кими чапдырмаҗ истәмишсиниз?! Ахы Азәрбајҗан чәмијјәти өзүнүн ләхили структурна көрә классик буржуа чәмијјәтинин тәләбләринә һәлә ки чаваб вермир. Нә "маили" синифләраҳили тәбәгәләр – ири вә инһисарчы, орта вә хырда буржулар, нә дә "үфүги" тәбәгәләр – шәһәр вә кәнд буржуазиясы формалашыб. Илләрлә тоталитар системдә јашамыш вә формалашмыш инсанлар һәр һансы сијаси "рәнжә" бојансалар да һазырла чевик програмлар, социал ләјһәләр, игтисади инкишафа алтернатив вариантлар ирәли сүрә билмәк габилијјәти нүмајиш етдирмирләр. Бу тәбии һалдыр. Фашист режимдән чыхмыш вә һәмин режимдә дә либерал игтисадијјата әсасланмыш өлкәләрин: Португалияны, Чилинин, Испанијаны... ме'јарлары илә Азәрбајҗаны өлчмәк олмәз. Әлкәмиздә игтисади ислаһатларын үфүги шәкилдә кениш јайымадыгы бир вахтда базар мүнәсибәтләринин илк мәрһәләсиндә олдугумуз һалда, сијаси партијаларын формалашмасы – сијаси структурларын тә'сисатланмасы сүр'әти чәмијјәтин социал-синфи әсасларынын һәјати фәалијјәти үчүн бунәврә тәшкил едән мүнәсибәтләрин инкишаф сүр'әтиндән чох габаҗа чыхмышдыр. Белә

шәраитлә сәјы 50-јә чатан псевдопартија гуручулуғу үзәриндә дураҗаҗа "партијалы систем"дән данышмаҗ сијаси донкихотлуғду.

Бу күн Азәрбајҗан чәмијјәти, һәгигәтән, һүғуғи дәвләт гурмаҗ өзмилә јашајыр. Олур ки, артыг һәр һансы псевдо-нүмајәндәли сијаси институтларла халгы бир даһа алдатмаҗ олмәз. Јени сијаси систем конституционализмә әсасланмалыдыр. Системин бүтүн тәрәфләри: тә'сисати (дәвләт, партијалар, сијаси тәмајуллу, ичтимаи тәшкилатлар), регулатив (һүғуғи вә гејри-һүғуғи характерли социал-сијаси нормалар системи), функционал (сијаси просесин өзүнү ифадә формалары), коммуникатив (сијаси системин өз инкишафы просесиндә онун әсас компонентлоринин әлағә вә әкс-әлағәләринин јаранмасы) вә саир гаршылығлы сурәтлә тәкамүл кечмәлидир. Белә олан тәғдирлә, ујдурма "е'тимәд һөкүмәти", "партијалы систем әсасы" вә с. илә чәмаатын башыны гатмаҗ учуз бир рекламдыр.

Адыны "сијаси" гојуб илләрлә данышыҗа кетдијиниз адамлар: Иса Гәмбәр, Рәһим Газыјев, Искәндәр Нәмилов, Сабир Рүстәмханлы, Әбүлфәз Елчибәј вә башгалары ирәли сүрлүјүнүз "коалисијадә әвәзчилији" һәјата кечирмәли идиләрсә, бунула Азәрбајҗан чәмијјәти нә әдә едәчәкди?! Ахы бу "сијасәтбазлар"ла сиз – Мүтәllibов чәнаблары кифәјәт гөлор "әвәзләнишсиниз". Хәјр, чонаб екс-президент, сизин вариантынызда "Милли е'тимәд һөкүмәти" халгы ајры-ајры дәләлузларын шәхси һакимијјәт диктатурасына бојун әјдирмәк дәмәкдир. Тарихин бу мәрһәләсини Азәрбајҗан чәмијјәти артыг аллајыб өтмүшлүр. Бунун зијаны хәјриндән чох олмушлур. Сиз белә "трјуклары" ортаја атмаҗла, әслинә, сијасәтлә кал адамлардан декорасија кими истифадә етмәк һесабына илләр узуну дарыхдыгыныз креслоја чан атырсыныз.

Русија парламентинин јухары палатасынын сәдри чәнаб Шумејко һаҗда Азәрбајҗанла тәсәввүрләри гарышдырмаҗ нијјәтиниз дә ајыныдыр: "Алијсв... дәлше Шумејко не пошјол" ифаләнизлә формалашмаҗла олан јени Русија парламентаризминә вә демократиясына гара јахырсыныз. Јуја ки, Азәрбајҗан – Русија мүнәсибәтләри дәвләтчилик әсаслары үзәриндә дејил, "шәхси" зәминлә форма-

лашмагдадыр. Мүнаси-бөтләрин јени-јени јахшы-лашмаға үз гојлуғу бир дөврлө ики гарлаш вә гоншугу халгын мөнафеләринә булдан ағыр зәрбә нечә вурмаг олар! Наһаг өзүнүзә әзијјәт вериб бу ики халгы бири димәринә гаршы сәнкәрлә тәсәввүр елирсиниз. Бу халглары тарихән чох бағлар бирләндириб. Вә бу бағлар инди дә мөһкәм вә әбәдилир. Бүтүн сәмимијјәтилә биллирирәм: Јени Азәрбајчан – Јени Русија әлағәләри вә әмәклашлығы јолунда е’тибарсыз "Ајаз Мүтәллибов" көрпүсүнә еһтијач гамамышдыр. Чүнки "бу көрпүсүн" тәһ-лүкәсизлијинә һеч бир тә’минат јохдур. Он башлығы исә "Ајаз Мүтәллибов" көрпүсүнү артыг сел апармышдыр. Хүләларлаан гурулмуш һәр һансы "көрпүдән" чарпышан, јарадан, јашадан вә јашајан һәгигәтләрә кимсәнин бојланмасына бу вәтән мөһ-тач дејиллир.

*Һәрмәтлә,
Наһиг Фәрәһ Сығырлы.*

"Азәрбајчан" гәз. 2 август 1994-чү ил № 148 /912/.

***

Е’ТИБАР МӘММӘДОВ ММ ҮЗВҮЛҮҮНДӘН ИСТЕ’ФА ВЕРИР

(Нечәнчи дәфә?)

Милли Мәчлисин үзвү Е’тибар Мәммәдов илк дәфә депутат мандатыны сәдр столунун үстүнә ата-раг мәчлис үзвүлүҮндән исте’фа вердијини билли-рәндә чохлаары онун бу һәрәкәтинин сәмимилијинә инаидылар. Анчаг арадан аз кечмәмиш Е. Мәммәдо-ву јенидән Милли Мәчлисин салонларында көрән-ләр тәәччүбләрини кизләдә билмәдиләр. Чүнки "си-јасәт мәтбәхиндән" хәбәрдар олмајан күтлә арасында о, һәмишә дејијинин үстүндә дуран, дејијиндән дөн-мәјән "киши адам" кими танынырлы вә бирдән-бирә бу "киши адамын" өз сөзүндән гачмасы, бир чүр да-нышыб башга чүр һәрәкәт етмәси һамыны чашдыр-мышды. Амма әслиндә, бу принцип – јә’ни бу чүр да-нышыб башга чүр һәрәкәт етмәк бизим халг һәрәка-ты лидерләринин бөјүк әксәријјәтинин фәалијјәтл-әринин әсасыны тәшкил едир вә бу бахымдан һәмин һәрәкәт лидерләри илә ејни "мүбаризә мәктәби" кеч-миш Е. Мәммәдов истисна дејил. Мәсәлән, кечмиш дахили ишләр назири И. Һәмидов илк дәфә чәбһә-нин ән одау нөгтәсиндә сырави әскәр кими дөјүшә-чәјини сөјләјәндә онун бу чылгын вә’ди сәмими бир рәғбәтлә гаршыланмышды. Амма тезликлә мә’лум одау ки, бу, садәләвһ адамларын рәғбәтини газанмаг үчүн сөјләнилән романтик дејимдән башга бир шәј дејил. Тәбии ки, бу романтик јаланын архасында си-јаси капитал топламаг вә өзүнү һәјатда одауғундан фәргли шәкилдә гәләмә вермәк кими мәхрани бир нијјәт дајанмышды, Она көрә дә И. Һәмидовун чәб-һәјә кедәчәји илә әлағәдар нөвбәти бәјанатлары чохлауг төрәфиндән јалныз истәһза илә гаршылан-

ды. Јахуа С. Рүстәмханлынын һөкүмәти кәскин тәнгид атәшинә тутмасы да адамларда илк вахтлар бу шайр-сијасәтчи-дәвләт хадиминә рәғбәти мүәјјән гәләр артырды. Амма сонралар мә'лум олду ки, әслиндә бу "тәнгидләрин" кизли мәғсәди һәммин "мејдан охунулуш" һөкүмәтәдән даһа чох шеј гопармаға доғру јөнәлишидир. Она көрә дә инди Сабир бәј һөкүмәти, парламенти вә с. тәнгид топуна тутанда, адамлар бармағларыны дишләјирләр: "Аһа, дејәсән, бәјин даһа бөјүк умачағы вар!"

Е. Мәммәдовун парламент һиккәләри дә, һәр шејдән әввәл, онун шәхси марағ вә мәнәфеләринин тәмин олунамасына хидмәт едир. Шүбһәсиз, бизим халғ һәрәкәти лидерләринин ән бөјүк сәһви онларын заман һиссиндән мөһрум олмалары, реаллығы гијмәтләндирә билмәмәләридир. Онларын бөјүк әксәријјәти, илк нөвбәдә дә Е. Мәммәдов, өзләрини бөјүк, әвзәдилмәз, мисли-бәрабәри олмајан сијаси шәхсијјәт, халғы исә садәчә оларағ, јадашсыз топлум, хаотик күтлә һесаб едирләр. Онлар халғдан чохдан узаглашыблар, әслиндә, һеч "мејдан күнләриндә" дә халғла бирликдә дејилдиләр. Шүбһәсиз, әкәр Е. Мәммәдов бир заман мејданлары долдуран, онун һәр сөзүнә гулаг кәсилән, һөбсдән азаа олунамасы үчүн имза топлајан садә зөһмәт адамларынын бу күн онун һағгында нә дүшүндүкләрини билсәјди, әввәлки кими һиккәли вә идиалы олмазды, өзүнү Азәрбајҗанын гејд-шәртсиз сијаси "кралы" сәјмазды, јени "сијаси кедишләрлә" һакимијјәтдә дуранлары дејишидирмәк фикринә дүшмәзди.

Һәр бир сијаси лидерин, јахуа белә бир лидерлик идиасында оланын ән бөјүк гүввәси онун архасында дајанан, онун идејаларыны, фикирләрини һөјата кечирмәјә һазыр олан күтләләрдир. Бу күтләләр исә артығ Е. Мәммәдовун беш илдән бәри апардығы сијаси мүбаризәнин маһијјәтинин јалныз һакимијјәтә кәлмәк (һөјин баһасына вә һансы јолларла олурса олсун) вә диктаторлуғ ешги олдуғуну көрәрәк ондан бирдәфәлик үз чевирмишләр. Бу күн "һакимијјәтә адамлары кәтирән вә кәтиридији кими дә јола салан" Е. Мәммәдов артығ мејданда төк гаалмышдыр. Бу, "Етибар бәјин вә онун кими һеч нә илә һесаблашмадан мәнәмлик идиасында олан бүтүн сијасәтчилә-

рин гачылмаз фәчиәсидир.

Е. Мәммәдовун бир заманлар гуручуларындан бири олдуғу АХЧ-дән, даһа сонра исә Милли Мәчлисдән исте'фаларынын әсасында халғын, милләтин таләји илә бағлы һансыса мүһүм мәсәләнин дурлуғуну күман етмәк садәләвһлүк оларды. Әмәр белә олсајды, о заман Е. Мәммәдов парламенти башға тәсадүфләрдә – мәсәлән, шәхсән өзүнүн вә сәдри олдуғу Милли Истиғлал Партијасынын гәбул етмәдији МДБ-јә үзвүлүк мәсәләси сәсә гојуланда тәрк едәрди. Амма о заман милли истиғлалчыларын лидери һәлә нә исә кәзләјирди, тезликлә кими исә, "јола сала биләчәјинә" инанырды, она көрә дә тәбии ки, Милли Мәчлисдән нөвбәти "исте'фа" һағгында сөз ола билмәзди. Амма артығ гатарын кәтијини вә "јола салмағ" имканынын да өлдән чыхдығыны көрән Е. Мәммәдов јенидән араны гатмағ, диггәти өзүнә чәлб етмәк вә бунунла да республиканын сијаси һәјатына "тон" верән бир-ики нөфәрдән бири олдуғуну кәстәрмәк истәјир. Мајын әввәлләриндә Сумгајытда кечирилән көрүш заманы АМИП лидеринин республикадакы һакимијјәт дејишикликләринә тохунарағ: "Вәзијјәт өз-өзүнә дејишмир. Мәним Азәрбајҗанда олмамағымдан истифалә едәрәк вәзијјәти дејишидирмәјә чалышырлар", – демәси онун өзүнә вурғунлуғунун вә "бөјүклүк манијасынын" артығ сон һәддә чатадығыны кәстәрди.

"Азәрбајҗанын таләјини бир-ики нөфәр һәлә елә билмәз", – дејә бәјанат верән Е. Мәммәдов, әслиндә, сон илләрдә Азәрбајҗанын сијаси кулуарларында ојанан вә халғын битиб-түкәнмәк билмәјән фәчиәләри илә мүшәјјәт олунаа драмын бир-ики баш гәһ-рәмәнларындан биридир. Журналистләрдән һачы Емин Еминбәјли Е. Мәммәдова мұрачиәтлә јаздығы "Бу милләт ијә көрә бәдбәхтдир" аалы мөгаләсиндә һәммин мәсәләјә диггәти чәлб едәрәк кәстәрди: "Сиз Елчибәјә "мүәллимидир" дејә-дејә она гаршы ән чиркин мүбаризә формаларыны белә сечмәкдән чәкинмәдиниз. Ән јахын силаһдашларындан олан Иса Гәнбәри Милли Мәчлис сәдри күрсүсүндән һансы ифтираларла "дүшүрәјүнүзү" дә јөгин ки, унутмамысыныз. Индики сәдрә "нечә вәзифәјә гојурам, елә дә јола салырам" сөзләрини сиз тәсадүфән иш-

лөтмөишиниз. Өтөн илләрдәки төчрүбәниз бу көмөләрин дежилмәсинә әсас верирди. Мәнә белә кәлир ки, бу күн Гејдәр Әлиев сизин сијаси мејдандакы актив фәалијјәтинизә актив мүнәсибәт билдирмәк гәрәнына кәлиб. Белә олмәзсә, онун да өзүндән әввәлки президентләрин тәләјини тәкрарлајачағы шәксиздир. Чүнки Азәрбајҗанын тәләјини бир нечә адам һәлл едиб ки, Гурбан бајрамына гәдәр онлардан бири дә сиз идиниз". Ајдын мәсәләдир ки, кифәјәт гәдәр ајыг вә ағыллы олан Е. Мәммәдов бу күн артыг "биринчилик" чәләнҗинин әлиндән чыхмагда (бәлкәдә һәмишәлик!) олдуғуну көрүр вә габадан көмәишлик едәрәк "исте'фаја" кедир.

Нечә дејәрләр, кәдәни сахламаг олмәз. Әвәзедилмәз шәхс јохдур вә Е. Мәммәдовун кетмәси илә Милли Мәчлис дә нә исә әһәмийјәтли бир шәј итирмәјәчәк. Онсуз да биздә кифәјәт гәдәр дил пәһләваны вә популист чыхышлар устасы вар. Шүбһәсиз, Е. Мәммәдовун "исте'фа" әризәси мұзакирә олунмалы вә онун тәләби јеринә јетирилмәлидир. Әкәр күнләрин бириндә Е'тибар бәј өзүнүн бу дәфәки исте'фасыны да унудараг јенидән Милли Мәчлисдә пејда олса, бу әслиндә парламентин өз-өзүнә һөрмәтсизлији вә гејри-тәләбкарлығы кими гијмәтләндирилмәлидир. Милләтин тәлә-јүклү мәсәләләрини һәлл етмәли олан парламент ајры-ајры шәхсләрин һиккәси вә назы илә ојнамамалыдыр. Сијасәтдә чығаллыгла хал топламаг истәјәнләрә гәти шәкилдә гапыны кәстәрмәк ләзимдыр.

Бөјүк Сабир демишкән: "парламанын гәһвәчи дүканына чеврилмәмәси" үчүн орала исте'фа механизми дә, шәхси марагларындан чыхыш едән милләт вәкилләринин дијәр бәјкәт үсуллары да дәгиг регламентләшдирилмәлидир. Әкс-тәгдирдә, "мејдан гәһрәмәнлары" сынагдан чыхардыглары көһнә үсуллары – мұбаризәнин "мејдан формаларыны" парламентә кәтирмәјә чалышачаглар. Вәзијәтдән ән јакшы чыхыш јолу исә, һеч шүбһәсиз, јени парламент сечкиләринин кечирилмәсидир...

Е. Мәммәдов өзләрини мұхалифәт адландыран "бөјүк сијасәтчиләрин" сијаси һакимијјәт ләззәтини көрмәиш сонунчу "мокиканыдыр". Әлбәттә, бир инсан кими, һәм дә имканлары илә иддиалары арасын-

да бәлли ујушмазлыг олан инсан кими Е'тибар бәји баша дүшмәк мумкундур. О, өзүнү дүнән дә, бу күн дә һакимијјәтдә оланларын чоҳундан јүксәк сајыр. Бу тәбии ки, АМИП лидеринин өз ишидир. Јә'ни һеч кәс өз ајранына турш демәз. Амма бир мәсәлә вар ки, халг индијә гәдәр Е. Мәммәдову конкрет бир иш башында, конкрет бир мәсәләнин һәллиндә көрмәјиб. Митинг трибуналарындан вә парламент күрсүсүндән нитг демәк, мәтбуат конфранслары кечирмәк, һәмјерлиләринин көмәји вә фәал иштиракы илә партија јаратмаг, "кәлкә кабинети" тәшкил етмәк, хариҗи сәфәрләрә кетмәк вә с. һәлә о демәк дејил ки, бүтүн бу ишләрин әһдәсиндән кәлән адам һәм дә мұһарибәни гуртара биләр, итгисадијјаты дирчәлдә биләр, халга чәрәк верәр вә с. Заманын вә шәраитин һәтта ән төчрүбәли дөвләт адамларыны да нечә сәрт сынаға чәкдији көз габағындадыр. Белә олдуғу тәгдирдә, Е. Мәммәдов кими һеч бир дөвләтчилик, идарәчилик төчрүбәси олмајан адамын дөвләтин "бир нөмрәли" адамы олмаг фикиринә дүшмәси вә бу јолда һеч нәдән чәкинмәмәси халга јени мұсибәтләрдән, фәлакәтләрдән башга нә кәтирә биләр? Дијәр тәрәфдән, бүтүн сивилizasијаалы дүнја өлкәләриндә сијаси лидерләр "бир нөмрәли" олана гәдәр бөјүк итгисади, сијаси вә идарәчилик мәктәби кечир, нөјә габил олдуғларыны конкрет ишләри илә кәстәрирләр. Елә исә бәс нә үчүн Е'тибар Мәммәдов "кечмиш" (вә тәләји иронијасы илә "индики") мұбаризә достларынын – АХЧ – Мұсават чүтлүјүнүн, еләчә дә индики иттидарын әмәкдашлыг тәклифләрини гәбул етмәди? Әкәр сәһбәт милләтә хидмәтдән кедирсә, Е'тибар бәјә тәклиф олунан мәнсәбләр белә бир хидмәт үчүн сон дәрәчә кениш перспективләр ачырды. Амма о заман да, инди дә бир һәгигәт мә'лум олду ки, Е. Мәммәдов милләтә јалныз "биринчи", истисна оларак исә "икинчи" (бир шәртлә далынча аз сонра "биринчилик" кәлсин!) шәхс кими "хидмәт" едә биләр. Јәгин ки, Е'тибар бәј билмәиш дејил ки, демократик өлкәләрдә "биринчи" шәхс үмумхалг сәсвермәси јолу илә мұәјјәнләшдирилир. Азәрбајҗанда исә халгын ирадәси илә 1998-чи илә гәдәр белә бир шәхс мұәјјәнләшдирилмишдир. Белә олан тәгдирдә Е. Мәммәдова вә онун башына топлашараг куја милли мұга-

вимәт һәрәкәты дежилән бир һәрәкәт җараданлар һансы мөгсәди күдүрләр? Тәбии ки, "мүгавимәт" юлу илә "биринчи" олмагы...

Бир заманлар Е. Мәммәдов доғрудан да халгын потенциал лидерләриндән бири һесап олунурду. Республикаһын бир чох зијалылары, ичтимаи-сијаси хадимләри, елм вә мәдәнијјәт адамлары онун әдаләт-ли, мүбариз, принципал, һаггы һаһагга вермәјән, халгын мәнафејини өз шәхси мәнафејиндән үстүн тутан адам олдугуну дүшүнүрәүләр вә бу сәбәбдән дә онун әтрафына топлашмагы, онунла бирликдә мүбаризә апармагы мүмкүн сајырдылар. Тәсадуфи дејил ки, мөвчудлуғунун илк ајларында АМИП доғрудан да күчлү партија иди, Мүтәllibовун сијаси горхаглығындан, АХЧ бөјләринин тотал өзбашына-лыг вә идарә сәриштәсизлијиндән чана доғмуш халг бу партија вә онун әтрафында топлашмыш сағлам гүввәләрә үмидлә бахырды. Лакин Е. Мәммәдовун амбисијалары вә сәрһәдсиз һакимијјәт һәрислији тезликлә партијанын парчаланмасына, АМИП-ә демократик вә интеллектуал имич верән зијалыларын партијадан узаглашмасына, АМИП-ин јалныз бир "һәмјерлиләр партијасына" чеврилмәсинә мәтириб чыхартады. Шүбһәсиз ки, о заман Е. Мәммәдов өзүнүн диктаторлуғ иддиаларындан да исте'фа едә билсәди, өзүнүн вә лидери олдугу партијанын инди дүшдүјү ачыначаглы вәзијјәтин гаршысыны ала биләрди. Амма Е'тибар бөј Милли Мәчлис үзләјүндән исте'фа едир...

Өзү дә нечәнчи дөфә?

Өввәлдә дә гејд етдијиниз кими, Е. Мәммәдовун исте'фа мәсәләси музакирә олунмалыдыр – әкәр Милли Мәчлис үзләри белә бир музакирәјә еһтијаж көрәрләрсә!.. Амма дүшүнүрүк ки, музакирәнин нәтичәсиндән асылы олмајараг јәгин ки, Е. Мәммәдов да нәһајәт, исте'фа мәсәләсиндә гәтијјәтли олмалыдыр. Чүнки сәрф еләјәндә парламентдән кетмәк, сәрф еләјәндә исә парламентә кәлмәк нә Е. Мәммәдова, нә дә онун әгидә достларына башыучалыг мәтирәр.

"Азәрбајҗан" гәз., № 103 (967), 31 мај 1994-чу ил.

ХӘЈАНӘТИН ЗИРВӘСИ

Азәрбајҗан өз јени тарихинин зиддијәтләр вә чәтинликләрлә долу кечид дәврүнү тәдричән баша вурмагдадыр. Нәһајәт, милли һәјатын милли дәвләтчиликлә бағлы дәјәрләри вә буналарын конкрет сијаси шәхсин симасында тәзаһүрү ајдын шәкилдә үзә чыхыр. Вә беләликлә, XX әсрин сонларында өлчү-лүб-бичилмиш сијасәт нәтичәсиндә Азәрбајҗан милләтинин төкамүл юлу илә дүнја сивилзасијасына говушмасы просеси баш верир.

Дүнја мијаслы сијасәтчи Һәјдәр Әлијев һакимијјәтә кәлдикдән сонра халгын аңлајышына јол тапан милли дәвләтчилик идеалы бүтүн дәјәрләрин мәнәк дашына чеврилмәјә башламашыдыр. Милли идејалара сәјкәнән сијасәт јүрүтмәклә Азәрбајҗан Республикасынын президенти милли дәвләтчилик хәттини чәлијјәтин али илһамверичи идеалына чевирмишидыр. Бу хидмәт һазырда чидди сијаси амил олмагла јанашы, һәм дә етик-әхлаги вә мә'нәви өһәмијјәт кәсб едир. Лакин Һәјдәр Әлијевин мүстәгил, бүтөв вә азад Азәрбајҗан уғрундакы ардычыл мүбаризәси вәтәндән узагда кизләнмиш бир пара сатгынларымызын үрәјинә јатмыр.

Халгын бөјүк әксәријјәти тәрәфиндән дәстәкләнән милли дәвләтчилик идеалыны шурунун касадлығы үзүндән гавраја билмәјән бу гара гүввәләр мөһрумијјәтләр вә шәһид ганлары һесабына газандығымыз дәвләт мүстәгиллијимизи өзләринин чылыз сијаси амбисијаларына гурбан вермәјә чалышырлар.

Азәрбајҗан халгынын мүдрик бир сөзү вар: "Достуну кәстәр, сәнин ким олдугуну дејим" "Аргументы и факты" (№ 10, март 1995) гәзетинин бу күнләрдә төғдим етдији мәкрли мүсаһибә Ганлы Ајазла нар-кобандит Сурәт Һүсәјновун гоша шәкли илә ачылыр.

Сияси межитларин һәр язгабағы үзә чыхарылмасы ади һал олдуғундан нөвбәти сенсасия Азәрбајчанда о гәдәр дә тәәччүб доғурмады. Чүнки бир мүдәәт бундан әввәл дә һәмин гәзетин сәһифәләриндә һакимијјәтә 20 Январ шәһидләринин чәсәдләри үзәриндән аллајыб кәлмиш, сонра исә етәји бәднам әмәлләрә кәрә гачыб Русијада кизләнмиш Ајаз Мүтәллибов сатгын бир мөвгедән хејли чәрәнләмишди.

Сатгынлыгыда вә хәјанәткарлыгыда А. Мүтәллибовдан һеч дә кери галмајан С. Һүсејновун мә'нәвијәти халгымыза јахшы бәллидир. Ахы онун шәһрәт вә мәнсәб авантүрасынын сабун көпүјү кими дағылдыгы о күнләрдән о гәдәр дә чох кечмәјиб. Нә дүнјәмөрүшүнә, нә дә ишкүзарлыг кәјфијјәтләринә кәрә лајиг олмадыгы һалда ичтимаи-сияси бурулғанларын далғасы илә һакимијјәт күрсүсүнә кәлмиш, сонра өз "игтисади програмыны" Милли Мәчлисә онча күнә тәғдим едәчәјини, узағы 3 аја дағылыг Гарабағы ермәниләрдән тәмизләјәчәјини сахта тәкәббүрлә "бәјан" едән үздәнираг баш назир аз сонра "киши сөзү"ндән гачды вә абыр-һәја кәзләмәдән мүстәгил Азәрбајчан дәвләтинин демократик инкишафы јолунда гара көтүјә чеврилди. Кәзләмәк оларды ки, сиясәт мејданларында һеч вахт бәркәдән-бошдан чыхмамыш вә әјаләтдә кичик заводун директору олмуш бир шәхс зәманәмизин бөјүк сиясәтчиси илә чийин-чийинә ишләмәји илә фәхр едәчәк, ондан дүнја сиясәтинин сирләрини өјрәнмәјә чалышачаг вә тарихин вердији әлверишли фүрсәтдән истифадә едәчәкдир.

Лакин АХЧ игтидарынын әлдәгајырма "полковники" бу тарихи фүрсәтдән нәинки истифадә етди, әксинә, она кәстәрилән е'тимады јени-јени авантүралар дүзүб-гошмагла пуча чыхарды. *Бу лискин сийа баша дүшә билмәди ки, Гәјдәр Әлијев бу күн Азәрбајчан халгынын тарихиндә вә тәләјиндә Прометейә бәрәбәр бир фәномендир. Вәтәнин үлшиди вә хиласкары, рәшадәтли сәркәрдәси вә гәһрәманыдыр. Бәлкә елә буна кәрә дә Азәрбајчан истиглалынын вә демократиясынын бүтүн дүшмәнләри мәнһз бу јенилмәз Өндәри һәдәф сечмишләр.*

Азәрбајчанда һәлә 80-чи илләрин икинчи јарысында башламыш, 90-чы илләрин әввәләриндә түгјан етмиш бу намәрәлик инди дүшмән дәјирманына

су төкәнләр төрәфиндән давам етдирилмәкдәдир.

Шовинизм вә фәвгә'лдәвләтчилик азарына тутулан даирәләр, бир гајда олараг, һәмишә "кичик" һесаб едилән халгларын бөјүк оғуллаарыны тарихин јадашындан силмәјә, јахуа да ләкәләмәјә сәј мөстәрмишләр. Бу мә'нада, антиәлијевчилик истисна һал дәјилдир.

Үмумијјәтлә, А. Мүтәллибов, В. Һүсејнов, С. Һүсејнов, Р. Газыјев, Ә. Һүмбәтов кими вәтән хаинләринин шүбһәли гајнагларындан бәһрәләнән антиазәрбајчан истигамәтли мөтбу јазылар XX әср рус демократик фикринин имичинә ағыр зәрбә вурур. Чүнки јахын гоншулуғда олан Азәрбајчан Республикасынын дәвләт әсасларына гаршы криминал шәхсләрин мөгсәдјәнләү идеоложи тәхрибатларына рәвач верән белә үздәнираг гәзет јазылары сон нәтичәдә Русија – Азәрбајчан мүнәсибәтләринин нормал инкишафына хәләл мәтирир. Наггында данышдығымыз сон үздәнираг мүнәсибәдә дә халгымызын үнванына һәјанлар сөјләнилимиш, һәтта милләтимизин ирзинә, намусуна гара јахан "Бүтүн Бақы нәһәнк фәһишәханаја чеврилмишдир" кими ифадә ишләнилимишдир. Халгына мөһәббәтиндән дәм вуран С. Һүсејновун әсл симасыны ачмаг үчүн бундан да мүдһиш вә ијрәнч мисал ола биләрми? Өзүнә Вәтән сәјдыгы торпағын пајтахт барәсиндә белә ифадә ишләдән нанкорун бу торпаға бир даһа ајаг басмаға һаггы јохаур. С. Һүсејновун дөнүклүјүнү сүбут едән фактлар истәнилән гәдәрдир. Һәлә 1992–93-чү илләр әрзиндә табелијиндә олмуш орду һиссәләринин күчү илә Азәрбајчан әразиләрини дүшмәндән горуаг әвәзинә, онлардан мөкрили сияси мөгсәдләр үчүн истифадә етмиш С. Һүсејновун инди бир милјондан артыг гачгынын һалына ачыдығыны сөјләмәјә һаггы вармы?

"Баш назир" креслосунда әјләшдији бир илдән јухары вахт әрзиндә дә С. Һүсејнов зәрури ислаһатлар програмы һазырламаг әвәзинә, өз фәалијјетини вардәвләт топламаг, гејри-гануни силаһаы дәстәләр төрәтмәк вә дәвләт чеврилиши төрәтмәк ишинә һәср етмишдир. "Хејријјә чәмијјәти" ады алтында јарадылмыш "Ничат" чәмијјәти бу мәнһус нијјәтләрин һәјата кечирилмәси үчүн бир васитә иди. Тәкчә Јевлаһ јунун илкин е'малы заводунда 1 милјара

рублалугдан артыг малын әскик чыхмасы чох шеј ејир.

Вәзифә стулунда әјләшәркән учуз шәһрәт газанмаг наминә популистчәсинә шүарлар сөјләјән, мұһарибә вәзижәтиндә олан өлкәдә игтисади ислаһатларын мүмкүнсүзлүјүнү сүбут етмәјә чылышан бу адам бејнәлхалг тәшкилатларын да төвсижәсинә мәнәл гојмурду. Бејнәлхалг Валүта Фонду илә Азәрбајчана күзәштәли кредит (240 милјон доллар мәбләгиндә) верилмәси барәсиндәки данышыглар исә онун күт инадкарлығы учбатындан реал нәтичәләр вермириди. Сабиг "баш назир"ин сәриштәсизлији учбатындан манатын инфлјасијасы космик сүрәт алмышды: ајда 108–120 фаиз? Назирләр Кабинетинин С. Нүсәјновсуз галлығы аз вахтда һәм Бејнәлхалг Валүта Фонду илә данышыглар әмәли нәтичә вериб, һәм дә өлкәдә манатын мезәннәси сабитләшмәјә доғру кедир, инфлјасија 5–7 фаиз һәддинә дүшмүшдүр.

Азәрбајчан Республिकासынын президенти һејләр Әлијевин апардығы уғурлу дипломатик сijasәт нәтичәсиндә узун мүддәтли атәшкәс һаггында разылыг әләә едилмиш, мұһарибәнин данышыглар вә сүлһ јолу илә баша чатадырылмасы, торпагларымызын азад олунмасы, гачгынларын кери гәјтарылмасы вә өлкәнин әрази бүтөвлүјүнүн тәмин олунмасы мәгсәдләри хејли јахшылашмышдыр. Ајаз Мүтәллибов, Сурәт Нүсәјов, Әликрам Нүмбәтов, Рәһим Газыјев кими хәјанәткарларын торпаг һәррачындан сонра, нәһајәт, Одлар Јурдунда Вәтән тәәссүбкешлији галиб кәлмишди. Белә бир заманда С. Нүсәјновун Азәрбајчан дәвләтини Чечен халгынын Русијаја гаршы мұһарибәсиндә Дудајевин һәрби бирләшмәләрини дөјүш сурсаты илә, Әфғаныстандан вә башга өлкәләрдән кәтирилиб куја әразимиздән өтүрүлән музалу әскәрләрлә тәһиз етмәклә сучламасы милли хәјанәткарлығын зирвәсидир. Ағаларына хош кәлсин дејә биләрәкдән өз Вәтәнини шәрләјән, шәхси нијјәтләринә чатмагдан өтрү милли шәрәфсизлијә јуварланан бу чүр хаинләр халгын гәзәбиндән вә мәһкәмәсиндән һеч бир вәчһлә јаха гуртара билмәјәчәкләр. Русиянын мүәјјән даирәләринин Азәрбајчана гаршы тәтбиг етдији игтисади санксијалар, дахилдә гејри-сабитлик јаратмаға јөнәлдилмиш

сијаси тәхрибатлар мәһз белә хәјанәткарларын фәәлијјәтинин бирбаша нәтичәсидир.

"Әсрин мұғавиләсини" өз сәвијәсиндә тәфтишәә мәрүз гојан С. Нүсәјнов Азәрбајчан президентини әчајиб бир мөнтигсизликлә гәрбчиликлә тәнгид едир. Бу мөвге онун сijasәтдә пијадалыгыны даһа габарыг үзә чыхарыр. Мәкәр Русија өз тарихинин сон үч әсри әрзиндә мәһз үзү Гәрбә "гапы" вә "пәнчәрә" ачмаға чан атмајыбмы?! Јахуд индинин өзүндә дә, Русијанын јетирдији сијаси хәтт гәрбчилик мејләри үстүндә кәкләнмәмишдирми?! Елә исә, Азәрбајчанын Гәрб өлкәләри илә гаршылыгы фајдаја әсасланан әмәкдашлығы чалышмасында нә гәһәһәт вар?!

Нефт контрактлары илә бағлы мұлаһизәләри мискин "сијаси" мұһачирин игтисади вә сијаси кәмсавадлығыны хүсусилә ајдын нұмајиш етдирир. Әввәлки игтидарын һеч биринин имзалаја билмәдији, индики игтидарын вә шәхсән президент һејләр Әлијевин сијаси уғурлары сырасына аид едилән "Әсрин контрактына" мұнасибәтлә һеч бир чидди аргумент тапа билмәјән С. Нүсәјнов күлүнч бир шәкилдә "АМОКО", "Би-ПИ", "Пензојл" вә с. мәшһур Гәрб нефт ширкәтләринин нүфуз саһиби олмаларына шүбһә едир вә өз мәһдуд дүнјакөрүшү илә бу проблемләрдән нә гәдәр узаг олдуғуну бир даһа тәслигләјир. Мүстәгил Азәрбајчана өз милли сәрвәтләри сәјәсиндә бөјүк игтисади вә сијаси газанч мәтирәчәк илк бөјүк бејнәлхалг мұғавиләјә мәкрли мұнасибәт бу адамын әсл нијјәтләриндән хәбәр верир. Азәрбајчан нефтини аз гала Русијанын малы һесаб едән Сурәт Нүсәјновун һәрәкәтләрини өз ағасы гаршысында кәлә итаәткарлығыны нұмајиш етдирмәјә чалышан гулун даврашышына бәнзәтмәк олар. Нефт контрактларынын имзаланмасындан сонра Р. Газыјев, Ә. Нүмбәтов кими тәһлүкәли чаниләрин һәбсханадан гачырылмасы, А. Чәлилов вә Ш. Рәһимов кими сијаси хадимләрин һәјатына суй-гәсд едилмәси вә нәһајәт, 4 октјабр (1994) дәвләт чеврилишинә чәһд мөстәрикләси Азәрбајчан президентинин һансы чәтин шәраитдә ишләдијини сүбут едир.

4 октјабр дәвләт чеврилишинин ссенарисинин куја Түркиянин хүсуси хидмәт идарәләри тәрәфиндән һазырландығыны идиә етмәклә С. Нүсәјнов тарих

вə халг гаршысында мəсулијјетиндəн ријакарлыгла јайынмаға чалышыр. Һалбуки дəвлəт черилишинə мəһз онун башчылыг етдијинə Азəрбајҗанда шүбһə елəн аз тапылар. С. Һүсəјновун чеврилишə билаваситə рəһбərлик етдији барəдə республиканын һугуг-мүһафизə органларынын əлиндə олан саясыз-һесабыз дəлиллəрдəн əлавə кифајəт гəдər шаһид ифадəси дə вардыр. Она мəрə дə халгын инандыгы вə арха дурадуғу президентин гəтијјəти, ағыллы вə мүдрик сийасəти нəтичəсиндə бəлəјиндəчə боғулмуш бу гијама јəндəмсизчəсинə дон кəјдирмəк истəји олса-олса јад əлкəнин голтуғуна сыгынмыш Вəтəн хаининин рəзил симасына дəлалəт едир.

С. Һүсəјнов "Ваһидбанк" вə ХТПД-чилəр барəдə саяыгламаларында даһа узаға кедир. О дејир: "Халг тамамилə сəфалəтə јуварланмышдыр. Мартын 1-дə Бақынын мəркəзи мəјданларынын бириндə һəкүмəт тəрəфиндəн *алдадылмыш* (курсив мəнимдир – Н.Ф. С.) "Ваһидбанк"ын əманəтчилəри үсјан галдырмышлар, онлары ХТПД сакитлəшдирмишдыр".

Кимин ким тəрəфиндəн алдадылдыгы һамыја күн кими ајдын олдуғу бир вахтаа бəлə вулгар, бəсит мүһакимлəр јүрүдүлмəси игтисади коразəһин-лијин бариз əламəтидир.

Өзəл банкларда баш верəн натəмиз əмəлијјатларын ағыр нəтичəлəри һазырки чəтин игтисади шəрайтдə ичтимайјјəтин гəти наразылыгы илə гаршыланмышдыр. Бу исə чох тəбиидир! Чүнки мин бир зəһмəтлə əлдə олунмуш һалал пулуну һансыса фырылдагчынын кисəсиндə итирмəк һеч бир əдалəтə вə вичдани əлчүјə сығмыр.

Сон дəвлəрдə президентин апардыгы ардычылыгтисади ислаһатлар саясиндə əлкəдə инфлясияја сəјкəнəн өзəл банкларын вə дијəр грумларын ифласа уграмасы объектив ганунаујјунлаулар вə малијјə-кредит сийасəтинин уғурларына дəлалəт едир.

"Ваһидбанк"ын апардыгы малијјə тəхрибатларынын күнаһыны һəкүмəтин бојнуна јыхмаг исə гараја аг дəмəјə бəнзəјир. Сийасəтдəн узаг фəалијјəт сահəлəрини, о чүмлəдəн, өзəл банклары һакимијјəт чəкишмəлəринə гошмаг вə бу үсулла хүсуси малијјə олигархијасы формалашдырмаг мəгсəллəри күдəн гаракуруһ, шүбһəсиз ки, һеч бир уғур газана билмəјəчəк-дир.

Азəрбајҗанын истиглал тарихиндə милли чичəклəнлə дəврү һəјдər Əлијевин ады илə бағлыдыр. Тəкмə буну гəјд етмəк кифајəтдир ки, һалə 1970-1980-чи иллəрдə онун республикаја рəһбərлик етдији дəвлəрдə Азəрбајҗанда елц, тəһсил вə мəдəнијјəт чошғун сүр'əтлə инкишафы етмишдир, əһалинин социал рифаһы хејл јүксəллишиди, ирили-хырдалы 250-дəн чох сəнајə объекти тиклиши, күмү аграр-сəнајə потенциалы јарадылмышды. Азəрбајҗан бу күн дə һəмин потенциалын саясиндə нəфəс алыр. Одур ки, наркəбизнеслə, кизли ишбазлыгла бағлы олан ојунмаг сийасəтбазы Азəрбајҗанын игтисади вə елци-техники сийасыны формалашдырмыш феноменал бир шəхсийјəтə гаршы гојмаға чалышанларын сəјлəри əбəсдир.

С. Һүсəјнов мүсаһибəдə иддиа едир ки, 1993-чү ил 4 ијун һадисəлəриндəн сонра "реал һакимијјəт" онун əлиндə имиш вə о, "шаһ" титулуну өзүнə, "вəзир" титулуну исə һəјдər Əлијевə рəва билирмиш. Лакин сонрадан куја үрəјијумшағлыг елəрəк баш назир вəзифəsi илə кифајəтлəнмишдир. С. Һүсəјновун бəсит мəнтиги илə бундан артыг фикир јүрүтмəк олмаз. Һәр һалда Азəрбајҗанда һеч кəсə сирр дејил ки, һəјдər Əлијев һакимијјəтə халг дəнə-дəнə тəлəб етдикдəн сонра вə ифласа уграмыш АХЧ игтидарынын тəкиди илə кəлмиш, алтернатив əсасла кечирилəн президент сечкилəриндə исə сəслəрин 98,5 фаизи илə бир даһа үмүмхалг мандаты алмышдыр. Бу күн Москва мүхбири илə мүсаһибəсиндə сийаси əламəлик едəн С. Һүсəјновун үрəјиндəн о заман јəгин ки, чох шеј кечирди, амма чарəсизликлəн президент сечкилəринин јекунларындан разы галдыгы барəдə мəтбуат сəһифəлəриндə һəтта бəди ипитетлəрлə чыхыш етмишди. Һакимијјəтə сечки јолу илə кəлмəјин нə дəмəк олдуғуну баша дүшмəјөн С. Һүсəјновун јад еллəрдəки "һакимијјəт нискили" сийасəтə бахышда һəјəтлəрдəн јун јыған адамын тəсəввүрлəриндəн узаға келə билмир.

Мафиоз группарын хејир-дуасы илə јун заводуна директорлуға кəлмиш С. Һүсəјнов унудур ки, һазырда Азəрбајҗан мүстəгил бир дəвлəтдир вə бурада һакимијјəт пиллəлəри илə јухары галхмаг даһа "Москва үчүн јахшы оғлан олмаг" принципинə əсасланмыр. Одур ки, онун "мəн руспəрəстəм" дəмəклə Русијанын

рәғбәтини газанмаға чалышмасы тәкчә милли ләјагәт һиссини дејил, инсана хас олан мә'нәви кејфијјәтләрини бүтүнләклә итирдийини көстөрир. Бу чүр әхлага Азәрбајчан халгы чоҳдан нифрәт охумушаур.

Москвада отуруб Азәрбајчан һаггында һәрзә-һәд-јан даньшанларә мән халгын бөјүк оғлу вә президенти һөјдәр Әлијевин чагдаш тарихиһиздәки шәхси вәтәндашлыг нүмунәсини һисал көстөрмәк истәјирәм. Ән чәтин анларда Азәрбајчана кәлән, халгла бирликдә олан вә кемә-күндүз јорулмаг биллијәдән республиканын гаршылашдығы проблемләрин һәллигә сәј едән бу бөјүк һадим вәтәниһизин игбальида ән парлаг Јазыдыр. Бу Јазыны силлијә һеч бир иблисин гүввәси јетмиәз!!

МДБ мәсәләсинә мүнәсибәтдә дә чәнаб сабиг "баш назир" кәлләчарха вурур: о, өзүнү әсл МДБ тәрәфдары кими көстөрәрәк, бу мәсәләдә һөрмәтли президентимизин куја башга мөвгә тутдуғуну, Русијаја гаршы чыхдығыны сүбут етмәјә чалышыр. Јаддашынын коршалдығына јөгин ки, е'тираз едән бу башабәла сијасәтбаз фактлары тәһриф едәркән унудур ки мәнз һөјдәр Әлијевин грөссмејстер дәгиглији илә һазырадығы таразлашдырымгы харичи сијасәт хәтти сәјәсиндә әввәлки игтидарын бу сәһәдә јол вердији чидди вә кобуда гүсурлар гыса вахтаа арадан галдырды, Азәрбајчан МДБ-јә дахил олды, онун бүтүн МДБ дәвләтләри илә, илк нөвбәдә исә Русија илә мүнәсибәтләри хәјли јакшылашды.

С. Һүсәјнов вә онун "Москва мүнәчирәти"ндәки јолашларынын Русијада һансы пула јашалдығы бә'зиләринә мүәммалы көрүнә биләр. Әслиндә исә бурада һеч бир мүәмма јохдур. Республикадан ганунсуз јолларла талајыб апардыглары сәрмајәни нөзәрә алмасаг белә онлары доландыранлар тапыларды. Инкар едилмәз фактыр ки, криминал субъект кими С. Һүсәјнов вә онун мәсләкдашлары харичи өлкәдә сијаси мүнәчир статусу газана билмәзләр. Амма хүсуси идарәләрин бу гәбилдән олан адамларә һөмишә еһтијачы варса, онлары нечә сахламасынлар?

С. Һүсәјнов Һәнчәдәки мәнзилинин гарәт едилмәсиндән вә дағыдылмасындан килејләнир вә бунула өләгәдар һиддәтини кизләдә билмир. Һалбуки һөмин мәнзилин һансы вәсаитлә, һансы

материаллардан тикилдијини арашдыранда гәзәбләnmәмәк олмур. С. Һүсәјновдан сорушмаг лазымдыр ки, һәр лирәји тәбиәтин гызыл фонду сајылан гоз ағачларындан һазырланмыш о евин ичәрисинин телевизия илә нүмајишиндән сонра һансы абыр-һәја илә белә сәһбәтләри апармаг олар?! Өзү дә бүтөв чөббәханаја чеврилмиш бу евләрин һеч бири мусадирә едилмәјиб, сәләчә олараг, орада гејригануни сахланылан силаһлар јығышдырылыб.

Јазымын ахырында мән рус һәмкарларыма да бир-нечә сөз демәк истәрдим: чәнаб журналистләр, өкөр Русијанын һәр һансы бир баш назирә өз Вәтәнинә вә халгына С. Һүсәјнов гәдәр хәјанәт етсәјди, сиз она нечә гијмәт верәрдиийиз? Чавабыныз өз-өзүнүзә ајаындаыр. Сизә јөгин өјрәтмәк дә јерсиз оларды ки, демократия мафиоза демәк дејилаир, гоншу өлкәләрин дахили проблемләринин һәлли исә онларын өз ишидир. Мәсәлән, Азәрбајчан һәр һансы дәвләтлә мүнәсибәтләриндә үмүмбәшәри ме'јарлары рәһбәр тутур. Биз әсл Русијаја мүнәсибәтимизә дә дүзләк, сафлыг, инсаф мөвгәјиндән јанашырыг. *Русија дүнја бинасынын ән мөһтәшәи сүтунларындан бири-дир. Тарихә Декабристләр, Пушкинләр, Толстојлар, Ишклар, Сахаровлар, Ковалјовлар... бәхш едән бу өлкә, онун халгы өдәби достлуг вә еһтирәти ләјигдир.*

Арзу едәрдим ки, өз кичик гоншусу олан мүстәгил Азәрбајчан дәвләтинин вә онун гәдирбилән халгынын бу чәтин күнләрдә кечирдији мәрчәк ағрыачылар да мәнз әсл Русијада достчасына дујулсун вә һисс едилсин.

"Азәрбајчан" гәз., № 51/1068/, 17 март 1995-чи ил,
"Азәрбајчан. октябр - 1994. март - 1995. Гәсд.
"Дәвләт чеврилмишләри чөһдләринин хроникасы" китабы
"Азәрнәшр", Бақы-1995, сәһ. 607-613.

***

АЗАДЛЫҒЫН ГӘДРИ

[“Азәрбајҗан. Октябр – 1994, Март – 1995. Гәсә. Дәвләт чеврилишләри чәһләринин хроникасы” китабы. Азәрнәшр, Бақы – 1995.]

*Азадлыгдан көзәл бир не’мәт
јохдур. Онун гәдрини билин.*

Хагани.

Бу күнләрдә ишыг үзү көрән јени китаб-салнамә јалһыз дәвләт чеврилиши чәһләринин хроникасы дејил, һәм дә өз истиглаалијјәтини, әрази бүтөвлүјүнү, дәвләтчилијини вә демократијасыны горујуб сахламағ әзминдә олан Азәрбајҗан халгынын әсрләрчә газандығы бүтүн милли наилијјәтләрин тарихи һесабатыдыр.

Китаб дәврүмүзүн зәкасы вә милләтимизин вичланы оларағ танынан президент һејдәр Әлирза оғлу Әлијевин 1993-чү илин 10 октябрында Республика сарајында Андичмә мәрасиминдә нитги илә ачылыр. Бөјүк рәһбәр јени тарихи эпохада милли дәвләт гуручулуғунун практики вә нәзәри-һүғуги характеринә даир мәсәләләрә дәрин тәһлил вермиш вә гаршыда дуран башлыча вәзифәни белә көстөрмишдир: “*Мүстәгил Азәрбајҗан Республикасынын гаршысында дуран әсас вәзифәләрдән бири республиканын дәвләт гуручулуғуну тәшкил етмәкдир. Бизим јолумуз ајдыңдыр, буну дәфәләрлә бәјан етмишик. Јолумуз демократија јолудур. Мүстәгил Азәрбајҗанда демократик, һүғуги дәвләт гурулмалыдыр*”. Һөрмәтли президентимизин һөмин инаугурасија нитги өлкәдәки сијаси просесләрдә һәгиги республикачы бахышларын мә’нәви ифадәси олды. Бу тарихи нитг президент администрасијасынын һөјата кечирдији бүтүн фундамен-

тал ислаһатларын мә’нәви-әхлағи базасыдыр.

Көһнә игтидарларын (А. Мүтәллибов вә Ә. Елчибәј) идарәчилик “мәктәбиндән” галһыш вулғар мејлләрин арадан галдырылмасы һеч дә асан иш дејилди. Һәмин мејлләр: 1. Дәвләт вәсаитиндән гејри-ғануни истифадә. 2. Мә’нәвијјатсызлығ. 3. Профессional бахымдан јарарсызлығ. 4. Өз вәзифәсинә мә’сулијјәтсиз мүнасибәт. 5. Республика принципләринин тәтбигинә гаршы дүшмәнчилик вә фәал мүғавимәтдән ибарәт иди.

Тәсадүфи дејил ки, китаб Азәрбајҗанын дәвләт мүстәгилији јолунда һөјатыны әсиркәмәмиш мүбаризләрә һәср олунмушдур. Бу бөјүк салнамәдә милли дәвләтчилик идеалы наминә миллионларла вәтәндашын өлкә президенти илә үмуми һәмрәјлији әсас диггәти чәлб едир. Азәрбајҗанын елә инзибати-әрази һиссәси, елә ичтимаи тәбәғәси јохдур ки, дәвләтчилији вә президенти тәһдид едән мә’лум тәһлүкәләрә гаршы өз мә’нәви, физики вә сијаси сәфәрбәрлијини бирузә вермәмиш олсун. Бу мә’нада, Президентин Ичра Апаратынын рәһбәри Рамиз Мөһдијев вә дәвләт мүшавири Һидајәт Оручовун һазырладығлары китаб, сөзүн там мә’насында, һөрмәтли президентимизин вә милләтимизин өз нүмунәсиндә тәсдиг вә тәсбит етдији эпохал бир кодексдир.

Јеничә азадлыға говушмуш миллионларла инсанын е’тимад көстөрдидији бир дәвләтин башчысы оларағ президентимиз өә мандатынын гүдрәтини вә ғанунилијини 3–4 октябр (1994) вә 13–17 март (1995) һадисәләри заманы дүнјаја нүмајиш етдирди. О, сүбүт етди ки, бу кәнч мүстәгил өлкәдә президент халға, халғ да президентә күвәнир.

Азәрбајҗанын гара гызылы онун тәлејинин мүәјјәнләшдирилмәсиндә хүсуси әһәмијјәт дашыјан әсас факторлардан биридир. Тәсадүфи дејил ки, китабын 80-чи сәһифәсинәчән һөрмәтли президентимизин фөвгә’адә дипломатик габилитетлә јеритдији нефт сијасәтинин нечә триумфал зәфәрлә баша чатдығы тарихи-сәнәдди диллә әкс олунуб. Бурада “Азәрбајҗан Республикасында дәниз нефт вә газ јатағларынын ишләnmәсинин сүрәтләндирилмәси һағгында” президентин 4 феврал 1994-чү ил (№ 56) тарихли сәрәңҗамы, “Хәзәрин Азәрбајҗан секторунда нефт јатағларынын биркә ишләnmәси һағгында хариҗи нефт ширкәтләри консорсиуму илә данышығларын

јекуналары барәсиндә" президентин 14 сентјабр 1994-чү ил (№ 206) тарихли Фәрманы, һабелә, "Әсрин мүгавиләси"нин имзаланма әрәфәсиндә сентјабрын 16-да һөрмәтли президентин өз фәалијәтинин ашкарлығыны тәмин етмәк истигамәтиндә күтләви ин-формасија ишчиләри илә брифингдә Бәјанаты, мүгавилә мәсәләләринин һәлли илә бағлы бир сыра хари-чи дәвләт нүмајәндәләрини: Түркиянин дәвләт назири Нәммәддин Чөвһәри, Бөјүк Британијанын енерметика назири Тимоти Еггар, АБШ-ын енерме-тика назиринин мүавини Уилјам Уайт, Норвечин сә-најә вә енерметика назиринин биринчи мүавини Гун-нар Мурванг, Русија Јаначаг вә Енерметика назирли-ји баш идарәсинин рәиси Станислав Пугач, Сәудијјә Әрәбистанынын "Делта корпорейшн" ширкәтинин президенти Баби әл-Әлибани вә башгалары илә кө-рүшләри, нәһајәт, милли һәјатымызда глобал әһә-мијјәтә малик 20 сентјабр күнү, Азәрбајҗан, Бөјүк Британија, Норвеч, Русија, Сәудијјә Әрәбистаны, АБШ вә Түркиянин дәвләт бајраглары илә бәзәдил-миш "Күләстан" сарајында имзалама мәрасиминин ачылышы илә бағлы Азәрбајҗан Республикасынын президенти Һејдәр Әлијевин тарихи нитги вә диҗәр нүмајәндәләрин: Чон Браунун ("Бритиш Петролеум" ширкәтинин президенти), Уилјам Лауринин ("Амоко" ширкәтинин президенти), Том Һамилтонун ("Пеннзојл" ширкәтинин президенти), Нәммәддин Чөвһәринин, Тимоти Еггарын, Уилјам Уайтын, Гуннар Мурвангын, Станислав Пугачын, Осам Чәфәр Факиһин (Ислам Инкишаф Банкынын президенти) чыхышлары вә с. сәнәлләр өз әксини тапмышдыр.

Президент Һејдәр Әлијев "әсрин мүгавиләси"нин имзаланмасы мәрасиминин сона чатмасы илә бағлы јекун нитгиндә Вәтәнимизин сабаһынын лаһа хош-бәхт нәсилләринә хитабән белә демишди: *"Мән бу мүгавиләнин һазырланмасында, имзаланмасында иш-тирак етдијимә көрә, өзүмү хошбәхт һесаб едирәм. Үзәримә көтүрдүјүм мәсулијјәти дәрк едирәм вә үмидварам ки, кәләчәк нәсилләр бу күн булада баш вә-рән тарихи һадисәни ләјлиһинә гүлмәтләндирәчәкләр"*.

Китабын "Әсрин мүгавиләси" алгышланыр" ја-рымбәлмәсиндә коркәмли хариҗи дәвләт нүмајәндә-ләринин: "Уилјам Б. Клинтон, Чон Мејчор, Сүлејман

Дәмирәл, Һејзл Р. О. Лиерин (АБШ-ын енерметика назири), Тим Еггар (Бөјүк Британијанын енерметика назири, парламентин үзвү), Мајкл Һезләјн (Бөјүк Британија вә Шимали Ирландија Бирләшмиш Кра-лығы парламентинин үзвү, Тичарәт Палатасынын Президенти), Чон Браун (Б. П. нефт ширкәтинин президенти), Јоһан Ник Вола ("Статојл" ширкәтинин иҗрачы витсе-президенти, Норвечин иҗра шурасы-нын үзвү), Күләтәкин Көксал (Пот-һолдинг Јөнәтим ширкәтинин президенти, Азәрпетрол Биркә мүәс-сәсинин шәриҗи), Осам Чәфәр Факиһ вә башгалары-нын Азәрбајҗан Республикасынын президенти Һеј-дәр Әлијев чәнабларына үнванланмыш тәбрикләри верилмишди.

АБШ президенти чәнаб Уилјам Б. Клинтонун Ва-шиҗтондан көндәрилмиш тәбрикиндә хусуси вурғу илә дејилр: "Бирләшмиш Штатлар тарихдә бу нөв сазишләр арасында ән бөјүк олан бу мүгавиләни ал-гышлајыр. О, бүтүн тәрәфләр үчүн мәнфәәтли оламаз вә өлкәләримиз арасында артмазда олан иҗтисади-ти-чарәт алағәләринин мөһкәмләнмәсинә хидмәт едәчәк-дир. Азәрбајҗан нефтинин ишләнмәси, Дағлыз Гарабағ реҗионунун дахилиндә вә онун әтрафында узун сүрән мунағишәнин һәлл олунмасы илә јанашы, Азәрбајҗан халғы үчүн сабитлик, иҗтисади инкишаф вә фираван-лыз көтирилмәсиндә муһим рол ојнаја биләр. Биз чох шадыз ки, Сиз гүдрәтли иҗтисади кәләмәјә доғру бу һәлледиҗи аддымы атдыңыз".

Азәрбајҗанын инди рәизи сурәтдә Шимали Атлан-тикаја ачылан җаңы адландырмаз олар. Гәдим Одлар Јурдунда кедән маразлар мунағишәсиндә АБШ-ын кео-политик триумфу анбаан реаллығыа чеврилр.

Коммунист идеаллары илә рәғабәтдә Гәрб идеал-ларынын гәләбәси нәтиҗәсиндә һәр чүр мөһәлли конфликтләрә, кеополитик зиддијјәтләрә реҗионда сон гојулачағы күн јахынлашыр. Бүтүн азад дунја-ны өз архасынча чөкән АБШ-ын, нәһајәт, башы бә-лалардан ачылан Гафгазы да өз локомотивинә гошаҗағы үмиди үрәкләрә һаким кәсилр.

АБШ-ын капитал вә техноложик көмәји илә Хәзә-рин Гафгазда әсл сијаси артеријаја чеврилмәји гызыл епоха "Әсрин мүгавиләси" илә, демәк олар, гәт'и шә-килдә дунја тарихинин чағдаш сәһифәләриндә тәсдиғ

вә тәсбит едилди.

Бурада, Азербайжан дәвләтинин башчысы, чаһанишү-
мул сijasәтчи һејдәр Әлијевин әвәзсиз тарихи хидмә-
ти хусуси гијмәтләндирилмәлидир. Бир сijasи систем
олараг һәлә XVI әсрдә Авропада мејдана кәллиш мұа-
сир милли дәвләтчилијин Азербайжанда да тарихи зә-
рурилијини тәли вә гәтәи шәкилдә әсасландырмәши
Әлијевчи дәвләтчилик иделокијасынын тәнтәнәси бу
күн бүтүн сивилизасијалы дүнианын диггәт мәркәзин-
дәдир. Сон дәрәмә инчә дипломатијанын апарылмасы
нәтичәсиндә, Азербайжан экспансијаја чан атан хусуси
элиталарын вә империја Русијасынын тәсир даирәсин-
дән бөјүк мәнәрәтлә чыхарылараг өз истиглалчијәти-
нин 4-чү илини јашајыр. Артыг тәмамилә јени типли
икитәрәфли әлагәләр арасында Русија – Азербайжан,
АБШ – Азербайжан вә и. а. дәвләтләрарасы мұна-
сибәтләр гурулуб сивил әсасларла инкишаф етмәкдә-
дир.

Мән "Әсрин мұгавиләси"нә, хусуси вурғу илә јә-
нашмагла һәлә 1922-чи илдә Ченеврәдә бејнәлхалг
империализмин Бакы нефтинә саһиб олмаг чәһдләри-
ни уғурла позмуш Азербайжан милли дәвләт хади-
мләринин етираз ноталарыны, онаарын протест сә-
даларыны тәкрат-тәкрат хатырлатмаг истәјирәм.

Азербайжанда һакимијәт башына Ленинин ман-
даты илә кәләнләрин тарихи ифласы, "Коммунист
партијасы" адландырылан сijasи синдикатын "инти-
һары" халгымызын гејрәтли, зијалы, ләјагәтли оғу-
ларыны бөјүк рәһбәрләримиздән олан Мәһмәдә-
мин Рәсулзәдәнин белә бир вәсијәтини әмәли фәали-
јәт программына чевирмәјә сөзг етди: "Үмуми чаһан
петрол һасилатында Азербайжан Америкадан сонра
икинчи мөвгеји тутмагдадыр. Бу мұнасибәтлә о беј-
нәлмиләл сijasәт силсиләсиндә ән мұһүм бир һәлгәни
тәшкил едир. Бундан былаваситә Азербайжан давасы
үзәриндә булунан зәват үчүн петрол мәсәләсини
һејәти-үмумијјәсијлә өјрәнмәк вә бу мәсәләдә милли
дава наһинә алыначаг әзәли фәјданы тәһминә ча-
лышмаг еһмал едилмәз бир вәзифәдир".

Әлбәттә, бүтүн дүнианы һејран етмиш вә әс-
гроссмейстер дегиглији илә баша чатадырылмыш
"Үлүстан" – нефт мұгавиләси һагда сојугтанлыгла
инди мұлаһизәләр јүрүтмәк чох асандыр. Лакин "Әс-
рин мұгавиләси", әслиндә, Азербайжан президенти-

нин милли истиглалчијәтимиз наһинә апардығы мұ-
гәдәәс вә јенилмәз савашын сајәсиндә әрсәјә кәл-
мишдир.

1920-чи илин 12 јанварында кечирилмиш вә
Азербайжан Халг Чумһуријәтинин истиглалыны
рәсмән танымыш Парис сүлһ конфрансында милли
нұмајәндәлијимизин тәсвилчиләриндән бири олуш
Мирјагуб Мәһдизәдәнин "Бејнәлмиләл сijasәтлә пет-
рол" (1928) китабында охујуруг: Азербайжан истиг-
лалчылығы бејнәлмиләл рәгабәтдән кәдинә фәјда
алмаг јолуну билмәлидир. Мәмләкәти бөјүк чаһан
петрол трестләринин әлиндә ојунчаг етмәклә
бәрәбәр, Русијанын әлиндән хилас ола билмәк үчүн
Азербайжан петролунун Русија инһисарындан
чыкмасы, азербайжанлылар илә гафгазлылар әлиндә
һүрријәт вә истиглалымызы тәһмин едән беј-
нәлмиләл мұһүм бир амилин мұәссир һалына кәл-
мәси зәруридир".

Гүрүр һисси илә дәмәк олар ки, һејдәр Әлијевин
апардығы бөјүк сijasәтин нәтичәси кими артыг "Һүр-
ријәт вә истиглалымызы тәһмин едән бејнәлмиләл
мұһүм бир амилин мұәссир һалына кәлмәси" тарихи
фактдыр!!

Бағланмәши нефт мұгавиләси Азербайжан үчүн мад-
ди мәнфәәтдән даһа зијадә, Шимали Атлантикаја
ачылмыш гапдыр. Бунун геополитик әһәмијјәти ил-
ләрлә, барелләрлә вә банк һесаблары илә өлчүә кәл-
миш...

АБШ чағдаш дүниада ән нәһәнк мәнәви вә физи-
ки гүввәдир. Вә һәр һансы милли-мәһәлли конфли-
ктин арадан галдырылмасы вә сүлһүн бәрпа едил-
мәси саһәсиндә онун алтернативи јохдур (әлбәттә,
биз бунунла һеч дә гоншу Русијанын имканларыны
кичилтмәк вә онун Гафгазда сүлһ миссијасыны нә-
зәрдән гачырмаг нијјәтиндә дејилик).

Бејнәлхалг сijasәтлә америкалылары дүзәлмәз
реалистләр адландыранлар һағлыдырлар. Тәәччүб-
лү дејил ки, оналар буну һәтта өзләринә шан-шөһрәт
сајырлар. Оналар әзәмәт наһинә әзәмәтә чан атмыр.
Бирләшмиш штатлара империја ағалығы ролу га-
зандырмаг мөгсәди күдмүрләр. Америкалылар гүв-
вәләр балансына әсасланан дипломатијанын Авропа
консепсијасына да руһән јадырлар. АБШ-ын экс-
президентләриндән Ричард Никсон "Геополитика"ја

лаир әсәрләрин бириндә һағлы оларағ җазыр: "Америкалылар чылыз еҗоист марағлар наминә һеч вахт һәрби фәалијјәтә башламазлар, анчағ о һалла мұһарибә едәрләр ки, һансыса бөјүк идеал төһләкәјә мәруз ғалмыш олсун".

Бәлкә дә, АБШ-ы бу күнләр Азәрбајҗана Хәзәр дәнлизинин тәкиндән даһа чох, мұбариз азәрбајҗанлыларын әсрләрлә сөнләјән милли истиглалийәт дүҗәусу чәкиб кәтирлишидир!...

Һал-һазырда өлкәдә мөдән милли дөвләт гуручулуғу просесләри, мүстәғил өлкәдә сечилимиш илк парламент, илк мүстәғил милли Конститусия, бејнәлхалғ аләмлә јени типли мүстәғил, бәрәбәр-һүғулу дипломатик мұнасибәтләрин гәрарлашмасы, нөһәјәт, базар игтисадијјатына кечидлә өләғәдар сивил һүғуғи нормативләрин ганунверичилик әсаслары илә тәсбит олунмасы вә саир Азәрбајҗанын јени тәлејиндән хәбәр верир.

"Гәсд" китабынын нефт сijasәтилишин уғурлары илә бағлы сәһифәләри Азәрбајҗан Республикасынын президенти һәјдәр Әлијевин БМТ Баш Мәчлисинин 49-чу сессиясында чыхышы илә тамалланьыр. Мән шүбһә етмишәм ки, истәр ајрылығда һәр бир кәсин, истәр сә дә бүгүвлүкдә милләтин өзүнүгәсдиги јалныз һүғуғи сәвијјәдә һәјәта кечә биләр. Одур ки, һөрмәтли президентилишин һәмин сессияда сөйләдији ики мәғамы хүсуси гәјд етмәк истәрдим. Биринчиси, дөвләтилишин мүасир аләмдә тәи бәрәбәрһүғуғлу принципләр мөвгәјиндә дурмасыдыр. Президентилиз делмишдир: "Азәрбајҗан Республикасы Дүңја Бирлији илә тәиһүғуғлу интеграсияја истигамәт кәтүрмүшдүр вә бунун үчүн бүтүн илканларә маликдир". Икинчи мәғам, дөвләтилишин хариҗи дипломатия курсунда әсас кәтүрдүју кеополитик мәгсәдләрин милли мәгсәдләримизлә даил таразлашдырлымасы вә бә'зән икинчинин үстүн јер тутмасыдыр.

Һәјдәр Әлијевин глобал мигјасда апарлығы милли Азәрбајҗан сijasәтинин габилыйәт күчүнү онун феноменал шәхси кејфијјәтләри илә бағлајанлар сәһв етирләр. Мән өлкәмизин илк милли һөкүмәтинин бағчысы Фәтәли хан Хөјскинин илк милли парламентимиздәки һесабат чыхышынын мөтниндә Вәтәнимизин азад кәләчәјини чох "назик бир сапаан асылы олдуғуну" охумушам. Әсримизин илк онилликләри илә сон ониллийи арасында паралелләр

апармағ нијјәтиндә дејиләм. Лакин е'тираф етмәји вачиб сајырам ки, Фәтәли хан Хөјскидән сонра бу тарихи мәс'улийәти һәјдәр Әлијевдән башға һеч бир Азәрбајҗан һөкүмәт хадими белә һөссаслығла һисс етмәмишдир. Бөјүк рәһбәримиз Вәтәнин хиласы наминә тәләјә "сапаан назик бир хәтлә" бағлы олдуғуну һәлә бир ил әввәл милләтә е'лан едәркән, бәлкә дә чохлары бу бәјанатын маһийәтини һеч дә дәриндән баша дүшмүрәү. Лакин артығ дә'ф едилмиш һәмин "назик чығырла" милли дөвләтимиз кеополитиканын макистралына чыха билмишдир. *Тарих кәстәрди ки, һәјдәр Әлијевин сijasи зәкасы һәр чүр "идеја" чәнкавәрләринә үстүн кәләрәк әсл милли һәгигәти дүңјада сүбута јетирә билир! Милли тәләјилишин вә тарихилишин маһийәтини өзүндә тәи еһтива едән бир факт вардыр ки, о, бизи јени тарихилишин, јени Азәрбајҗанымызын һәркәтә үзәриндә һөкүранлығ едир, ғырлызы бир хәтлә бүтүн бу тарихи чаньндән – руһундан кешиб кедир вә онун бүтүн фәлсәфи мәғзини тәишәл едир. О, Азәрбајҗанын иҗтимаи-сijasи һәјәтанын бүтүн епохаларында үзә чыхыр вә тәләјилишин характерини мөҗјәнләшидир. Бу – чоғрафи фактдыр. Ачығ е'тираф едилмәлидир ки, һ. Әлијев һәмин фактын бөјүк әһәлијјәтини бүтүн нуанслары илә дәриндән баша дүшдү. Вә БМТ, МДБ, ИКТ, НАТО вә саир бејнәлхалғ гүввә факторларынын тәсирләрини дәғиз нәзәрә аларағ милләтилизи тарихи тилсими лабиринтиндән чыхарды. Президентин БМТ Баш Мәчлисинин 49-чу сессиясында чыхышында сәсләнмиш ашағыдакы фикирләри Азәрбајҗан милли дипломатиясынын тарихинә ғызыл һәрфләрлә дүшәчәкдир: "Биз бир чох дөвләтләрин бөјүк марағыны доғуран әразидә – Авропа вә Асиянын мұһүм чоғрафи-сijasи говушугунда јерләширик, кениш төбии еһтијатлара вә бөјүк сәнајә потенсиалына малик оларағ, Азәрбајҗан халғынын гәти өзминә вә инамына архаланарағ өз мүстәғиллийимизин мөһкәмләндирилмәсинә вә демократик ислаһатларын, базар ислаһатларынын һәјәта кеҗирилмәсинә доғру јөнәлдилмиш бу стратеги хәтти апарырығ. Бу нүн елә бу јүксәк трибунадан гәтијјәтлә билдирирәм ки, һеч кәс Азәрбајҗан халғыны тутдуғу јолдан кери чәкилмәјә мөчбур едә билмәз вә биз өлкәмизин кәләчәјинә никбинликлә бахырығ".*

Чох эфсуслар олсун ки, тарих неч дө башдан-баша гөлөбө тәнтәнәсиндән ибарәт дејил. Китабын нөвбәти "Гәтл" адалы бөлмәсиндә милли азадлыгымыз уғрунда һөјатыны гурбан вермиш көркәмлә дәвләт хадимләримизин: Афијјәдин Чәлил оғлу Чәлиловун, Шәмси Нуру оғлу Рәһимовун фәһиәли шәкилдә гәтлә јетирилмәләриндән бөһс олунур. Һәм дө нүфузлу дәвләтләрин башчыларынын, һәм дө миллионларча Азәрбајчан вәтәндашынын истигәлалијјетимизә гаршы јөнәлмиш һөмин террор аксијаларына бирмәналы көскин мүнәсибәти дәрч олунмуш телеграмларда да өз ајдын ифадәсини тапмышдыр. Бөјүк М. Ә. Рәсулзадә демишкән: "Азадлыг верилмир, алыныр". Әлбәттә, нечә-нечә фәдакар оғуларын һөјаты баһасына! Вәтәнин бу ики шәһид оғлу Милли Азадлыг шамымыза һөјатыны гурбан вермиш нө биринчи, нө дө сонунчу пәрванәләр идиләр...

Китабын бөјүк һиссәсини 1994-чү илин 3-4 октябр вә 1995-чи илин 13-17 март күнләриндә Азәрбајчанын милли истигәлалијјетинә, дәвләтчилијинә гаршы чеврилмиш чәһдләри илә бағлы материаллар тәшкил едир. Даһи рәһбәримизин октябрын 3-дә (1994), вә мартын 15-дә (1995) телевизија вә радио илә Халга мүрациәтләри, һабелә, нөјабрын 28-дә (1994) вә ијулун 23-24-дә (1995) Үмүмхалг нүмәјәндәләри топлантыларында Республика сарајында тарихи нитгләри милли варлыгымызын әсл һүгуи тәдиги оладу.

Милли дәвләтчилијимизин ушағлыг чағы вә игтисадиләшмәсини јени шәраитә зәиф ујғунлашмасы вә с. кими кечид дөврү илә әләгәдәр јаранан проблемәләрдән суи-истифадә едәрәк Азәрбајчан миллиәтини бир даһа көләлијә сүрүкләмәк истәјән дахили вә харичи дүшмәнләримизин гара нијјәтләри баш тутмады.

Әлбәттә, кечид доврү системинин мүәллифи Һәјдәр Әлијев олмамышдыр. Амма бу системин дәф едилмәси проблемәи онун тәләјинә јазылмышдыр. Мән һесаб едирәм ки, Азәрбајчанын дәвләт башчысы кечид катаклизмләрини даһијанә сијаси бачарыгла артыг әсасән арадан галдырмыш вә чөмијјәтин там һүгуи сифәт алмасы үчүн октябр вә март һадисәләриндә (әввәлки президентләрдән фәрғли оларга) өз мүсбәт шәхси нүмунәсиндә әсл мәнәви-әхла-

ги бүнөврә вә база јаратмышдыр.

Һадисәләр бурулғанында әксинә, өз миллиәтинә јағы кәсимишләрин һәгиги сифәти көрүндү. Бир даһа сүбүт олунду ки, өз халғына хаин чыханлары неч бир јүксәк возифә күрсүсү үмуми гәзәбдән вә гисасаан хилас едә билмәз. Бу күнләр һәгиги тарихи дәрс иди. Сүбүт олунду ки, нө идарә биналарынын даш диварлары, нө дө шәхси дәриләри о дәрәчәдә галын дејил ки, беләләри миллиәтин интәһасыз нифрәтини кеч-тез һисс еләмәсинләр!

Азәрбајчанын һансы тарихи вәзифәләрлә үз-үзә дурауғуну вә мәсулијјәтини һисс етмәјән бир чох назирләрин, мүшавирләрин күндә бир "сијаси партија" ојунуна гошулмасынын сәбәби вә нәтичәси ајдынлашды. Һөкүмәт сијаси монологлар сөйләмәк үчүн хитабәт күрсүсү дејилдир. Һөкүмәт гәбул едилмиш ганунларын ичрасында мәсулијјәт дашыјанларын һесабат күрсүсүдур.

Бу китаб, ејни заманда, зијалыларымызын өлкә президенти илә һөмрәјлијинин һәгиги күзкүсүдур. Мүстәғиллијимизин, дәвләтчилијимизин горунмасында зијалыларымызын бир мәналы мөвгеји чөмијјәтдә прогрессив ағылын тәнтәнәсиндән хәбәр верди. Тарихи һадисәләр параметрик дегигликлә ону кәстәрди ки, милли азадлыг миссијасынын горунмасы халғын гејри-шүури, үзви стихијасы олмајыб, бөјүк бир прогрессин тарихи јекундур.

Президент Апаратынын мәсул ишчиләриндән – Рамиз Мәһдијев, Һидајәт Оручов, Фатма Абдуллазадә вә б., дәвләтин күч назирләри: Рамиз Усубов, Намиг Аббасов, Сәфәр Әбијев, јарадычы зијалылардан – Мағсуд Ибраһимбөјов, Мәлик Дадашов, Јусиф Сәмәдоғлу, Сабир Рүстәмханлы, Шамил Гурбанов, Ејваз Борчалы, баш прокурор Елдар Һәсәнов, Али мөһкәмәнин сәдри Ханлар Һачыјев, әксәр јерлиидарәстмә органларынын рәһбәрләри вә башгаларынын милли дәвләтчилијин вә истигәлалијјәтин горунмасында мөвге ифадә едән чыхыш вә мөгаләләри бу чәһәтдән, Азәрбајчанын јалныз бир миллиәт дејил, һәмчинин өзүнәмәхсус јени тарихи материк оладуғуну тәсдиғ едир.

Милли дәвләт гуручулуғу просесиндә һөрмәтли дәвләт башчымызын өзүнүн етираф етдији киши президент командасы һәлә тәли формалашмашындыр. Ла-

кин 13-17 март һадисәләриндә өз шәхси һәјәтһини тәһ-
лүкәдә гојараг тәпәдән-дырнага гәдәр сипаһланмиш
әсл гулдур дәстәсинин арасына мүгәддәс Сүлһ миһсија-
сы илә, һәгиги хош мәрәлила кетмиш президентин иш-
ләр мүдири Акиф Мурадвердијевин фәдакарлығы ону
көстәрди ки, бәјүк рәһбәрилмишин әтрафында садиг ин-
санлар чохдур.

Әлбәттә, милли дәвләтчилијин јарадылмасы та-
рихи инкишафын мүәјјән мәрһәләсиндә зәрури
амилләрлә бағлыдыр. Бу амилләрдән ән әввәлинчи-
си милләтин бир феномен кими мөвчудлуғудур.
Милләт өз варлығыны вә ваһидлијини дәрк етмиш
чохәләғәли (чохвәзифәли), һәмрә'ј, мүтәшәккил, ја-
рымгапалы вә ичтимаи-мәдәни (сосиокултур)
групдур. Бу груп елә мүхтәлиф фәрләрдән јараныр
ки, онлар: 1) ејни бир дәвләтин вәтәндашларыдыр-
лар; 2) үмуми вә охшар дилә малик фәрләрин вә сә-
ләфләрин доғма тарихиндән ирәли кәлән үмуми
мәдәни дәјәрләр мәчмусуна маликдирләр; 3)
өзләринин вә әчдадларынын јашадығы үмуми
әразидә мәскунлашмышлар.

XVI әсрдән е'тибарән азербайжанлыларын бир
милләт олараг зәрури тарихи инкишафы вә милли
дәвләт һалына кәтирилмәси мүәјјән меополитик сә-
бәбләр үзүндән ләнкиди. Мән сон беш әсрин пси-
холожи-биографик очерки олан "Азербайжан Консти-
тусијасы" әсәримдә (бә'зи парчалар "Илһам" гәзети-
нин 7, 14, 21, 28 ијул 1995-чи ил тарихли сәјларында
дәрч еилиб) һәмин сәбәбләрин кениш тәһлилини
вермишәм. Мә'лум меополитик мүһитин тә'сири илә
5 әср сәнжимәмиш хроносентрик еһтирасларын мил-
ли дәвләт марағыны үстәләмәси үзүндән тарих XX
әсрдә азербайжанлыларын һәлли кечикмиш проблем-
ләрлә тәкрат-тәкрат гаршылашмалы оладу.

Јахын шимал гоншуларымыздан русларын тари-
хинә нәзәр салсаг, һәлә монгол-түрк әсарәтиндә
Иван Калитадан (1328-1340) башламыш, истилачы
Иван Грозныйјачан (1560-1564) мәркәзләшдирилмиш
милли Русија дәвләтчилијинин нечә сүр'әт вә вүс'әт-
лә гаршылашдығыны көрәрик. Н. М. Карамзин
мәшһур "Русија дәвләт тарихи һағгында" әсәриндә
һағлы олараг јазыр ки, Русија тарихинин һәгиги дәв-
ләт ләјағәти III Ивандан (1462-1472) е'тибарән баш-
лајыр. Тарихчи кнјазларарасы чәкишмәләрә сон го-

јулмасы, истиғлаалијјәтин вә өзәмәтин әлдә едиләмә-
синә хүсуси әһәмијјәт верәрәк, чағдаш дүнјанын си-
јаси системиндә Русијанын әһәмијјәтли јерини мөс-
тәбирди.

Мәнчә, чох вахтында нәшр үзү көрән, јени –
1996-чы илин әрәфәсиндә охучунун мүзакиресинә
верилән бу китабда Азербайжанын милли истиғла-
лијјәти, әрази бүтөвлүјү, дәвләт мүстәгиллији, де-
мократик инкишафы уғрунда сон нәфәсәчән мүбари-
зә апарачағына анд ичмиш даһи рәһбәримизин мил-
ли идәсала гырылмаз бағлылығы илк салнамә һәлли-
ни тапмышдыр. Президент *Һәјдәр Әлијев бу идәальн
уғрунда апардығы мүбаризәнин реал вә бир о гәдәр дә
әсатири характери илә Азербайжан милли шәхсијјәтини
јени тарихи вүс'әтә галдырды. Вә милләтә јалныз јени
дүшүнчә дејил, һәм дә гурулуш вә архитектура верди.*

"Јени Азербайжан" гәз., № 34 /97/, 23 декабр 1995-чи ил.

* * *

МИЛЛИ ЗƏФƏР ЈУРУШУ

ƏСКИ иерархијага гаршы демократик шуурун жартадыгы бəјүк чеврилиш тарихиндə даһа бир милли сəһифə – парламентаризм ачылыр. Бир əгидə олараг апардығымыз Азербайжан даһасына, нəһажəт, инсанын талəји əсл мəгсəд олараг даһил едилмишдир.

ЧƏМИЈЛƏТИМИЗИН заһири үзүндə əсрлəрлə һəкм сүрмүш дурғунлуға, əталəтə баһмајараг, һал-һазырда артыг əн дəрин мə'нəви-руһи гатда – милли шуурда мисли мəрүммəмиш чеврилиш баш верир: фикир адамы диггəт мəркəзинə гəјулур. Кəһнə авторитар Азербайжанына мəхсус һəр чүр орта əсрчилик тə'сисатларынын социал дајаглаарынын сарсылмасы вə сүгуту миллəтин јени тарихи перспективиндəн хəбər верир.

ҺАМЫНЫН кəзү гаршысында авторитар əн'ə-нəлəрин ифласы кедир. Азербайжан мə'нəви вə тарихи планда Европа сивилизасијасына говушур. Бу тəмасын бирбашалыгы јолунда ики јүз иллик манəə арадан галдырылмышдыр. Јени Азербайжанын əсасыны гəјан бу тарихи чеврилиш гаршыдан кəлən парламент сечкилəри илə мəкан мүстəвисиндə дəјил, һəлəлик јалныз милли шуурда бир фəалијəт сəһəсинə чеврилмəјə башлајыр. Мəһз бурада, нə гəдəр заһирən кизли галса да, һүдудсуз əлчүлəр үчүн мејдан ачылмағадыр.

М. Ф. Ахундов, Һ. Зəрдаби, Ч. Мəммəдулузадə кими фикир мүчəһидлəримизин апардыгы арасыкəсимлəз идеја мүбаризəси зəмининдəн əсрлəрлə узаг дүшмүш схоластик Азербайжан əз анахронизм вə иррационаллыгы илə архивə верилир.

БəЈүК түрк алəмини Европаја ачан Истанбул кəрпүсүнү бирбаша сијаси Бақыдан ашараг сивилизасијага говушдуғумуз күндəн милли шуурумузун саһибижик. Бу шуурун илк мəһсулу мүстəгил милли парламентимиз олачагадыр!

МИЛЛƏТИН жартадыгы дəвлəтин гүдрəти милли ирадəни нə дəрəчəдə ифадə етмəси илə əлчүлур. Демократија бəјүк дүнја низамына уғун олараг дəвлəтин əз милли ирадəсинə гаршы мəтадији интернационал күзəштлəр дəјил, милли сынаглар вə сынаглар чəрчивəсиндə əз вəтəндашларынын һүгүг вə азадлыгынын горунмасы үчүн жартадыгы сарсылмаз тə'минатдыр. Елə она кəрə дə јени Конститусијанын јарадылмасы, гəбулу вə тəтбиги илə Азербайжан даһасынын јени мəрһəлəјə гəдəм гəјачағыны зəнн едирəм.

ИНСАНЫН əгли үфүглəрини јахын кечмишчəн јашадығымыз орта əсрчилијин һəр чүр нəһажəтсиз фантазијаларындан даһа һүдудсуз əнкəлликлəрə доғру менишлəндирə билən бир Конститусијанын гəбул едилмəsi һүгүги дəвлəт гуручулуғу јолунда əн бəјүк наилијəтимиз олачагадыр.

ОРТА əсрчилијин фикир вə ирадəsi илə силаһланмыш иерархик Азербайжаны мəһв етмəк һəлə аздыр: ону һəмчинин дəфн етмəлијик. Əфсуслар олсун ки, əсрин реформатору кими танынан президент Һейдər Əлијевин ајдын вə гəт'и фəрманлары илə ирəли сүрүлмүш игтисади ислаһатлар програмы һəлə дə Шəрг əталəти ичиндə ујујан əјалəтлəримиздə мұхтəлиф манəлəрə раст кəлир. Санки чəмијəтин мə'нəви иммун системи позулмушдур. Јерлəрə ичтимай тəшəббүскарлығын зəифлији үзүндəн тарихи ислаһат хəтти əз һəгиги социал базасыны индијəдəк јарада билмəјиб...

БƏЛИ, биз мүстəгил Азербайжанын илк лəкитим парламентини сеччəјик. Бу, тарихи јолун сечкисидир. Илк дəфə олараг "күчə демократијасына" дəјил, сивил гəјадалара ријəт едирик. Вəтəндашлыг – интизамлы инсанын али əтатусудур. Һəмин статусу, хүсусən, Вəтəнин талə јүклү мəсəлəлəри һəлл едиркən сијаси спекуласија алəтинə чевирмəк олмаз.

МƏН елə билирəм ки, сон үч əср əрзиндə даһили мə'нəви тəлəбатла мејдана чыхмыш чағдаш Азербайжан демократијасы əсрлəрин гијмəтли бүтүн үнсүрлəрини бирлəшдирмəли вə милли дəвлəтчилијин кенезисинə чеврилмəлидир. Əлкəдə гара мұһафизəкар гүввəлəрин һəтта əз сабиг дүшмəнлəри илə дə лəзым кəлəндə бир чəбһədə дурмасы, əз идеоложи ифласыны инкар етмəк наминə неомедитасијалара сəј

көстөрмөсү, башга мөканлара јенидөн көк атмаг чөһдлөри көз габагындадыр. Ислаһат һәрәкатынын гаршысыны кәсмиш белә гүввөләрә гаршы ичтимаи сәфәрбәрлијин вахты мәлиб чатмышдыр. Әминәм ки, парламент сечкиләри бу сәфәрбәрлијин һәгиги сәвијәсини нүмајиш етдирәчәкдир.

ӘКӘР *әлкәдә аз-чоһ прогрессив гүввөләри ваһид бир мәгсәдин – парламентаризмин әтрафында бирләшдирмәк вәзифәси халгын тарихи өһдәлији кими угурла һәлл едилмиш оларса, онда ислаһатын биринчи фазасы, дәмәк олар, өз һәгиги сүр'әтини алар, нәтичәдә, көһнә колоссал бюрократик сүрүндүрмәчилик апараты арадан галхар вә өзү илә биркә ичтисади команда систелини дә мәзара сүрүкләјәр.*

ЈЕНИ Конститусија вә парламент јени дүшүнчәнин зәфәр чалмасынын зәури амилдир. Демократик шүүрун апардығы тарихи мүбаризәдә мүчү вә тәчрүбәли гара гүввөләри арадан галдырмагын тарихи мәсулијәтини өз үзәринә көтүрмүш инсанларын гәһрәмәнлыгы заһири парылтылардан вә параддан мәһрум олса да, сөзүн там мәнасында, сечки вә референдум тарихин мөһкәмәси миссијасыны јеринә јетирә биләчәкдир.

МӘН даһа ирәли келәрәк дәмәлијәм ки, јени дүнянын зәфәр чалмасына шәраити јарадараг тарихи чеврилиши һазырламыш ичтимаи-сијаси гүввөләр јалныз бир әсас характери өзүндә там әкс етдирдиләр: һәр шеји истисна едән мүтләг авторитети сарсылмыш һәрәкат доғурдулар. Одур ки, јалныз Гафгазын, о чүмләдән Азәрбајҗанын дејил, Русија, Шәрғи Авропа, Балтикјаны рекионун вә Чинин дә ислаһат тәчрүбәсини үмумиләшдирәрәк, башладығымыз һәрәкатын кедишатында нәзәрә алмалыыг.

ӘКӘР Истанбул фәһ едиләндә (1453) гәдим Бизанс мәдәнијәтинин дашыјычылары Авропаја јайыларак, јүксәк сивилизасијанын әсасыны орада јаратдыларса, артыг бу күн тамамилә әксинә олан просесләр кедир: Гәрбин енержи ресурсларына олан өз даһили еһтијачы бөјүк сивилизасијаны Шәрғә, о чүмләдән, Азәрбајҗана мадди – нефт мараглары шәклиндә олса да, чәкиб кәтирмәкдәдир. Бу, топсуз, күлләсиз, гансыз баша верир. Јени һәјатын руһуну да мөһз сивилизасијанын бу чөһәти тәшкил едир.

Әсрин әввәлләриндән фәрғли оларак, Авропа (еләчә дә АБШ), һабелә демократик Русија Гафгаза әскәрсиз ајаг басмышлар. Лакин бу дөфә Гафгаз әксинә оларак, Гәрб сивилизасијасыны өз даһили мұнағишәләри илә гаршыламышдыр...

Конститусијонализм вә парламентаризмин үстгүрумдан зијадә, базаја нүфуз еләчәји дәгигәдән Гафгаздаһили чәкишмөләр дә арадан галхачадыр.

18 ОКТЈАБР (1991) – Мүстәғиллик актындан индијә кими лекитим парламентин Азәрбајҗанда јаранмасынын гаршысынын алынмасында, тарихи амилләр рол ојнамышдыр. Одур ки, "ј у х а р ы д а н и н г и л а б" (М. Горбачов) өзү илә ренессанс кәтирә билмәди. Әлбәттә, гәрбләшмәнин динч нүфуз етмәси илә төрс мүтәнасиб оларак, Гафгазда әски тотал еһтирасларын бирдән-бирә көрүнмәмиш вүс'әт алынмасы: таланчылыг, гәрәтчилик, мүһарибә, террор, рүшвәт, ганунлара етинасызлыг, садизм вә саир сифәтләрин кениш интишар тапмасы да елә һәмин амилләрин нәтичәсидир. Јалныз гануни парламент өз ганунверичилик вә нәзарәт функцијаларыны өлдә едәрәк рекионда көрүнмәмиш бу анархијалара сон гојар вә өз идеја ифласыны чоһдан кечирмиш ијерархијаны арадан галдыра биләр. Үмидварам ки, мүстәғил парламентин формалашмасы өлкәјә демократик шүүрун тарихи үстүнлүјүнүн әјани нүмајиши олачадыр.

"Јени Азәрбајҗан" гә., 21/84/, 7 октјабр 1995-чи ил.

***

"ЗАМАНЫН КЕДИШИ КӨСТӨРДИ КИ..."

Дөйүрми стол: дөрдүнчү хакимият (демократик мөтбуатын проблемлери). ("Илһам" гәзетинин 19 март 1991-чи ил № 10/18/ саяында дөрч олунлуш мұсаһ-ибәдән чыхарышлар).

Нализ Фәрәх Сығырлы:

– "Илһам"ын редакция үзвләри вә охчуларын адындан кәлишинизи саламлајырам. Азәрбајчанын мүрәккәб ичтиман-сияси дөврүндә бизи бирләш-дирәчәк мөгсәд вә вәзифәләр чохдур. XX әсрин әв-вәлләрини хатырладан индики мөтбуат интибаһи тарихи зәурәтдән доғмушдур. Лакин заманын ке-диши көстөрир ки, бу интибаһла барышмајан гара-күруһ һәлә чох күчлүдур. Бу исә демократик журна-листаәрдән өз гүввә вә истәдадыны бирләшдирмәји төләб едир.

Бабәк Гүсәјноғлу:

– Неч көзләмөздим ки, бу тезликлә мәнә телеви-зијанын гапысыны көстөрәчәкләр... Бир сәһәр иш күнүнүн астанасында мөни чағырыб дедиләр ки, сиз ишдән чыхарылыбсыныз...

Мехман Чавадоғлу:

– Бу имканы газандығымыза нә гәдәр севинсәк дә, севинчимиз узун сүрмүр, һәр аддымбашы ачына-чағлы вәзијәтимлә, фачиәли тәләјимизлә үзләш-дикчә өз һалымыза ағламадан башга һеч нәјә кү-манымыз кәлмир. Бу бизим милли тәфәккүрүмүзүн, милли мө'нәвијатымызын фачиәсидир... Әсрин әв-вәлләриндәки өз сәвијәмизә чатмағ үчүн бизә нечә јенидәнгурма или вә ја бешиллији лазымдыр.

Кәмәләддин Гәјдәров:

– Нәјә көрә дә бизим журналистаәрин өз харичи өлкә һәмкарлары илә нәшрләри олмасын. Чох ис-тәрдим ки, демократик мөтбуатын нүмајәндәләри бу барәдә дә фикрләшсинләр... Мән "Илһам", "Ајдын-лы" вә саир гәзетләрин јарадычы коллективинин

белә биркә бејнәлхаалг нәшрләри тәшкил етмәјә га-дир олдуғуна гәтијјән шүбһә еләмирәм.

I P.S: Гәзетин там 4 сәһифәсини тутмуш вә сон-радан мөниш мұзакирәјә сәбәб олмуш "ДС"-ин "Јекун оларағ" гәбул едилмиш гәрары:

1. Демократик мөтбуат органлары нә гәдәр ки һә-лә мұхалифәти тәмсил еләјирләр – ваһид блокада бирләшмәк, үмуми "Ашкарлығ" фонду јаратмағ, ин-һисардан кәнар нәшријат вә азад сатыш тәшкил ет-мәк нәтичәсиндә һаким даирәләрин идеолоји вә ма-лијә террорундан хилас ола биләр.

2. Демократик мөтбуат дүнја журналистикасы-нын мүтәрәгги гүввәләри илә биркә бејнәлхаалг мөт-бу нәшрләрин јарадымасы јолунда гәти аддымлар атмадылар.

3. Демократик мөтбуат ичтиман һәјатын демокра-тикләшмәси уғрунда мұбаризәдә өһәмијјәтли силаһ-дыр.

4. Демократик мөтбуатын нүмајәндәләри ваһид чәһһәдә вә иттифагда бирләшмәлидирләр.

II. P.S: Мән тәәссүф едирәм ки, онларча журналис-тин реаксия вердији бу "Дөйүрми стол"ун ирәли сүр-дүјү миссия өз тарихи һәллини тапмады. Нөрмәт көстөрдидим зијалыларын өксәријјәти јалныз ремар-касы дөјишән "Демократија" драмларынын персо-нажына чеврилдиләр; архајча дүшдүләр...

Онлар чешидли сөрсәм инсан еһтираслары үчүн учуз васитә олдулар. Һалбуки бизим башлыча вәзи-фәмиз Азәрбајчан чөмијјәтинин төрәггисинә исти-гамәт верән мүтәрәгги идеал вә принципләр јаратмағ или.

90-чы илдән е'тибарән әлимә алдығым гөләмин халғыма вә эпохама јекәнә хидмәтини, һабелә бир журналист оларағ башлыча пешә борчуму – Азәрбајчанда мөвчуд олан вә јетишән бүтүн идеја һәрәкатлары вә мәркәзләрини диггәтлә изләмәкдә вә онлара даим мө'нәви нәзарәт етмәкдә көрүрәм.

***

КИТАБЫН ИЧИНДӘКИЛӘР

Бир көрә жүксәлән байраг!.....	3
Республика вә милләт ме'мары.....	4
"Инсан олдуғумуз јердән...".....	6
Сијаси јол (1-чи мәгалә).....	8
Сијаси јол (2-чи мәгалә).....	13
Сағлам дүшүнчә.....	19
Азәрбајҗанда мұхалифәтчилик синдромлары (1-чи мәгалә).....	24
Азәрбајҗанда мұхалифәтчилик синдромлары (2-чи мәгалә).....	30
Азәрбајҗанда мұхалифәтчилик синдромлары (3-чү мәгалә).....	34
Сүләһә алтернатив јохдур.	38
Екс-президент Ә. Елчибәј чәнабларына ачыг мәктуб (3 феврал 1994-чү ил).	43
Әбүлфәз Елчибәј чәнабларына ачыг мәктуб (29 ијун 1994-чү ил).....	49
Екс-президент Ајаз Мүтәllibов чәнабларына ачыг мәктуб.....	56
Е'тибар Мәммәдов ММ үзвүлүјүндән исте'фа верир (Нечәнчи дөфә?).....	65
Хәјанәтин зирвәси.....	71
Азадлығын гәдри.	80
Милли зөфәр јүрүшү.	93
Заманын медиши көстәрди ки.....	96

Rəssamı E. HAŞİMOV

Bədii və texniki redaktoru S. MƏHKƏLİYEVƏ

Yığılmağa verilib 24.05.96. Çapa imzalanıb 19.06.96. Ofset çap üsulu. Ofset kağızı. Formatı 84x108^{1/32}. Fiziki ç/v 3.12. Şerti ç/v 5.25. Uçot nəşr vərəqi 6.75. Tirajı 3000. Sifariş 87. Qiyməti müqavilə ilə.

Azərbaycan Respublikası Mətbuat və İnformasiya Nazirliyi.
"İşıq" nəşriyyatı, Bakı – 370601. Mərdanov qardaşları küçəsi, 6.
"Şərq-Qərb" mətbəəsi. Bakı – 370123. Aşıq Ələsgər küçəsi, 17.

Namiq Fərəc Sığırılı

AZADLIGIN QƏDRI

Bakı – İsiq – 1996

Намиг Фарадж Сыгырлы

ЦЕНА СВОБОДЫ

(На азербайджанском языке)

Баку – Ишыг – 1996